

**ZRÍNYI MIKLÓS**  
**NEMZETVÉDELMI EGYETEM**  
**KOSSUTH LAJOS HADTUDOMÁNYI KAR**

**Stencinger Norbert**

**A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG TÁBORI LELKÉSZ**  
**SZOLGÁLATA**  
**1868–1918**  
**KIEMELTEN AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN FOLYTATOTT**  
**TEVÉKENYSÉGÉRE**

**(PhD értekezés)**

**Témavezető: Dr. Négyesi Lajos hadtörténész, alezredes**  
**Hadtörténeti Intézet és Múzeum**

## Tartalomjegyzék

Bevezetés ,tudományos probléma-felvetés.....	3.o.
Kutatási célkitűzések.....	4.o
A kutatás folyamata.....	5.o.
Az értekezés várható eredménye és felhasználhatósága.....	6.o.
I . Histogramfia.....	7.o.
I. 1. Általános hadtörténelmi művek.....	7.o.
I. 2. Általános egyháztörténelmi munkák.....	8.o.
I. 3. Az I. világháború történetét feldolgozó kiadványok.....	9.o.
I. 4. Tábori lelkészet történetével foglalkozó kiadványok.....	10.o.
II. Tábori lelkészek a Habsburg-birodalom haderejében.....	17.o.
II. 1. Tábori lelkészi szolgálat a szabadságharc haderejében.....	22.o.
III. Tábori lelkészet a Habsburg-császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében.....	25.o.
III. 1. Tábori lelkészet a császári és királyi hadseregben.....	25.o.
III. 2. Katonai lelkészek a Magyar Királyi Honvédségnél.....	33.o.
IV. Tábori lelkészek általános feladatai békeidőben.....	42.o.
V. A tábori lelkészek feladatai mozgósítás után.....	49.o.
V. 1. Tábori lelkészek szolgálata Bosznia–Hercegovina okkupációja során...52.o.	
V. 2. A haderő mozgósítása a háborút megelőzően .....	56.o.
VI. Honvéd tábori lelkészek szolgálata az I. világháborúban.....	57.o.
VI. 1. A katonák lelki életének gondozása a frontvonalban.....	63.o
VI. 2. Ünnepek a frontvonalban.....	67.o.
VI. 2. 1. Egyházi ünnepek.....	67.o.
VI. 2. 2. Más ünnepek.....	76.o
VI. 3. Sebesültek ápolása .....	79.o.
VI. 4. Temetkezés a frontvonalban.....	82.o.
VI. 5. Honvéd tábori lelkészek napi feladatai.....	89.o.
VI. 5. 1. Hadosztálylelkész.....	89.o.
VI. 5. 2. Ezredlelkész.....	90.o.
VI. 6. Nem mindennapi feladatok.....	92.o.
VII. Honvédek lelki ápolása hadifogságban.....	96.o.

<b>VIII. A lelkészek munkája és feladata a hátorszáiban.....</b>	<b>98.o.</b>
<b>VIII. 1. Kórházi lelkészek.....</b>	<b>98.o.</b>
<b>VIII. 2. A lelki támasz.....</b>	<b>102.o.</b>
<b>VIII. 3. Hátországi szolgálat.....</b>	<b>106.o.</b>
<b>Összegzett következtetések .....</b>	<b>110.o.</b>
<b>A kutatási tevékenység összegzése.....</b>	<b>110.o.</b>
<b>Új tudományos eredmények.....</b>	<b>112.o.</b>
<b>Ajánlások.....</b>	<b>113.o.</b>
<b>„Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek”.....</b>	<b>116.o.</b>
<b>Irodalomjegyzék.....</b>	<b>117.o.</b>
<b>Mellékletek.....</b>	<b>126.o.</b>

.....

„...*Ott voltak a derék tábori lelkészek mindenütt...*”<sup>1</sup>

## **Bevezetés**

### **Tudományos probléma-felvetés**

A magyar haderőben a tábori lelkészet széleskörű történelmi hagyományokkal rendelkezik. Az elmúlt évszázadokban egy ország mindenkori katonai és egyházi vezetői nagy figyelmet fordítottak a katonák lelki életének gondozására. A hadjáratok, háborúk során minden esetben kísérték a hadra kelt sereget egyházi személyek, akik a katonák vallási életének irányítói voltak. Tábori lelkészek szolgáltak az Árpád-kori bandériumokban, a Hunyadiak seregeiben, a XVI–XVII. századi Oszmán Birodalom ellen harcoló keresztény hadakban, valamint kiemelkedő szerepük volt a szabadságharc honvédsapataiban is. A tömeghadseregek megjelenésével a tábori lelkészek szerepe és jelentősége folyamatosan nőtt. Az első és második világháború nagy áldozatokat követelő hadszínterein is helyálltak az atyák, lelkészek, rabbik.

Ez a történelmi hagyomány azonban a kommunista diktatúra évei alatt megszakadt. A tábori lelkészet elsorvasztása a második világháborút követő években folyamatos volt. Ennek eredményeképpen az 1951. november 1-jén kiadott állománytáblán már nem szerepelt tábori lelkész, amely az egyházi személyek a katonai hadrendből történő végleges törlését jelentette.

A rendszerváltást követően újjászervezett Magyar Honvédség vezérkara fontosnak tartotta, hogy a tábori lelkészet is újra működjön. Ezért 1991-ben ismét felállították a tábori püspökséget, és azóta újfent szolgálnak egyházi személyek a magyar haderőben.

A mai Magyar Honvédség elődjének tekinti az 1848-ban és 1868-ban létrehozott hadszervezeteket, amelyekben nagy szerepük volt a tábori lelkészeknek. A szabadságharc küzdelmeiben szolgáló lelkészek története már feldolgozásra került Zakar Péter tollából. A történelmi hagyományokat követve, egyre inkább szükségessé vált,

---

<sup>1</sup> A 85. gyalogezred története 1914–1918 szerkesztette: vitéz Pávai Mátyás, a szerző kiadása, 1941. 721. o.

hogyan az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetében működő honvédalakulatoknál szolgáló tábori lelkészek szolgálata és szervezete is bemutatásra kerüljön.

Évek óta kutatom az I. világháború harctereit, elsősorban az Isonzo mentén, a Doberdofennsíkon. Munkám során egyre inkább megismertem az itt harcoló katonák életét, mindennapjait. Foglalkoztatott a gondolat, hogyan tudják a velük történt szörnyű eseményeket feldolgozni, és egyáltalán, miként élik meg a kialakult helyzetet. A források, visszaemlékezések olvasása közben gyakran találtam leírásokat tábori lelkészekről, akik nagy szerepet játszottak a honvédek mindennapjaiban./ Innen jött a következő gondolat: hogyan tudnak a frontvonalban szolgáló honvédek megfelelni vallási kötelezettségeiknek? Hogyan élik meg hitüket? És kik azok a lelkészek, akik önként vállalt szolgálattal kimennek a katonákhoz a frontvonalba, hogy a pasztorizációt elvégezzék?

### **Kutatási célkitűzések**

Mivel PhD értekezés formájában még senki nem dolgozta fel az I. világháborúban szolgáló honvéd tábori lelkészek szervezeti felépítését és pasztorizációs tevékenységét, ezért kutatási célként olyan értekezés összeállítását tűztem ki, amelyben:

- bemutatom és értékelem az általam kutatott téma szakirodalmát;
- bemutatom a hadra kelt seregekben szolgáló tábori lelkészet történetét, szakirodalmát;
- bemutatom és értékelem az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében működő tábori lelkészetet;
- bemutatom az Osztrák–Magyar Monarchia haderejéhez tartozó Magyar Királyi Honvédség kötelékébe tartozó tábori lelkészet felépítését békében és mozgósítás után egyaránt;
- bemutatom és elemzem a békeidőben és mozgósítás utáni feladatok között jelentkező különbségeket;
- feldolgozom a honvéd lelkészek szolgálatát meghatározó dokumentációt;
- történelmi példák segítségével bemutatom a honvéd lelkészek szolgálatát frontvonalban és hátszágban egyaránt az I. világháború alatt;

- következtetéseket fogalmazok meg arról, hogy milyen szerepet játszottak a harcoló honvédek életében a tábori lelkészek;
- tudományos eredményeket fogalmazok meg, valamint a levont következtetések alapján ajánlásokat teszek a Magyar Honvédség misszióiban szolgáló lelkészeknek a feldolgozott történelmi példa alapján.

A történelmi példa ismertetésekor kettős cél vezet: nyomon követni a Magyar Királyi Honvédségben szolgálatot teljesítő tábori lelkész történetét, az egyházi személyek munkáját illetve a történelmi példa feldolgozásával segítséget nyújtani a napjainkban külszolgálatban tevékenykedő lelkészeknek, a majd' kilencvenöt esztendővel korábban pasztorizáló elődeik szolgálatának bemutatása alapján.

## **A kutatás folyamata**

Értekezésem megírása előtt megismerkedtem a témával foglalkozó hazai és külföldi szakirodalommal. Áttekintettem napjaink magyar és angol nyelvű szakirodalmát, amely az első világháborúban szolgáló katonák, ezen belül a lelkészek életét mutatja be.

Ezt követően az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása alatt megjelent, a témával foglalkozó magyar és német nyelvű munkákat olvastam el. Megkerestem a Magyar Királyi Honvédség honvédei, katonáinak életét meghatározó szabályzatokat és utasításokat. Átnéztem a két világháború között megjelent háborús emlékalbumokat, kiadványokat és visszaemlékezéseket. Ezek a kiadványok egyes ezredek hadiútját ismertetik, és nagyon gyakran tartalmazznak visszaemlékezéseket is, amely jól szemlélteti a katonák életét.

Átnéztem a háború alatt megjelenő napi sajtó lapszámait, benne a kiküldött tudósítók beszámolóit a frontvonalból. Munkám során azt tapasztaltam, hogy Az Est illetve a Székesfehérvári Friss Újság volt az, amely a kutatást legjobban segítette. Ezen kiadványok mellett természetesen megvizsgáltam a kor egyházi kiadványait illetve frontújságait is, valamint számos könyvformában megjelent beszámolót, amely a katonák életéről számol be. A kutatást elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárban és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem könyvtárában végeztem.

A budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Könyvtár részlegében találkoztam a háború során megjelent és a katonák számára készített imakönyvekkel is. Sikerült számos levelet is áttekintennem, elsősorban a székesfehérvári Helyőrségtörténeti Emlékgyűjteményének köszönhetően.

A könyvári illetve szakkönyvtári kutatással párhuzamosan levéltári kutatást is végeztem a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltárában valamint a bécsi Kriegsarchivban. Sajnos nagyon kevés levéltári forrás áll rendelkezésre. A meglévők megkeresésében, rendszerezésben dr. Kiss Gábor százados, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár szakreferense volt segítségemre. Az itt talált visszaemlékezések és térképvázlatok, regiszterek, sokszor csak egy-egy irat, nagymértékben segítettek a munkámat.

A csata- és hadszíntérkutatás során terepbejárásokon sok olyan tapasztalatra tettem szert, mely értekezésem tartalmát gazdagította. Számos, a visszaemlékezésekben, levéltári anyagokban olvasható helyszínt sikerült azonosítani és végigjárni az Isonzo mentén, a Doberdo-fennsíkon, valamint Galíciában és Volhyniában. A most tapasztalható körülmények - elsősorban a civilizáció által érintetlen területeken - teljes mértékben visszaadják a kor hangulatát és benyomásait.

A hadszíntérkutatások során társaimmal, Rózsafi Jánossal és Pintér Tamással sikerült olyan új, eddig ismeretlen kutatási eredményeket felmutatni, amelyek a PhD értekezésemhez kapcsolódnak. Ezek közül talán a legérdekesebb, hogy a Doberdo-fennsíkon több, a háborúban használatos, de ma már használaton kívüli katonai temető helyszínét tudtuk azonosítani korabeli fényképfelvételek és térképek alapján.

### **Az értekezés várható eredménye és felhasználhatósága**

Történelmi kutatásom során szerzett tudományos ismereteim, amelyeket az értekezésemben közlök, véleményem szerint, új adalékkal szolgálnak az I. világháború eseményeit kutató történészeknek és a téma iránt érdeklődőknek is. Gyakorlati jelentőségét pedig abban látom, hogy a Magyar Honvédség misszióiban jelenleg szolgáló tábori lelkészek, felekezettől függetlenül, a történelmi példa alapján felkészülhetnek a rájuk váró különleges feladatokra, megismerve, hogy a majd' száz esztendeje szolgáló társaik milyen megoldásokat alkalmaztak bizonyos helyzetekben.

Értekezésem elkészítése során témavezetőm, Dr. Négyesi Lajos alezredes útmutatásait követtem, de nagy segítséget nyújtott Dr. Kreutzer Andrea és Dr. Nagy Miklós Mihály valamint Dr. Kiss Gábor százados, és Dr. Ravasz István alezredes. Az ő támogatásuk, ismereteik, javaslataik segítettek disszertációm elkészítésében.

## I. **Histográfia**

### I. 1. **Általános hadtörténelmi művek**

A magyar hadtörténetet nagyon sokan feldogozták már. Történetíróink az írásbeliség elterjedése óta kiemelten foglalkoznak történelmünk e részével. Ezekben a munkákban azonban nagyon keveset vagy egyáltalán nem foglalkoznak a tábori lelkészet történetével.

A magyar hadtörténelemről szóló talán legrészletesebb feldolgozás Bánlaky (Breit) József<sup>2</sup> munkája, amely *A magyar nemzet hadtörténelme*<sup>3</sup> címmel jelent meg. A terjedelmes mű a honfoglalástól tekinti át a magyar hadtörténelmet 1916-ig. A szerző csak érintőlegesen foglalkozik a tábori lelkészettel, külön nem részletezi a szolgálatukat.

A két világháború közötti szakirodalom másik elismert munkájában, *A magyar katona vitézségének ezer éve*<sup>4</sup> című kétkötetes könyvben, sem olvashatunk a katonák lelki életét gondozó lelkészekről, csakúgy, mint a szintén kétkötetes *Magyar hadi krónikában*<sup>5</sup>.

A második világháború után megjelent, általánosan a magyar hadtörténettel foglalkozó művek közül a Zrínyi Kiadó gondozásában publikált *Magyarország hadtörténete*<sup>6</sup> a legátfogóbb. Két kötetben számos ábrával és térképpel, képpel illusztrálva mutatja be a honfoglalástól az 1970-es évek végéig a magyar hadtörténetet. A részletes munka, talán ideológiai okokból, egyáltalán nem foglalkozik a tábori lelkészettel.

A rendszerváltást követő magyar hadtörténetírás kiemelkedő munkája a *Nagy képes millenniumi hadtörténet*<sup>7</sup>, amely a puszta harcok bemutatásán kívül nagy teret szentel a

---

<sup>2</sup> Breit József 1931-ben vette fel a Bánlaky nevet.

<sup>3</sup> Bánlaky (Breit) József: *A magyar nemzet hadtörténelme*, 1929–1942, Budapest

<sup>4</sup> *A magyar katona vitézségének ezer éve*, I-II kötet, szerkesztette: Pilch Jenő, Budapest

<sup>5</sup> Rónai Horváth Jenő: *Magyar hadi krónika*, Budapest, 1895.

<sup>6</sup> *Magyarország hadtörténete*, I-II. kötet, szerkesztette: Liptai Ervin, Budapest, 1985.

<sup>7</sup> *Nagy képes millenniumi hadtörténet*, szerkesztette: Rácz Árpád Budapest, 2000.



katonai felszerelések koronkénti bemutatásának, szintén nem foglalkozik a tábori lelkészek szolgálatával.

Meg kell említeni még két jelentős kötetet, ami szintén a rendszerváltás utáni magyar hadtörténetírás kutatásainak, kutatási eredményeinek összefoglalása. A *magyar hadtörténelem évszázadai*<sup>8</sup> című kötetben a hazai hadtörténetírás vezető személyiségei tolmácsolásban olvashatunk a magyar hadtörténelem eseményeiről a honfoglalástól a NATO csatlakozásig. A másik, „*Fegyvert s vitézt*”<sup>9</sup> című könyv specifikusabb mű, mert nem általánosan mutatja be a magyar hadtörténetet, hanem egy-egy sorsfordító nagy csata eseményeinek ismertetésével. A két kiadványban azonban közös, hogy egyikben sem térnek ki a tábori lelkészet történetére, a lelkészek munkájának bemutatására.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a hadtörténelemmel általánosan foglalkozó munkák, bár részletesen ismertetik a magyar hadtörténetet, a tábori lelkészet történetére és a szolgálatot teljesítő lelkészek hivatására nem térnek ki.

## I. 2. Általános egyháztörténeti munkák

Ugyanezzel szembesülhetünk, ha a vallástörténeti monográfiákat vizsgáljuk. *Dr. Szántó Konrád: A katolikus egyház története*<sup>10</sup> című kétkötetes munkájában részletesen foglalkozik az egyetemes és magyar egyháztörténettel, de a tábori lelkészek szervezetével, szolgálatával nem. A kötetek végén részletes irodalomjegyzék olvasható, időszakonként lebontva, de csak általános művekről tesz említést, egy kivételével, amely kapcsolatban áll a tábori lelkészet munkájával<sup>11</sup>.

Török József kétkötetes munkája, az *Egyetemes egyháztörténelem*<sup>12</sup>, amely, ahogy a címe is mutatja: egyetemes egyháztörténettel foglalkozik, nem fordít figyelmet a tábori lelkészetnek.

Karácsonyi János<sup>13</sup> publikációjában a magyar katolikus egyház történetével foglalkozik. Koronként ismerteti a magyar egyháztörténet jelentős eseményeit, fordulópontjait. A részletes munkában azonban nem említi a tábori püspökséget és a tábori lelkészetet sem.

---

<sup>8</sup> A magyar hadtörténelem évszázadai, szerkesztő: Király Béla és Veszprémy László, Budapest, 2003.

<sup>9</sup> „Fegyvert s vitézt”- A magyar hadtörténet nagy csatái, szerkesztette: Hermann Róbert, Budapest, 2003.

<sup>10</sup> Dr. Szántó Konrád: A katolikus egyház története, Ecclesia Kiadó, Budapest

<sup>11</sup> Zadavec István titkos naplója, szerkesztette: Borsányi Gy., Budapest, 1967.

<sup>12</sup> Török József: Egyetemes egyháztörténet, I-II. kötet, Budapest, 1999.

Összefoglalva megállapíthatom, hogy az egyháztörténettel foglalkozó szakirodalomban, kívül nem foglalkoznak a különböző korok tábori lelkészetével, szerkezeti felépítésével és a pasztoráló atyák szolgálatával.

### I. 3. Az I. világháború történetét feldolgozó kiadványok

Ha az I. világháborúról, a két világháború között megjelent munkákat vizsgáljuk, akkor már árnyaltabb a kép.

Az általános összefoglalások, amelyek a harcok történetét ismertetik, nem említik külön a tábori lelkészek történetét. A legátfogóbb mű, *A Nagy Háború írásban és képekben*<sup>14</sup>, hat kötetben ismerteti a harcokat, hadműveleteket.. Az aprólékos munkát a hadszínterek alapján szerkesztették kötetekbe. Nagyon részletesen és korabeli felvételekkel, térképekkel illusztrálva mutatja be a harcok menetét. A mű behatóan foglalkozik a katonák életének bemutatásával és az események politikai hátterével is. A tábori lelkészek szolgálatáról azonban részletesen nem esik szó benne.

A Magyar Királyi és Hadtörténelmi Levéltár kiadványa, *A világháború 1914–1918*<sup>15</sup> tíz kötetben ismereti az I. világháború történetét. A publikációban térkép-vázlatok is találhatóak a harcok bemutatásának illusztrálásaként. Az aprólékos leírások során azonban nem találkozunk a tábori lelkészet részletes ismertetésével.

Vitéz Aggházy Kamill nyugalmazott ezredes és Stefán Valér nyugalmazott százados munkájában, amelynek címe: *A világháború*<sup>16</sup>, illetve vitéz Czékus Zoltán kiadványában<sup>17</sup> rövidebb terjedelemben foglalkozik a harcok történetével, így érthető, hogy ezek a művek nem tartalmazznak még csak utalást sem a tábori lelkészetre vonatkozólag.

A német nyelven megjelent általános hadtörténelmi munka, *Österreich–Ungarns Letzter Krieg*<sup>18</sup> sem foglalkozik az egyházi személyekkel, történetével vagy csak egy-egy utalás található szolgálatukra.

---

<sup>13</sup> Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete, Budapest, 1985.

<sup>14</sup> A Nagy Háború írásban és képekben, szerkesztette: Lándor Tivadar, Budapest

<sup>15</sup> A világháború 1914–1918, Budapest, 1928.

<sup>16</sup> Vitéz Aggházy Kamill – Stefán Valér: A világháború, Budapest, 1934.

<sup>17</sup> Vitéz Czékus Zoltán: Az 1914–18-as világháború összefoglaló történelme, Budapest, 1930.

<sup>18</sup> Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914–1918 I-VII. kötet, Wien, 1934.

A két világháború között megjelent hadtörténelemmel kapcsolatos szakirodalomban, az általános feldolgozások vizsgálata mellett számos kiadvánnyal találkozunk, amelyek a tábori lelkészettel illetve a háború és a vallás kapcsolatával foglalkoznak.

#### I. 4. Tábori lelkészet történetével foglalkozó kiadványok

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében működő tábori lelkészi szolgálatról már a háború kitörése előtt több munka napvilágot látott. Ezek közül a legfontosabb Dr. Melichár Kálmán írása *Katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia közös Hadseregében (Haditengerészeténél) és a Magyar Királyi Honvédségnél*<sup>19</sup> címmel.

A könyv az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében szolgálatot teljesítő tábori lelkészet szervezeti felépítésével és a lelkészek munkájával foglalkozik. A bevezető részben áttekintő képet nyújt a szerző a tábori lelkészet történetéről és korának hadseregeiben működő szolgálatról.<sup>20</sup> Ezt követően bemutatja a tábori lelkészi szolgálat szervezeti felépítését. A fejezetben részletesen kitér az 1869-es átszervezésre és annak következményeire, illetve a történelmi egyházak szerinti besorolásra.<sup>21</sup>

A harmadik rész ismerteti a tábori lelkészet kiegészítésének részleteit. Bemutatja az apostoli tábori helyettes kinevezésének feltételeit, valamint a szolgálatot teljesítő egyházi személyek joghatóságát.<sup>22</sup>

A következő, negyedik fejezet első felében ismerteti a lelkészekkel szemben támasztott testi, erkölcsi és nyelvismereti követelményeket, majd részletesen ír a lelkészek minősítéséről és besorolásáról.<sup>23</sup>

A rendkívül alapos munka kitér a lelkészek öltözetére<sup>24</sup> valamint a joghatóságára<sup>25</sup> és szolgálati viszonyaikra<sup>26</sup> is. A munka megkülönbözteti a közös hadszervezetben szolgáló atyákat és a magyar királyi honvéd lelkészetben szolgálókat.<sup>27</sup>

---

<sup>19</sup> Dr. Melichár Kálmán *Katonai lelkészet az Osztrák–Magyar Monarchia közös Hadseregében (Haditengerészeténél) és a Magyar Királyi Honvédségnél*, Budapest, 1899. (A továbbiakban lásd Dr. Melichár, 1899)

<sup>20</sup> Uo. 13. o. - 34. o.

<sup>21</sup> Uo. 36. o. - 61. o.

<sup>22</sup> Uo. 63. o. - 77. o.

<sup>23</sup> Uo. 80. o. - 90. o.

<sup>24</sup> Uo. 112. o. - 117. o.

<sup>25</sup> Uo. 129. o. - 153. o.

<sup>26</sup> Uo. 95. o. - 102. o.

<sup>27</sup> Uo. 123. o. - 129. o.

A továbbiakban bemutatja a szolgáló lelkészek kötelezettségeit,<sup>28</sup> illetve hatáskörét békében és a mozgósítás után egyaránt. Ezek közül az egyik legfontosabb feladatai közé tartozott az anyakönyvek vezetése,<sup>29</sup> amelynek követelményeit részletesen taglalja.

Az utolsó fejezet a szolgálatot teljesítő lelkészek jogaival foglalkozik. Ezen belül szól a nekik járó juttatásokról illetve előléptetési és nyugállományba vonulási lehetőségeiről.<sup>30</sup> Tekintettel azonban az alapos munka megjelenési évére, értelemszerűen nem foglalkozhat a tábori lelkészet szervezetével és tevékenységével az I. világháború éveiben.

A háború kitörése előtt nyomtatásban jelent meg a lelkészek számára kidolgozott utasítás külön a közös ezredekben szolgálók<sup>31</sup> és külön a békeidőben rendkívül korlátozott számban működő honvédlelkészek<sup>32</sup> számára.

Ebben az időszakban, az I. világháború kitörése előtt, számos visszaemlékezés is megjelent, megismertetve az olvasóközönséget a tábori lelkészet munkájával.<sup>33</sup> A „Magyarország” című napilap folytatásokban közölte Dr. Kacziány Géza tábori lelkész visszaemlékezését „Az 1866-iki hadjárat naplója címmel.”<sup>34</sup>

A háború kitörésével megsokszorozódott azoknak a kiadványoknak a száma, amelyek a katonák lelki életével foglalkoztak és az egyház és a háború viszonyát részletezték. Ekkor jelent meg az első összefoglaló munka, amely a lelkészek munkáját mutatta be a frontvonalban és a hátszágban, P. Schrotti Pál tollából.<sup>35</sup> A harcok előrehaladtával és a veszteségek növekedésével egyre inkább előtérbe kerültek a háborút és a vallást összeegyeztető morális kérdések. Ezek a munkák elsősorban arra keresték a választ, hogy miként tudja a vallásos ember feldolgozni azt, hogy meggyőződésével és hitével ellentétes dolgot követelnek meg tőle, valamint azt, hogy ne rendüljön meg hitük az átélt borzalmak hatására.<sup>36</sup> Ennek érdekében előadásokat szerveztek és az azokon elhangzottakat nyomtatásban is közzétették.<sup>37</sup> Előfordult az is, hogy háborús körlevelek

---

<sup>28</sup> Uo. 154. o. - 218. o.

<sup>29</sup> Uo. 231. o. - 256. o.

<sup>30</sup> Uo. 257. o. - 287. o.

<sup>31</sup> A-16. Utasítás a k. u. k. katonai lelkészei számára

<sup>32</sup> A-19. Szolgálati Utasítás a m. kir. honvédlelkészek számára, Budapest, 1913. (Továbbiakban Szolgálati Utasítás, 1913.)

<sup>33</sup> vitéz Várady Géza: A Novibazár, Szandzsák – Plevlje, Budapest, 1912.

<sup>34</sup> Magyarország című napilap 1914. július 12-től -1914. augusztus 2-ig.

<sup>35</sup> P. Schrotti Pál: A tábori papság In: Katholikus Szemle, 1915. június

<sup>36</sup> Pröhle Károly: Háború és Theológia, Pozsony, 1915.

<sup>37</sup> Pröhle Károly: Háború és vallás, Pészly Károly Könyvnyomdája, 1915.

jelentek meg nyomtatásban, olyan országosan ismert egyházi vezetők tolmácsolásában, mint például Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök.<sup>38</sup>

A harcok előrehaladtával egyre több visszaemlékezés és tudósítás jelent meg, bemutatva a harcteret és a frontvonal mindennapjait az olvasónak. Ezekben megemlítik a tábori lelkészeket is, elsősorban az ünnepek illetve a temetések alkalmával.<sup>39</sup>

Megjelent olyan visszaemlékezés is, amely szerzője tábori lelkész volt és beszámol élményeiről. *Túri Béla A háború belülről nézve* című munkája 1916-ban jelent meg.<sup>40</sup>

A korabeli újságok is élénk érdeklődést mutattak a háború iránt. A nagyobb példányszámban megjelenő napilapok, mint például „*Az Est*”, gyakran küldtek tudósítót a frontvonalba, aki részletes tudósításokban ismertette meg a front életét az olvasókkal. A vidéki helyi újságok is nagy teret szenteltek a háborúnak, de ezek természetesen elsősorban a lakhelyhez kötődő alakulatok történetét ismertették.

A két világháború között nagy tiszteletben tartották az elesett hősök emlékét. A megemlékezés egyik formája az emlékalbumok kiadása volt, amelyekben részletesen feldolgozzák az adott ezred történetét. Ehhez hozzátartozott az is, hogy a kiadványok részletes névsorokat közöltek az elesett hősökről. A támogatók, akik hozzájárultak a kiadáshoz, biztosították azt is, hogy hozzátartozójuk vagy éppen saját maguk szerepeljenek a könyvben, mint az ezred katonái.

Ezekben a harcleírásokban és harcokra való visszaemlékezésekben gyakran emlegetik a katonák lelki életének gondozóit, a tábori lelkészeket. Szinte minden kiadványban részletesen írnak az elesett hősökről, illetve a temetésekről, ahol beszámolnak a tábori lelkészek munkájáról. Gyakran megemlítik az egyházi személyek szolgálatát a háborús mindennapok során, elsősorban az ünnepek felelevenítésekor.<sup>41</sup>

Az I. világháború befejezése után számos további visszaemlékezés jelent meg, amely a tábori lelkészek munkáját ismertette meg az olvasóval. Kiemelkedő vitéz Várady Géza<sup>42</sup> munkássága, aki több kötetet jelentetett meg. Ezek közül a második *A közös hadseregtől*

---

<sup>38</sup> Dr. Prohászka Ottokár Háborús körlevele, Székesfehérvár, 1915. Ez a címe?

<sup>39</sup> Szabó István: *Doberdó, egy honvédhadnagy könyve az Isonzó frontról*- Budapest, 1917. (Továbbiakban Szabó, 1917.)

<sup>40</sup> Túri Béla: *A Háború belülről nézve*, Budapest, 1916. (A továbbiakban: Túri, 1916.)

<sup>41</sup> Talán egyet érdemes kiemelni: Mátyás Sándor: *Máramaros Ugocsa megyei 85. gyalogezred története 1914–1918.*

<sup>42</sup> vitéz Várady Géza ny. tábori vezéresperes. (1860. május 7. Bezda – 19XX Budapest) A pécsi teológia elvégése után 1883-ban szentelték pappá. Rövid káptalankodás után szentelték tábori lelkésznek és 12 esztendőtt töltött Bosznia különböző helyőrségeiben. 1910-ben megkapta a tábori főpapi rangot. 1918-ban X. Pius pápa preláttá nevezi ki és 1929-ben megkapta a tábori vezéresperesi rangot. Számos önálló cikke és kötete jelent meg.

*a nemzeti hadseregig, egy tábori pap visszaemlékezései*<sup>43</sup> címmel jelent meg. A munka azért jelentős a forrásértékű visszaemlékezéseken kívül, mert található benne egy rövid összefoglalás a tábori lelkészet történetéről is.<sup>44</sup>

A nyugalmazott vezéresperes másik kiadott kötete azokat a beszédeit tartalmazza, amelyek közül több a frontvonalban hangzott el.<sup>45</sup> A legkorábban megjelent műve naplószerűen tartalmazza a főpap különböző frontokon átélt harctéri élményeit.<sup>46</sup>

1928-ban jelent meg Berkó István szerkesztésében *A Magyar Királyi Honvédség története*.<sup>47</sup> Ebben a könyvben a szerkesztő röviden összefoglalta a honvéd tábori lelkészet történetét.<sup>48</sup>

A második világháborút követően kiépülő kommunista diktatúra a Magyar Néphadseregben megszüntette a tábori lelkészetet. Ennek megfelelően a politikai vezetés számára a hadseregben szolgáló atyák története sem volt érdekes. A rendszerváltásig nem jelent meg publikáció e témakörben.

Az első világháborúról ekkor kiadott hadtörténelmi vonatkozású művek elsősorban a harcok történetét ismertetik, és nem szentelnek figyelmet a frontvonalban szolgálatot teljesítő tábori lelkészeknek.<sup>49</sup> Megjelentek olyan publikációk is, amelyek egy-egy hadszíntérrel foglalkoznak részletesen. Ezek a munkák is inkább a harcok általános bemutatására törekednek, a lelkészet leírására nem.<sup>50</sup>

A rendszerváltás után nem sokkal, 1992-ben jelent meg a Zrínyi Kiadó gondozásában Borovi József munkája *A magyar tábori lelkészet története*<sup>51</sup> címmel. A publikáció gyakorlatilag az első olyan írás, amely vállalkozik arra, hogy bemutassa a tábori lelkészet történetét. A könyv rövid bevezetővel kezdődik, amelyben a szerző röviden ismerteti az egyház és a katonaság, honvédelem kapcsolatát.<sup>52</sup>

Az ezt követő fejezetben bemutatja a katonák lelki életével foglalkozó személyeket az ókortól kezdve 1773-ig.<sup>53</sup> Itt részletesen olvashatunk a papi szolgálatról az ókori

---

<sup>43</sup> vitéz Várady Géza: *A közös hadseregtől a nemzeti hadseregig - egy tábori pap visszaemlékezései*, Budapest, 1933. (Továbbiakban: vitéz Várady, 1933.)

<sup>44</sup> vitéz Várady, 1933. 99. o. -147. o.

<sup>45</sup> vitéz Várady Géza: *Lobogó lángok*, Budapest, 1938. 7. o. - 34. o. (Továbbiakban vitéz Várady, 1938.)

<sup>46</sup> vitéz Várady Géza: *Feljegyzések a világháború vérzivataros napjaiból 1914–1918*. Apostol Nyomda, Budapest, 1925. (Továbbiakban vitéz Várady, 1925.)

<sup>47</sup> *A Magyar Királyi Honvédség története 1868–1918*. szerkesztő: Berkó István, Budapest, 1928.

<sup>48</sup> Uo. 133. o. - 134. o.

<sup>49</sup> Galántai József: *Az első világháború*, Budapest, 1980.

<sup>50</sup> Szabó László: *Doberdo, Isonzo, Tirolo*, Budapest, 1980.

<sup>51</sup> Borovi József: *A magyar tábori lelkészet története*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992. (A továbbiakban Borovi, 1992)

<sup>52</sup> Uo. 5. o. - 6. o.

<sup>53</sup> Uo. 7. o. - 26. o.

seregektől kezdve a pogány népek hadain át egészen az állandó hadseregekben megjelenő tábori lelkészekig az egyetemes és magyar hadtörténetben egyaránt.

A Habsburg-monarchiában kiépülő tábori helynökség és tábori püspökség történetét dolgozza fel a szerző a következő fejezetben. Itt kapott helyt az I. világháborúban szolgáló atyák munkájának ismertetése is, immár felekezetekre lebontva.<sup>54</sup> Bemutatja a magyar királyi honvédlelkészlet szervezetét, megalakulásának törvényi hátterét. A szervezetről szól békeidőben és a hadra kelt sereg esetében is. Munkájában kitér a tábori lelkészek létszámának alakulására is a honvédség megalakulásától egészen az összeomlásig.<sup>55</sup>

A forradalmak és katonai lelkészlet című fejezetben az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásától ismerteti a katonai lelkészek szolgálatát egészen a Vörös Hadsereg felbomlásáig.

Részletesen ismerteti a szolgálatot teljesítő tábori lelkészek munkáját a második világháborúban illetve az azt követő időszakban egészen a lelkészlet feloszlásáig. A számos képpel és melléklettel rendelkező kiadvány végén részletes irodalomjegyzéket is olvashatunk.

Meg kell említeni dr. Ravasz István alezredes és dr. Szijj Jolán szerkesztésében megjelent *Magyarország az első világháborúban Lexikon A-Zs-ig* című kiadvány. A műben több szócikk van, amely részletesen foglalkozik a tábori lelkészlet történetével és kiemelkedő személyiségeivel.<sup>56</sup>

A tábori lelkészlet kiemelkedő kutatója Dr. Varga József, akinek két munkája, *A katonai lelki gondozás* című könyve, valamint *Soltész Elemér*<sup>57</sup> című kiadványa is részletesen foglalkozik a tábori lelkészlet történetével.<sup>58</sup> A két mű mellett megjelent az értekezés témájához kapcsolódó visszaemlékezés Ravasz László a két világháború közötti közélet, a Református Egyházi zsinat elnökének tollából.<sup>59</sup>

A közelmúltban jelent meg *Dr. Varga József: Katonák-lelkészek, tábori lelkészek*<sup>60</sup> című átfogó monográfiája, amely a tábori lelkészlet történetét ismerteti az államok

---

<sup>54</sup> Uo. 91. o. - 97. o.

<sup>55</sup> Uo. Borovi, 99. o. -101. o.

<sup>56</sup> Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs-ig. Petit Real Kiadó, Budapest, 2000. Szerkesztette dr. Ravasz István és dr. Szijj Jolán. Továbbiakban lásd Lexikon, 2000.

<sup>57</sup> Dr. Varga József: Soltész Elemér, Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.

<sup>58</sup> Dr. Varga József: A katonai lelki gondozás, In: Hazánk dicsősége. 160 éves a Magyar Honvédség, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008. 473-484.o

<sup>59</sup> Ravasz László: Emlékezéseim, Református Egyházi zsinat Irodája, Budapest, 1992.

<sup>60</sup> Dr. Varga A. József: Katonák-lelkészek, tábori lelkészek, Budapest, 2010. (A továbbiakban lásd: Dr. Varga, 2010.)

megjelenésétől napjainkig. A szerző aprólékosan dolgozza fel a hadra kelt seregekben szolgálatot teljesítő lelkészek történetét. Részletesen ír a magyar hadtörténelemben nagy szerepet játszó seregekben szolgáló lelkészek történetéről.

Az I. világháborúban szolgálatot teljesítő egyházi személyek munkájával külön fejezet foglalkozik.<sup>61</sup> Ebben kitér a császári és királyi hadsereg tábori lelkészetének szervezeti felépítésére. Külön alfejezetben publikálja kutatásainak eredményét a Magyar Királyi Honvédség lelkészetéről. Ismerteti a követelményeket, amelyeknek a tábori lelkészeknek meg kell felelniük, hogy az egyházi szolgálatot a hadseregben végezhessék. Bemutatja a lelkészek általános feladatait békeidőszakban és mozgósítás után. A frontvonalban teljesített szolgálatról szemléletes példák segítségével mutatja be a lelkészek munkáját, feladatait.

A könyvben a szerző kitér a katolikus mellett a protestáns lelkészek szolgálatának ismertetésére is. Végigtekinti a protestáns lelkészek történetét a hadra kelt seregekben egészen a protestáns tábori püspökség megalakulásáig.

A második világháborúban szolgáló egyházi személyek szolgálatának leírása mellett a hadifogságba került lelkészek életét illetve a szolgálat felszámolását is ismerteti.

A könyv utolsó fejezete a tábori lelkészet újjászervezéséről szól.<sup>62</sup> Bemutatja a tábori lelkészi szervezet újbóli felépítésének nehézségeit illetve fokozatait.

A könyv számos, a tábori lelkészet történetéhez kapcsolódó dokumentumot, adatot és törvényt tartalmaz. A gazdag és precíz lábjegyzetek és irodalomjegyzék jól segíti a témában való tájékozódást és további kutatást.

A monográfia mellett rövidebb tanulmányok is megjelentek, amelyek a tábori lelkészet történetével foglalkoznak. *Horváth Zita: Lelkészek a katonák között*<sup>63</sup> című munkája a tábori lelkészet történetét az ókortól 1773-ig követi nyomon.

Horváth László: *A tábori lelkészet intézményes megjelenése*<sup>64</sup> című tanulmánya pedig a lelkészet történetét 1773-tól tekinti át napjainkig.

Angol nyelvű tanulmányomban az I. világháborúban szolgáló lelkészek munkáját ismertetem<sup>65</sup>. A tanulmány mellett több ismeretterjesztő cikkben számoltam be kutatási eredményeimről az *Új Ember* és az *Élet és Tudomány* hasábjain.

---

<sup>61</sup> Uo. 49. o. - 96. o.

<sup>62</sup> A tábori lelkészi szolgálat újjászervezése utáni másfél évtized története, In: Dr. Varga, 2010. 179. o. - 269. o.

<sup>63</sup> Horváth Zita: *Lelkészek a katonák között*, In: *Hadmérnök*, 2009. június, IV. évfolyam 2. szám

<sup>64</sup> Horváth László: *A tábori lelkészet intézményes megjelenése*, In: *Hadmérnök*, 2009. szeptember, IV. évfolyam 3. szám



Összefoglalva: a kutatások során kiderült, hogy az első világháború frontjain szolgáló tábori lelkészekkel és azok munkájával kevés szakirodalom foglalkozik.

Az I. világháború alatt számos beszámoló jelent meg a harcokban szolgáló lelkészek életét bemutatva és a korabeli újságok kiküldött tudósítói tollából is megismerkedhetünk a frontvonalban élők életével. A két világháború között is számos kiadvány jelent meg, melyben, ha nem is részletesen, de utalásokban megismerkedhetünk a tábori lelkészek munkájával.

A kommunista diktatúra évei alatt megjelent kiadványok nem említik meg a harcoló katonák lelki életét és annak gondozását.

A rendszerváltás óta, talán az ideológiai gátat leküzdve, egyre több publikáció lát napvilágot ebben a témakörben. Erre szükség is van, mert a történelmi példán keresztül szerzett tapasztalatok elősegíthetik a misszióban jelenleg szolgáló lelkészek munkáját.

---

<sup>65</sup> Stencinger Norbert: Army Chaplains in the First War in the Monarchy Army, In: <http://biztonságpolitika.hu/>

## II. Tábori lelkészek a Habsburg-birodalom haderejében

A VIII. század döntő változásokat hozott a tábori lelkészet történetében. Martell Károly<sup>66</sup> halála után az egyik utódja Karlmann<sup>67</sup> támogatásával Bonifác érsek, mint a római pápa képviselője összehívta és megtartotta az első német zsinatot. A Concilium Germanicum elrendelte a rendszeres lelképásztori szolgálatot, valamint a második kánon kimondta: *„Szigorúan megtiltjuk a papoknak, hogy fegyvert hordozzanak és háborúba vonuljanak, kivéve azokat, akik szentmise végzésére és az ereklyék gondozása céljából vannak kirendelve a hadsereg kíséretére. Így jogában áll a fejedelemnek a püspökök közül egyet vagy kettőt káplánjaikkal és papjaikkal maga mellé rendelni. Minden seregarancsnok rendelkezék egy áldozópappal, aki jogosult a bűnbánó bűneit megítélni és azokra megfelelő vezeklést kiróni.”*<sup>68</sup>

A szabályozás csak hadra kelt seregekre volt érvényes. Karlmann azonban a zsinati kánonokat királyi törvények rangjára emelte és végrehajtását királyi tekintélyével és hatalmával biztosította.

A VIII. századtól Nagy Károly a Frank Birodalom felállításával mintát adott a középkor kialakuló államainak. Uralkodásának első évtizedeit a hódítás jellemezte, amelyhez új típusú hadszervezetet hozott létre.<sup>69</sup> A 769-ben kibocsájtott első törvényében megerősítette a német zsinat hadba vonult lelkészekre vonatkozó határozatát. Így tehát, a hadra kelt seregekben szolgáló lelkészek pasztorizációs tevékenységének törvényi szabályozásáról van szó, amely a késő középkorig érvényben volt.<sup>70</sup>

Fontos megjegyezni, hogy a törvény csak a hadra kelt seregekre vonatkozott. A seregosztlások után a katonák és a szolgáló lelkészek is visszatértek polgári életükbe. A középkori hadakban nagyon gyakran előfordult, hogy a püspökök nem mint kiváltságos tábori lelkészek, hanem híveiket követő egyházi személyként vettek részt. Ennek értelmében mindig saját megyéspüspökük vagy szerzetesek esetében a rendfőnökük joghatósága alatt maradtak.<sup>71</sup>

---

<sup>66</sup> Martell Károly (714–741) II. Pipin házasságon kívül született fia, majordomusként helyreállítja a megtépzott Meroving birodalom egységét, 732-ben Poitiers mellett megállítja az arabok előretörését.

<sup>67</sup> Karlmann Martell Károly egyik gyermeke, aki apjától a birodalom keleti felét örökli.

<sup>68</sup> Borovi, 1992. 9. o.

<sup>69</sup> Nagy Károly (768–814) a Frank Birodalom megszervezője és uralkodója, akit 800. december 24-én III. Leó pápa császárrá koronázott.

<sup>70</sup> Bonifác érsek tehát nem csak a germán zsinat összehívója volt, hanem a tábori lelkészet megszervezője is.

<sup>71</sup> Borovi, 1992. 13. o.

A zsoldoseregek megjelenésekor megváltozott a lelkészek alkalmazása is a hadra kelt seregeknél. Eleinte a Német–római Császárság zsoldos hadainál alkalmaztak tábori lelkészeket zászlóaljanként. Az egyházi személyeket a parancsnokok fogadták fel, csakúgy, mint a harcosokat.<sup>72</sup>

Összefoglalva: elmondható, hogy a középkori seregekben már megjelennek az egyházi személyek, de csak a hadra kelt seregeknél, korábbi joghatóságuk alatt. Az egyházi vezetők nagyon gyakran, mint feudális földesurak bandériumaik élén jelentek meg a hadak összehívásakor.

A Rákóczi szabadságharc leverését követően 1715-ben olyan törvény született, amely a tábori lelkészi szolgálat működését is erősen befolyásolta. Az az évi 8. törvény kimondta egy állandó hadsereg felállítását.<sup>73</sup> Ennek eredményeképpen a bandériumokat rövid időn belül a zsoldoseregek váltották fel, így a főpapok is megszűntek csapatvezérek lenni.

A tényleges katonalelkészi állomány 1750-ben 110 főt számlált. Ebbe nem tartozott bele a tábori főkaplán, a rendelkezésre álló központi hivatal tisztviselői, és a birodalom különböző országaiba kihelyezett öt általános helynök.<sup>74</sup> Feladataikat gyalog- és lovaszrezdeknel, egészségügyi- és nevelőintézeteknél, tüzérségnél, hadtápnál, hidászoknál, és a dunai hajózási csapatoknál látták el.

A tábori lelkészet továbbra is a jezsuita rend irányítása alatt állt egészen 1773-ig, amikor is XIV. Kelemen<sup>75</sup> pápa a rendet feloszlatta. Ekkor szükségessé vált a tábori lelkészet működésének áttekintése és átszervezése. A rend feloszlata után az uralkodó, Mária Terézia,<sup>76</sup> úgy döntött, hogy felállítja az önálló tábori helynöki hivatalt, a Vicariatus-t.

A legfőbb tábori főpapi állást összevonta a bécsújhelyi püspökséggel. Ezzel egy időben a bécsújhelyi püspök lett az apostoli tábori helyettes. Az önálló hivatalt az 1773. december 22-én kelt pápai leirat szentesítette, ezzel a döntéssel a Szentatya megadta a hadsereg feletti kivételes joghatóságot.

---

<sup>72</sup> Boróvi, 1992. 13. o.

<sup>73</sup> 1715. évi VIII. törvénycikk 2. §. „Minthogy azonban csupán ezzel emez országot elegendőképen megvédelmezni nem lehetne, sőt inkább minden eshetőségre erősebb és úgy bennszülöttekből, mint külföldiekből álló rendes katonaságot kell tartani, mely kétségtelen, hogy zsold nélkül fenn nem állhat, ezt pedig adózás nélkül beszerezni nem lehet: ezért az erre szükséges segélyek és adók dolgában a karokkal országgyűlésileg (hova tudomás szerint különben is tartozik) kell határozni.”

<sup>74</sup> Boróvi, 1992. 26. o. valamint Dr. Varga, 2010. 37. o.

<sup>75</sup> XIV. Kelemen 1769. május 19-étől 1774. szeptember 22-éig vezette a katolikus egyházat.

<sup>76</sup> Mária Terézia, császárné és királynő. Az 1723-ban elfogadott Pragmatica Sanctio eredményeképp 1740. október 22-én lépett trónra III. Károly és Erzsébet Krisztina hercegnő leánya, aki 1780. november 24-én bekövetkezett haláláig uralkodott.

Öt esztendővel később, 1778-ban VI. Piusz<sup>77</sup> pápa egy újabb rendelettel módosította a tábori lelkészi szolgálat működését a Habsburg-monarchiában. Ennek értelmében a hadra kelt sereg tábori lelkészetének felügyeletével, most már nem a király mindenkori gyóntatóját bízta meg, hanem állandó tábori vikariátust állított fel, aki mint vikárius tábori helynököt jelentett püspöki rangban.<sup>78</sup>

Mária Terézia az apostoli tábori helynök tevékenységének támogatására és segítésére egy consistoriumot (egyháztanácsot) hozott létre. A testület mindenkori vezetője volt jogosult a tábori helynököt akadályoztatása esetén helyettesíteni és képviselni hivatalos ügyekben.

Az apostoli tábori helynök felügyeleti teendőinek ellátására a birodalom minden tartományában egy-egy Tábori Főpapi Hivatal létesült, amelynek élén a tábori főpap állt.<sup>79</sup> A kilenc tábori főpap kiválasztása és felterjesztése a tábori helynök feladata volt.

A püspökségeket 1785-ben átszervezték a birodalomban. Ennek értelmében a bécsújhelyi püspökséget áthelyezték St. Pölten-be, így a apostoli tábori vikárius is a St. Pölten-i püspökséghez csatolták.<sup>80</sup>

Az Apostoli Tábori Helynöki Hivatal természetesen továbbra is Bécsben maradt. Az akkori vezetője Kerens Henrik, és még három utódja a St. Pölten-i püspöki székben 1826-ig ennek a püspökségnek az egyházi rangjával adott nagyobb tekintélyt a Vicariatusnak. Talán ebből a kapcsolatból adódott az a félreértés, hogy a tábori lelkészet vezetőjét tábori püspöknek címezték, holott ez még nem volt megalapozott.

1826-tól az I. világháború befejezéséig és az Osztrák–Magyar Monarchia széteséséig, az Apostoli Tábori Helynökség a Monarchia közös hadseregének az önálló egyházi-katonai hivatala volt. Az uralkodó az általa legalkalmasabbnak ítélt lelkészt kinevezte a helynökség vezetőjének, a Szentszék pedig kinevezte és felszentelte címzetes püspöknek. Megszűnt tehát az az addigi gyakorlat, hogy egy főállású megyéspüspök irányította mellékállásban a császári hadsereg katonalelkészeinek pasztorizációs munkáját, mint a nuncius által delegált meghatalmazottak.

Az apostoli tábori helynökök katonai illetményben részesültek, csakúgy, mint a szolgálatot teljesítő, a katonák lelki életével foglalkozó lelkészek.

---

<sup>77</sup> VI. Piusz 1775. február 15-től 1779. augusztus 29-ig viselte a pápai tiarát.

<sup>78</sup> Dr. Varga, 2010. 38. o.

<sup>79</sup> Tartományok: Belső-Ausztria, Felső- és Alsó-Ausztria, Magyarország, Csehország, Morvaország, Galícia, Erdély, Itália, Németalföld.

<sup>80</sup> A rendelkezés értelmében a bécsújhelyi püspökséget megszüntették és az 1785. január 28-án érkezett pápai jóváhagyás értelmében új, a St. Pölten-i püspökséget állítottak föl.

Fontos feladatnak tekintették a tábori lelkészek utánpótlásának kérdését. Amíg a jezsuita rend irányítása alatt volt a szolgálat vezetése illetve működtetése, addig természetesen a rend tagjai közül kerültek ki a katonák pasztorizációjával foglalkozó atyák. A szerzetesrend feloszlata után azonban új rendszert kellett kidolgozni. Az Apostoli Tábori Helynökség létrehozása mellett a katonalelkészi kiképzésről és képzésről is Mária Terézia rendelkezett. Ennek alapján a katonai lelkészi szolgálat vállalása továbbra is önkéntes jelentkezés alapján történt, megfelelő képzés után. Két szemináriumot, a wienit és az olműztit jelölték ki arra, hogy katonalelkészeket készítsenek fel a különleges szolgálatra. Az intézményekben tíz-tíz növendék kezdhette meg a képzést. Ugyanezekben az egyházmegyékben hat-hat helyet tartottak fenn a szolgálatból kiüregedett, munkaképtelenné vált katonalelkészek számára. Ez a legfelsőbb szintről való intézkedés gyakorlatban azonban nem valósult meg.

Mária Terézia úgy rendelkezett, hogy a szerzetesrendek is vegyék ki részüket a tábori lelkészi szolgálat ellátásából, amíg nem képeznek ki elég világi papot.<sup>81</sup> Mária Terézia fia, II. József<sup>82</sup> egy rendeletével feloszlatta a legtöbb rendházat, és a szerzetesrendek nagy részét megszüntette.<sup>83</sup> Megtiltotta, hogy a megmaradó szerzetesrendek részt vegyenek a tábori lelkészet ellátásában: „*Szerzetest többé nem lehet katonai szolgálatra alkalmazni. Minden évben 4-4 német és magyar növendéket kell a papi pályára jelentkezők közül a katonai lelkészi szolgálatra kiválasztani.*”<sup>84</sup>

Az uralkodónak kész elképzelése volt a katonalelkészek képzéséről. A kiválasztott növendékek a központi szemináriumokban végezték volna tanulmányaikat. A négyéves alapképzés után a St. Pölten-i szemináriumban további fél évet tanultak azok, akik a tábori lelkészi pályára készültek. A „kalapos király” a tábori lelkészetre készülők létszámát negyven főben maximálta, és a kiválasztottak évi 200 forint ösztöndíjat kaptak volna. II. József rendelkezésének végrehajtására, bevezetésére azonban nem maradt elegendő idő, ugyanis az uralkodó életét vesztette, mielőtt a rendelet végrehajtására sor került volna. Utóda, II. Lipót, 1790. március 29-én új rendeletet bocsájtott ki, amely értelmében évente öt német és öt magyar növendéket kellett a lelkészi szolgálatra felvenni. Tekintettel arra, hogy a Habsburg-birodalomban több nemzetiség is élt,

---

<sup>81</sup> Mária Terézia 1775. augusztus 25-én kelt rendeletében szólította fel a szerzetesrendeket arra, hogy vegyék ki a részüket a tábori lelkészet ellátásából.

<sup>82</sup> II. József, német-római császár, Lotharingiai Ferenc István és Mária Terézia gyermeke, 1780. november 29-én lépett a trónra és 1790. február 20-án bekövetkezett haláláig vezette a birodalmat.

<sup>83</sup> A szerzetesrendek feloszlatairól szóló rendeletet 1781. október 30-án adta ki az uralkodó.

<sup>84</sup> Borovi, 1992. 40. o.

javaslat érkezett arra, hogy például a csehek a galíciai területekről is válasszanak növendéket.

A tábori lelkésznek való felszentelés után az egyházi személyek nem az egyházmegye, és a szerzetesrend alattvalói, hanem a katonaságé. Ennek értelmében neveltetésükről, ellátásukról és öregkori ellátásukról is a katonai pénztár gondoskodik. A kedvezmények ellenére nagyon kevesen jelentkeztek tábori lelkésznek, aminek elsősorban a kevés fizetés, a ritka előlépési lehetőség, és a gyakori helyváltoztatás okozta bizonytalanság volt az oka. A probléma megoldására I. Ferenc<sup>85</sup> császár és király 1805-ben kibocsájtott rendeletében úgy határozott, hogy a megüresedett katonalelkészi állásra a jogot azok a megyéspüspökök gyakorolják, akiknek a területén az adott ezred, amelynél az állás megüresedett, állomásozott. Egy később kibocsájtott rendelet pontosította az előzőt, amennyiben egy-egy alakulat két egyházmegye területéről sorozott, abban az esetben a megyés püspökök felváltva adtak lelkészt az alakulatnak.<sup>86</sup> Arra, hogy valaki önként jelentkezzen katonalelkésznek továbbra is megvolt a lehetősége. Ha valaki önként jelentkezett a szolgálatra, csatolnia kellett rendi előjárója vagy főpásztora engedélyét. A jelentkezőket az Apostoli Tábori Helynökség várakozólistára tette és szükség esetén behívta őket.

A rendelkezéseket a birodalom örökös tartományai elfogadták, a magyar püspöki kar évekig nem volt hajlandó a császári-királyi rendeleteket végrehajtani.<sup>87</sup> A tábori lelkészek utánpótlásának biztosításáról kialakult vita rendezésére az udvar 1812-ben egy rendeletben pontosan meghatározta, hogy mely egyházmegyének, és mely alakulat pasztorizációs feladataihoz kell tábori lelkészt biztosítani.

Az Udvari Haditanács 1831. április 14-én kiadott rendeletében szabályozta, és mindjobban a katonai szabályozás alá vonta a katonalelkészi állások betöltését. Az apostoli tábori helynök tájékoztatta a hadtestparancsnokságokat, ha valamely katonai lelkész helyett újat kell alkalmazni. A hadtestparancsnokság, miután meggyőződött a kérés jogosságáról, utasította a parancsnokságon szolgáló főpapot, hogy vegye fel a kapcsolatot a megyéspüspökkel, hogy keressen megfelelő lelkészt a feladatra. A hadtesthez kirendelt tábori főpapnak hivatalbeli kötelessége volt, hogy a jelöltek alkalmasságáról meggyőződjön. Amennyiben a jelöltet alkalmasnak találta, jelentette katonai feletteseinek, akik katonai állományba vették. A püspöki bemutatót és kijelölő

---

<sup>85</sup> I. Ferenc, osztrák császár és magyar király. II. Lipót és Mária Lujza gyermeke, akit 1792. június 6-án koronáztak meg. 1835-ben bekövetkezett haláláig uralkodott.

<sup>86</sup> 1805. április 30-án kelt I. Ferenc rendelete.

<sup>87</sup> Borovi, 1992. 40. o. - 42. o.

okmányt, a lelkész jellemzését és származási lapját eljuttatták az Apostoli Tábori Helynöki Hivatalba. A helynök a kinevezési javaslatot eljuttatta az Udvari Haditanácshoz illetve később a Hadügyminisztériumhoz, ahol kinevezték. Ezt követően az apostoli tábori helynök kiállította számára a joghatósági igazolást, amely alapján a katonalelkész megkezdte a pasztorizációt a katonák között.<sup>88</sup>

Összefoglalva: elmondhatjuk, hogy a szerzetesrend feloszlataáig a jezsuiták kezében volt a Habsburg-császárság haderejének lelkészi szolgálata. A rend feloszlataa után, az uralkodó, Mária Terézia rendelkezett a szervezet további működéséről és vezetéséről, felállítva az Apostoli Tábori Helynökséget. A hivatalt kezdetben összevonták más püspökségekkel addig, amíg 1826-ban önálló püspökség nem lett. Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb teret szenteltek a tábori lelkészek képzésének is, és a szolgálat továbbra is önkéntesen működött, de a jelölt alkalmasságáról meggyőződtek.

## **II. 1. Tábori lelkészi szolgálat a szabadságharc haderejében**

Az 1848 áprilisában elfogadott törvények a honvédelem ügyét is rendezték.<sup>89</sup> A nemzetőrségről szóló törvénycikk értelmében a hónap végén megkezdődött a hivatalos toborzás.<sup>90</sup> A nemzetőrség önkéntesi számának növekedésével egyre inkább felmerült az igény, hogy gondoskodni kell tábori lelkészekről is, akik a nemzetőrök lelki életét gondozzák. Számos egyházi személy önszántából jelentkezett a nemzetőrség tagjai közé és az általuk végzett szolgálatot joggal hasonlíthatjuk a tábori lelkészekéhez, bár semmiféle hivatalos kapcsolatuk nem volt a császári és királyi tábori lelkészettel vagy annak vezetőjével.<sup>91</sup>

Az áprilisi törvények értelmében a hazánkban tartózkodó haderő a magyar kormány irányítása alá került. A gyakorlatban azonban ez nem valósult meg, ezért az első felelős kormány az önálló magyar haderő felállításáról rendelkezett.<sup>92</sup> Ezt követően megkezdődött a haderő szervezése. A képviselőház Mészáros Lázár<sup>93</sup> hadügyminiszter

---

<sup>88</sup> Boróvi, 1992. 42. o. - 45. o.

<sup>89</sup> 1848. április 11-én elfogadott törvények megteremtették a polgári ország fejlődésének törvényi háttérét.

<sup>90</sup> 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről.

<sup>91</sup> Dr. Varga, 2010. 43. o.

<sup>92</sup> 1848. május 15-én döntöttek az önálló magyar honvédség felállításáról.

<sup>93</sup> Mészáros Lázár (1796. február 20. Baja – 1858. november 16. Eywood) honvéd altábornagy, az első felelős magyar kormány hadügyminisztere.

javaslatára 1848. augusztus 16-án az egyházi személyeket felmentette a katonai szolgálat alól. Ennek ellenére a változásokat támogatók önként vállalták a szolgálatot, elsősorban az alsópapság és a papnövendékek köréből. Jellasics, horvát bán, támadása után mind többen csatlakoztak a honvédséghez. Ebben nagy szerepet játszottak a lelki vezetők, akik prédikációkkal próbálták meg a hallgatóságot mozgósítani. A támadó horvát sereg elsősorban a délnyugati megyéket érintette, így érthető, hogy a térségben volt a nagyobb aktivitás. Balassa szombathelyi püspök körlevelet intézett az irányítása alatt szolgáló lelkészeknek: „*a tűzhelyeinket feldúlással fenyegető háborúnak elfojtására buzdítással és lelkesedés ébresztésével részt venni hazánk iránt polgári kötelességünk, híveink irányában pásztori tatozásaink lévén, lelkemből hívom fel uraságokat, álljanak őrt híveik között és amint a haza védelmére s felmentésre felszólítanak, buzdítsák azokat!*”<sup>94</sup> A körlevél folytatásában a békéért való imára szólította föl a papságot és általuk a híveket is. Előfordult azonban, hogy a papság a buzdításon kívül tevőlegesen is részt vett a harcokban, később őket, elfogatásuk után, nem kímélte az ellenség.<sup>95</sup>

Az önálló magyar haderő felállításakor jogilag is meghatározták a fegyveres szolgálatot teljesítők vallásszabadságát.<sup>96</sup> A felállított haderőben, természetesen a törvénynek megfelelően, tábori lelkészek is szolgáltak, de ez újabb problémát vetett fel. A kérdés az volt, hogy a haderőben szolgáló lelkészek, hogyan viszonyuljanak a birodalmi Tábori Helynökséghez. Elismerjék-e annak joghatóságát vagy egy önálló magyar Tábori Helynökség kerüljön felállításra. A kérdés nem csak politikai szempontból volt érdekes, hanem egyházjogi kérdéseket is felvetett. Egy önálló helynökség felállításához szükséges kánoni megerősítés az Apostoli Szentszék illetékességéhez tartozott. Ennek kezdeményezésére a harci cselekmények fokozódása miatt nem került sor.<sup>97</sup>

Kérdés volt az is, hogy egyházjogilag ki volt jogosult a tábori lelkészek kinevezésére. A probléma megoldására Mészáros Lázár utasította Cziegler Ignácot<sup>98</sup>, hogy dolgozza ki egy leendő önálló Tábori Helynökség tervezetét. Ennek elvégzése után, Cziegler atya természetesen magyar tábori püspökség felállítását javasolta, amelyhez az Udvari Haditanács mellett működő Apostoli Tábori Helynökséget vette alapul. Természetesen

---

<sup>94</sup> Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és állam 1848–49-ben, Budapest, 1928. 150. o.

<sup>95</sup> Dr. Varga, 2010. 43. o.

<sup>96</sup> 1848. évi 20. tc így rendelkezik: 5.§ „A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel látassanak el.”

<sup>97</sup> Valószínű, hogy a Szentszékkel kiváló kapcsolatokkal rendelkező Habsburg-udvar megakadályozta volna az eljárást.

<sup>98</sup> Cziegler Ignác (1793-1857) egykori tábori főlelkész, aki harminckét éves gyakorlattal rendelkezett, amikor a hadügyminiszter felkérte a feladatára.



figyelembe kellett venni az idevonatkozó egyházhatósági, szentszéki rendelkezéseket is, de nem vette figyelembe az egyes felekezetek önálló vezetésre törekvését. Terveztében kidolgozta, hogy az önálló magyar tábori helynök vezeti a tábori lelkészséget, a tábori papság ügyeit, kinevezésre való előterjesztést, egyházjogi joghatósággal való felruházást, ellenőrzést végezné.<sup>99</sup>

A Hadügyminisztérium számára elkészített tervezetet Mészáros Lázár az ország nádorához terjesztette fel, aki továbbította azt Bécsbe. A tervezet herceg Esterházy Pál<sup>100</sup> elé került, aki véleményezte és a vallás- és közoktatási- illetve a pénzügyminiszterhez küldte, mivel a tervezet bevezetése mindkét minisztériumot érintette volna. Az előbbit azért, mert a püspök kinevezése az ő joghatóságához tartozott, az utóbbit azért, mert a végrehajtás finansziális részéről gondoskodott volna. Eötvös József támogatta az elképzelést. Kossuth Lajos szintén üdvözölte a javaslatot, bár pénzügyileg nem tudta támogatni. A kedvezőtlen döntés hatására István nádor az irattárba küldte az ügyet.<sup>101</sup>

Az önálló Tábori Helynökség felállításának terve tehát kudarcba fulladt, de a kialakult helyzetet mindenképpen rendezni kellett. Mészáros Lázár egy sokkal egyszerűbb és főleg olcsóbb megoldást választott. A Hadügyminisztériumban felállítottak egy tizedik osztályt, a lelkészi osztályt, amely a honvédség lelkészi szolgálatának kormányzati irányító- és felügyeleti szerve volt.<sup>102</sup> A felállított osztály szerény apparátussal rendelkezett, bár nagyon fontos és szerteágazó feladatot látott el. Felügyeleti- és kormányzati szerve volt a seregeknél, seregtesteknél, ezredeknél és egyéb katonai intézményeknél szolgáló valamennyi lelkésznek.

A tábori lelkészlet működtetésénél és szervezésénél figyelembe vették a császári és királyi seregnél működő lelkészletet. Az osztrák seregnél egy ezred egy plébániát alkotott és az ezredkáplán látta el a lelkészi teendőket. A tábori lelkészek nem hordtak egyenruhát és nem volt katonai rangjuk sem. Ez az ezredplébánia rendszer nem illeszkedett pontosan a magyar viszonyokhoz. A honvédséget zászlóaljanként szervezték.<sup>103</sup> Azt viszont, hogy zászlóaljak külön lelkészt foglalkoztathassanak anyagi okok miatt nem tudták biztosítani.

---

<sup>99</sup> Boróvi, 1992. 64. o.

<sup>100</sup> Galántai herceg Esterházy Pál Antal (1786. március 11. – 1866. május 21. Regensburg) a király személye körüli miniszter az első felelős magyar kormányban.

<sup>101</sup> Boróvi, 1992. 65. o.

<sup>102</sup> Bővebben lásd: Gergely Jenő: Vallások és katonai szolgálat, Budapest, 1992.

<sup>103</sup> Az OHB felvetette az ezredkebe való rendezést, de ez nem valósult meg.

A szabadságharc során voltak olyan lelkészek, akik a közvetlen harcokban is részt vettek. A világosi fegyverletétel után az érintett papokat minden megkülönböztetés nélkül elítélték és bebörtönözték. Pontos számadatokat nem lehet tudni, hányan jutottak erre a sorsra, de az arányokat jól érzékelteti, hogy az 1852-es kegyelemben részesült 106 rab közül 14 volt egyházi személy.<sup>104</sup>

Összefoglalva: jól látható, hogy a szabadságharcban harcoló honvédségben a kor követelményeinek megfelelően igyekeztek a tábori lelkészek szervezetét kiépíteni. Ehhez a példát a Habsburg-császárság haderejében működő szolgálatot tekintették. Az atyák a hatályos törvények ellenére önként vállalták a szolgálatot, még ha jurisdictionális problémák is adódtak. Ennek eredményeként számos híres egyházi személyt ismerünk, aki kitüntette magát a harcok során, és a szabadságharcot követő megtorlásokban is találkozunk nevével.

### **III. Tábori lelkészet a Habsburg-császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében**

#### **III. 1. Tábori lelkészet a császári és királyi hadseregben**

A szabadságharc leverése utáni megtorlás és az azt követő, Josef Bachról<sup>105</sup> elnevezett, „Bach-rendszerben” senki nem gondolt önálló magyar haderő felállítására. Az 1860-as években Európában bekövetkező változások megrendítették a Habsburg-császárság megítélését szerte a kontinensen. A külpolitikai tévesztést gazdasági és társadalmi valamint belpolitikai válság is mélyítette. Ebben az uralkodó számára kedvezőtlen helyzetben megváltozott az osztrák elit viszonyulása a magyar félhez. Mindkét oldalról tettek lépéseket a helyzet rendezésére, amely az 1867-ben megkötött kiegyezéshez vezetett.<sup>106</sup>

A kiegyezési törvény elfogadása után létrejött új államszervezetben, az Osztrák–Magyar Monarchiában, helyreállt a Magyar Királyság területi egysége az egykori történelmi területeken. Társországgként csatlakozott Horvátország és Szlavónia, így közösen alkottak egy államot.

---

<sup>104</sup> Dr. Varga, 2010. 48. o.

<sup>105</sup> Dr. Alexander nem Josef von Bach báró (1813. január 4. Loosdorf – 1883. november 12. Unterwaldersdorf) belügyminiszter

<sup>106</sup> 1867. évi XII. törvénycikk

Az 1867-es kiegyezés értelmében a hadügyeket egy közösen felállított hadügyminisztérium irányította a Monarchiában. A XIX. század végének megfelelő színvonalú haderő kialakítása komoly vitákat eredményezett. Az osztrák fél ragaszkodott egy, a központi kormány irányítása alatt álló, egységes szervezetű hadsereg felállításához. A magyar fél ezzel szemben egy önálló, Magyarországon felállított, önálló haderőhöz ragaszkodott. A tárgyalások kompromisszummal zárultak, megegyeztek egy közös haderő felállításban, és az ezt kiegészítő magyar honvédség létrehozásában. De ez utóbbi nem lett teljes értékű hadsereg, nélkülözötte ugyanis a saját vezérkart, és az önálló tüzérséget valamint műszaki alakulatokat.

Ferenc József<sup>107</sup> az általa szentesített törvények alapján, mint uralkodó és legfőbb hadúr, egy bonyolult felépítésű és tagozódású hadsereget vezetett. Az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje a közös hadseregre, haditengerészetre, az osztrák Landwehrre,<sup>108</sup> Landsturmra<sup>109</sup> valamint a magyar honvédségre és népfölkelésre tagozódott.

A katonai szolgálatra bevonulók szempontjából a legnagyobb változást az általános hadkötelezettség bevezetése jelentette, amelyet a Habsburg-monarchia lépésről lépésre vezetett be. Először 1804-ben az örökös tartományokban kellett kötelezően hadba vonulniuk a húsz esztendőt elérő ifjaknak.<sup>110</sup> Magyarországon az országgyűlés csak 1840-ben szavazta meg az általános hadkötelezettséget. A rendszer meglehetősen igazságtalanul működött. A gazdagabbak pénzzel válthatták meg a szolgálatot, így az osztrák területekhez hasonlóan, elsősorban a jobbagyságot sújtotta a többéves szolgálat. 1845-ben nyolc esztendőre szállították le a kötelezően leszolgálandó időt, majd 1848 után korlátozták a megváltási lehetőségeket és megszüntették a nemesek előjogait is. Magyar területeken, a sorozatos szigorítások ellenére vagy éppen annak köszönhetően, nagyon nehéz volt elfogadtatni a honvédelem ügyét. Mivel nem létezett önálló Magyar

---

<sup>107</sup> Ferenc József, osztrák császár és magyar király. Ferenc Károly főherceg és Zsófia bajor hercegnő gyermeke, 1830. augusztus 18-án született Bécsben. Trónra lépett 1848. december 2-án, de csak 1867. június 8-án koronázzák meg magyar királynak. Ezt a címet 1916. november 21-én bekövetkezett haláláig viseli.

<sup>108</sup> Landwehr alakulatok: az Osztrák–Magyar Monarchia Lajtán túli ausztriai felének hadereje 1868–1918 között, a Magyar Királyi Honvédség megfelelője.

<sup>109</sup> Landsturm alakulatok az Osztrák–Magyar Monarchia Lajtán túli területeinek hadereje 1868–1918 között, a magyar népfölkelő alakulatok osztrák megfelelője.

<sup>110</sup> A rendszer azonban nem működött jól, mert nagyon sok kivételt megengedtek. Furcsa módon mentesültek a nemesek is, pedig 1809-től nem hívtak össze több nemesi felkelést. De katonai szolgálatban nem kellett részt vennie az egyházi személyeknek, az értelmiségnek, a polgárházak tulajdonosainak, az iparúzóknak. Sőt még a személyes szolgálatukban álló kertészeknek vagy házi szolgáltnak sem.

Királyság, és az uralkodó rendkívül népszerűtlen volt, így nem lehetett a nemzeti érzelmekre és a királyhoz való hűségre hivatkozni.

Az Osztrák – Magyar Monarchia megalakulásával 1868-tól nagyszabású haderőreformot léptettek életbe annak érdekében, hogy a kornak megfelelő tömeghadsereget tudjanak szervezni.<sup>111</sup> Ez alkalomból Ferenc József kimondta az általános védkötelezettséget is: „*a védelmi kötelezettség általános és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő.*”<sup>112</sup>

A szolgálati idő tényleges és tartalékos időből állt. A ténylegesen letöltendő szolgálat a közös hadseregnél és a haditengerészetnél három év volt. Ezt követte további hét esztendő tartalékos szolgálat. A Monarchia két államát 103 hadkiegészítési körletre osztották, ebből 47 magyar területre esett és ezen kívül megszerveztek további három haditengerészeti kiegészítési körzetet.<sup>113</sup>

A bevezetett véd- és sorkötelezettség miatt a huszadik életévüket betöltött fiataloknak kellett számolniuk a bevonulással és a katonai szolgálattal. A keretszám, amely meghatározta, hogy évente hány újoncnak kell megkezdenie a szolgálatot, sokaknak lehetőséget biztosított a katonaság elkerülésére. Az évente tartott sorozásokon sorsot húztak az alkalmasnak nyilvánított fiatalok és ennek eredményeképpen a szerencsések vagy szerencsétlenebbek megkezdték a szolgálatot a kijelölt laktanyában. Aki nem vonult be, azt póttartalékba osztották be, az eleve ide besorolt tanítók és örökölt földbirtokosok mellé.<sup>114</sup>

A haderőben természetesen újjászervezték a tábori lelkészi szolgálatot is, a hadügyminiszter 1868. július 30-án és augusztus 22-én kelt rendelete alapján. Ennek következtében jelent meg a legfelsőbb rendelet 1869. január 3-án, amelynek végrehajtását az év február 1-jében jelölte meg.

Az átalakítás előtt, a tábori lelkészet szervezetének működése béke és mozgósítás esetére ugyanaz volt, egy ezred képezett egy plébániát. A szervezet élén az apostoli tábori helyettes (vicarius) állt, akinek a munkáját a Mária Terézia által szervezett consistorium segítette. A vicarius felügyeleti teendőinek ellátására minden hadtestparancsnokságnál egy-egy tábori főpapi hivatal volt szervezve, mely az esperesnek egyházi teendőit végezte, ami azonban az átszervezés után módosult. A

---

<sup>111</sup> 1868. december 5-én szentesítette az uralkodó az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erőire vonatkozó törvényeket. Az 1868. évi 40. törvénycikk a véderőről, a 41. a honvédségről, 42. a népfölkelésről rendelkezik.

<sup>112</sup> In: 1868. évi 40. törvénycikk 1. §.

<sup>113</sup> Dr. Varga, 2010. 51. o.

<sup>114</sup> Uo. 52. o. - 53. o.

tábori főpapok kettős funkciót végeztek: az illető hadtestparancsnokság esperesi teendőinek ellátása valamint az ott szolgáló lelkészek erkölcsi viselkedésének felügyelete.

Emellett ellenőrző és felügyeleti szerepet is elláttak, az alájuk beosztott tábori lelkészeket folyamatosan ellenőrizték, de, költségkímélés miatt, szemlekorutat csak központi utasításra végeztek. A szűkös kincstári támogatás mellett fő feladatukat azonban teljesítették: a beosztott lelkészek alkalmasságának vizsgálatát. A tábori főpapok joghatósága széleskörű volt.<sup>115</sup>

A tulajdonképpeni pasztorizációs tevékenységet az ezrekhez beosztott tábori lelkészek végezték.<sup>116</sup>

A fent említett 1869. február 1-jétől hatályos átszervezés az egész haderőt, ezen belül a tábori lelkészetet is érintette.<sup>117</sup> Az egyik legfontosabb változás az volt, hogy a kor szellemiségének figyelembevételével a Monarchiában igyekeztek egy modern polgári államot felépíteni. Ennek értelmében előtérbe került a vallási türelem és tolerancia, és a jogegyenlőség. A szabadelvű és vallási tekintetben toleráns gondolkodást támasztja alá az is, hogy a katonalelkészi szolgálat felépítése is tekintettel volt a felekezeti sokszínűségekre.

Az újonnan szervezett katonai lelkészet már figyelembe vette az 1868-ban elfogadott törvényt, amely így rendelkezett: „*A hadseregnél és állami közintézetekben (katonaiskola), úgyszintén a polgári és katonai kórházakban minden vallásfelekezet tagja saját egyházuk lelkészei által részesítendőik vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban*”.<sup>118</sup> E törvény alapján kiadott szervezeti határozványok megkülönböztetnek:

- a, római katolikus
- b, görög katolikus
- c, görögkeleti
- d, evangélikus
- e, református
- f, izraelita

---

<sup>115</sup> Melichár, 1899. 39.o.

<sup>116</sup> A tábori lelkészeket ezredkáplánoknak is nevezték.

<sup>117</sup> 1868. július 30-án és ez év augusztus 22-én kelt birodalmi hadügyminisztériumi javaslat alapján. 1869. január 3-án jelent meg a rendelet, amely életbelépésének napja 1869. február elseje lett.

<sup>118</sup> 1868. évi LIII. tc. 21.§.

felekezeteket, és ennek megfelelően gondoskodnak megfelelő egyházi hivatalok felállításáról.<sup>119</sup> Bosznia–Hercegovina 1878-as megszállása után, az ottani bosnyák csapatok szervezésekor, egyidejűleg az iszlám katonák lelki gondozásáról is gondoskodtak felekezetüknek megfelelően.

A reformokkal bekövetkező változás másik fontos eredménye, hogy megkülönböztettek béke- és háborús szervezetet. Az állománytáblán pedig béke- és hadiállományt különböztettek meg. A k. u. k. hadseregének lelkészi szervezete is ennek a felosztásnak megfelelően alakult. Megszüntették az egy ezred egy plébánia felosztást és helyette békeidőben 17 katonai kerületet hoztak létre, amely azonos számú katolikus plébánost jelentett. Mellettük 8 görög katolikus lelkész, továbbá 4-4 református illetve evangélikus lelkész volt beosztva. Az izraelitáknak békeidőben nem építették ki a lelkészi szervezetet, hanem a területileg illetékes rabbi gondoskodott a katonák lelki életének gondozásáról.

A 17 katonai kerület rövidesen kettővel kevesebb lett, mivel a Felső-Ausztria részére Linzben, a bánási határőrvidék részére Péterváradon szervezett hadtestparancsnokságok megszűntek, így csak tizenöt kerület maradt.

Az 1883-as és 1892-es katonai szervezés már csak tizenöt katonai kerületet említ, ennek megfelelően csak azonos számú katonalelkészi kerületet számíthatunk. Ehhez a számhoz azonban hozzáadódik új katonai kerületként Bosznia–Hercegovina területe. Ezek alapján a Monarchia közös hadseregének egy apostoli tábori helynöke, 15 illetve 16 katonai plébánosa volt, akikhez csatlakoztak a helyőrségekben működő lelkészek.<sup>120</sup>

A kisebb helyőrségek azonban nélkülözték a főállású tábori lelkészeket. Azt, hogy az itt szolgáló katonák is megfelelő lelki gondozásban részesüljenek, a területileg illetékes egyházi főhatóság segítségével oldották meg. Kisegítő polgári lelkészeket vettek igénybe, akik egyben tartalékos tábori lelkészek is voltak. Ezen felül, mivel a Monarchia haderejében a római katolikus vallású katonák voltak többségben, az ő megfelelő lelki gondozásuk érdekében gyakran alkalmaztak kisegítő polgári lelkészeket is. Ezek az egyházi személyek a jogszabályok értelmében a szolgálatukért fizetést nem kaphattak viszont évente meghatározott jutalomban részesültek.<sup>121</sup>

Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében a római katolikus katonák voltak többségben, ezért és a történelmi hagyományok miatt is, a katonák lelki gondozásában a

---

<sup>119</sup> Borovi, 1992. 84. o., Dr. Varga, 2010. 57. o., Melichár, 1899. 43. o.

<sup>120</sup> Bővebben lásd: Borovi, 1992. 84. o., Dr. Varga, 2010. 56. o. - 57. o., Melichár, 1899. 43. o.

<sup>121</sup> Ennek összege évi 15-100 forint lehetett.

katolikus atyáknak volt vezető szerepük. A római katolikus lelkészet élén a tábori vicariatus állt. A rendes püspöki joghatóság alól kivett katonai lelkészet tulajdonképpen a Szentatya joghatósága alá tartozik, aki ezt nem személyesen, hanem a helyettese révén gyakorolja. Ez kifejezésre jut a tábori lelkészet vezetőjének címében is: apostoli tábori helyettes (Vicarius Apostolicus Castrensis), aki a jurisdictionját a pápától kapta. Ezen apostoli tábori helyettes a tábori püspök, mert eltekintve attól, hogy rendszerint felszentelt püspök, a hadsereghez tartozó egyének fölött püspöki joghatóságot gyakorol.<sup>122</sup>

Munkáját a már említett Tábori Szentszék segítette. A consistorium vezetője a szentszéki igazgató volt hivatva a vicarius helyettesítésére is. A tanács létszáma az idők során változott, mivel kezdetben négy tagja volt, amely létszám lecsökkent háromra.<sup>123</sup>

A szervező- és ellenőrzőmunka nagy részét a plébánosok végezték, akik a hadtest területét gondozták, és így egy hadtest egy plébániát, egy katonai kerületet alkotott. Amíg tehát az átszervezés előtt, egy ezred alkotott egy plébániát, addig ezt követően, egy hadtest jelentette ugyanezt. A kerületekből mindössze öt esett a Magyar Királyság területére: Pozsony, Budapest, Temesvár, Kassa, Nagyszeben központtal.

A plébánosok a kerületi központokban tevékenykedtek, a melléjük beosztott lelkészek a nagyobb helyőrségekben és katonai intézményekben, helyőrségi kórházakban, katonai fegyintézetekben, oktatási intézményekben szolgáltak. Számuk 30 és 35 között<sup>124</sup> változott és jogkörük megfelelt a katonai plébánosénak, de hatásköre csak az adott intézmény területére korlátozódott. Az egyházi és katonai rangjuk alapján lehettek első vagy másodosztályba sorolt katonalelkészek.<sup>125</sup>

A katonai plébánosok egyedül nem tudták ellátni nagy kiterjedésű egyházkerületükben a lelkipásztori feladatokat, és ezért a külső helyőrségi állomásokon elhelyezett csapatoknál szolgáló katonák lelki életének gondozására a plébánosok mellé katonai segédlelkészi (kápláni) állásokat szerveztek.<sup>126</sup>

Katonai segédlelkészi beosztást kaptak a görög katolikus és görögkeleti lelkészek is. Számuk 12 illetve 9 fő volt, míg római katolikus segédlelkész 39 fő volt.

Fontos előírás és követelmény volt a tábori lelkész számára, hogy a szolgálatuk alá és körzetükhöz tartozó katonák nyelvét ismerniük kell. Erre az előjárók is gondosan

---

<sup>122</sup> Melichár, 1899. 44. o.

<sup>123</sup> Uo. 44. o.

<sup>124</sup> Közülük 24-en kórházlelkészként szolgáltak.

<sup>125</sup> Dr. Varga, 2010. 57. o.

<sup>126</sup> Borovi, 1992. 84. o.

ügyeltek, hogy olyan lelkészt küldjenek a csapatokhoz, akik ismerik az ott szolgáló nemzetiségek szokásait, nyelvét.

A görög katolikus katonák lelki gondozása a római katolikusokéval egy szervezeti keretben történt. Azonban a vallási szertartások rendjében eltérés mutatkozott, ezért már 1779. augusztus 4-én elrendelték, hogy két görög katolikus lelkész kell szolgáljon, ekkor még csak a galíciai ezredekben. Később Kassa és Nagyszében is kapott egy-egy görög katolikus táborigazgatót, végül 1896-ban kineveztek egy görög katolikus lelkészt is bécsi székhellyel katonai főpaprak. De ettől függetlenül a görög katolikus segédlelkészek továbbra is a katonai kerület plébánosának irányításával dolgoztak.<sup>127</sup>

Különleges megkötés volt a görög katolikus lelkészek számára, hogy csak azok vállalhattak katonai lelkészi szolgálatot, akik nőtlenek vagy özvegyek voltak és nem kellett gyermeknevelésről gondoskodniuk.<sup>128</sup>

A görög katolikus vallású katonák a hadsereg alakulataiban nagymértékben szét voltak szórva. Nem minden esetben tudták számukra biztosítani, hogy saját felekezetüknek megfelelő templomban végezhesék a szertartásokat, ezért az uralkodó parancsára rendeletileg szabályozták, hogy ezt évente legalább egyszer biztosítani kell a számukra.<sup>129</sup>

A görögkeleti vallású katonák 1834-től részesülhettek az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében saját felekezetüknek megfelelő lelki gondozásban.<sup>130</sup> Ez kezdetben csak arra terjedt ki, hogy saját felekezetüknek megfelelő templomba mehessenek vásár- és ünnepnapokon. A haderőben szolgáló 9 görögkeleti segédlelkész egyházi joghatóságát a saját püspökétől nyerte és nem az apostoli helynöknek, hanem a katonai felettesének volt alárendelve.

Az 1834-es határozat gondoskodott arról is, hogy a csapatoknál szolgáló görögkeleti lelkész és hívei számára külön a felekezetnek megfelelő táborigazgató álljon rendelkezésre.<sup>131</sup>

Az evangélikus és református katonák lelki életének gondozása 1860-tól volt biztosított. A változás okaként tartják számon azt az érdekes anekdotát, miszerint a villafrancai béketárgyalásokon<sup>132</sup> III. Napóleon<sup>133</sup> megjegyezte Ferenc Józsefnek: „*az osztrák-*

---

<sup>127</sup> Dr. Varga, 2010. 59. o.

<sup>128</sup> Melichár, 1899. 48. o.

<sup>129</sup> Uo. 47. o.

<sup>130</sup> 1834. november 30-án kelt az Udvari Haditanács leirata.

<sup>131</sup> Melichár, 1899. 48. o.

<sup>132</sup> 1859 júliusában zajló tárgyalások, amelyek a Habsburg-császárság és Franciaország között zajló háborút zárták le.



*magyar hadsereg protestáns katonái a francia protestáns lelkészekhez fordultak lelkipásztori szolgálatért.*”<sup>134</sup> Ezt követően rendelte el az uralkodó, hogy hadtestenként két-két lelkészi helyet létesítsenek, és ekkortól hitszónokok és 6-6 református illetve evangélikus táborigazgató állt a katonák rendelkezésére. A reformok bevezetésétől, 1869-től számukat lecsökkentették 4 evangélikus és 4 református lelkészre, majd 1896-tól ismét felemelték az eredeti létszámra.

A reformátusok és az evangélikusok lelki vezetője 1896-tól a katonai esperes.<sup>135</sup>

Az izraelita felekezethez tartozó katonák lelki életének gondozásáról katonai szervezeten belül gondoskodni a kis létszámuk miatt nem tartották szükségesnek. Úgy gondolták, hogy elegendő, ha a katonai parancsnokok a helyi egyházi személyek, rabbik bevonásával rendezik a kérdést. Korábban intézkedtek arról, hogy ahol zsinagógák vannak, ott a zsidó vallású katonák saját hitvallású tiszteseikkel azt látogathassák. Később erre az 1834. november 30-án kiadott udvari haditanácsi rendelet figyelmeztette az alakulatok parancsnokait.<sup>136</sup>

Az izraelita katonák számára nem csak béke idejére, de mozgósítás utánra sem volt külön táborigazgató szervezve. A hadra kelt seregekben csak uralkodói engedéllyel lehettek jelen izraelita hitszónokok a császári seregben.<sup>137</sup>

Az izraelita vallású katonák részére a kiadott szervezeti határozványok sem rendszeresítették önálló lelkészeket, hanem továbbra is helybeli rabbikra bízta a feladatot.

Az I. világháborút megelőzően azonban, már külön táborigazgató állások voltak szervezve, ahova a védköteles korban álló rabbikat mozgósították, de ha ez nem lett volna elegendő, abban az esetben a hitközségeknek kellett volna további rabbikat a hadsereg rendelkezésére bocsájtani.<sup>138</sup>

Összefoglalva: elmondhatjuk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia megalakulása után, egy rendkívül bonyolult, de jól szervezett haderő jött létre. A k. u. k. hadseregben kiépült a katonai lelkészi szolgálat is, amely az 1869-es átszervezés után megfelelt a kor követelményeinek, hiszen a különböző felekezetek is rendelkeztek egyházi személyekkel a hadseregben. A vezető szerepet továbbra is a római katolikus egyházi

---

<sup>133</sup> III. Napóleon (1808-1873) 1852 decemberétől haláláig Franciaország örökös császára.

<sup>134</sup> Boróczy, 1992. 49. o., Dr. Varga, 2010. 59. o.

<sup>135</sup> Melichár, 1899. 49. o. - 51. o.

<sup>136</sup> Uo. 51. o.

<sup>137</sup> 1866-ban a hadra kelt seregben Ferenc József engedélyével vittek magukkal összesen két zsidó hitszónokot.

<sup>138</sup> Melichár, 1899. 52. o. Szigethy-Piros János: A magyarországi zsidóság integrációja a nemzeti haderőbe 1849-1914. In: Hazánk dicsősége. 160 éves a Magyar Honvédség, Zrínyi Kiadó, Budapest 2008. 245-251. o.

vallású tábori vikárius gyakorolta, de a seregben már megjelentek, neki alárendelve a különböző vallások képviselői. Összességében elmondható, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében a katonák lelki életének gondozása tényleges katonai szervezettel, a római katolikus tábori püspök irányításával valósult meg. A hadtesteknél szolgáló tábori plébánosok, mivel az egymástól nagy távolságra levő felekezeti különböző alakulatokat nem tudták ellátni, ezért nagymértékben rászorultak a kisegítő polgári lelkészek segítségére. A segédlelkészek között már megjelentek a különböző felekezetek lelkészei is, elsősorban görögkeleti és evangélikus egyházi személyek. Azoknál az alakulatoknál, ahol nem tudtak biztosítani a különböző felekezetű katonáknak hitüknek megfelelő lelkészt, ott engedélyezték, hogy laktanyájukat elhagyva saját vallásfelekezetük szertartásán vehessenek részt.

### **III. 2. Katonai lelkészek a Magyar Királyi Honvédségnél**

Az 1867-ben megkötött kiegyezés és annak törvénye külön szól a hadügy kérdéséről, mint a közös hadsereg kiegészítő részéről, leszögezve, hogy a magyar sereg hadkiegészítése, elhelyezése, és fenntartása a magyar törvényhozás, illetve a kormányzat fennhatóságában marad. Amikor az Osztrák–Magyar Monarchia létrejött, annak keretében megalakult a Magyar Királyi Honvédség 82 zászlóaljjal, 32 lovasszázaddal. A haderő 5, illetve a zágrábi horvát kerülettel 6 honvédkerületi parancsnokságra tagolódott. Ezek a csapatok állandóan az egy helyben állomásozó alakulatok fogalmi körébe estek.<sup>139</sup>

VI. Pius pápa 1778-ban kiadott breve-je a rendes egyházi igazgatás alól kivételt képező külön katonai lelkészetet csak a helyőrségváltást maga után vonó mozgó hadseregre nézve engedélyezte. Az úgynevezett helyőrségi szolgálatra hivatott, állomáshelyet nem változtató csapatokat meghagyta egyházi joghatóság alatt.<sup>140</sup> Ennek a szempontnak a honvédalakulatok teljesen megfeleltek, ezért békeidőben számukra lelkészi szervezetet nem állítottak föl.

Békeidőben ugyanis a szó igazi értelmében nem beszélhetünk honvéd tábori lelkészetéről. A magyar királyi honvédségnek ugyanis csak néhány szolgálatot teljesítő

---

<sup>139</sup> Borovi, 1992. 92. o.

<sup>140</sup> Melichár, 1899. 122. o.

hivatásos lelkész volt a tagja: „A m. kir. honvédségnél béke idején a honvéd egyéneknél előforduló összes lelkészi ténykedéseket általában az illető állomáshelyen levő s a honvéd egyén hitvallásának megfelelő polgári lelkészek végzik.”<sup>141</sup> – szól a szervi határozvány ide vonatkozó passzusa. A korlátozás nem azt jelentette, hogy a honvédek lelki gondozásával nem foglalkoztak, hanem azt, hogy ezt teljes mértékig rábízták a lakóterület szerinti polgári egyházi személyekre, akik jutalmazásban részesültek a szolgálatukért. Erről a honvédelmi minisztérium így tájékoztatta a kerületi honvéd parancsnokságokat: „Ezen utasítással, hogy mindenazon esetekben, midőn polgári lelkészek a honvédség körül teljesített egyházi ténykedések jutalmazását célzó folyamodványt nyújtanak be, utobbi az illetékes honvéd állomás parancsnokság által a végzett ténykedés igazolása mellett átvizsgálandó és s a jutalmazásra nézve a teljesített ténykedések száma és neme s az ezzel kapcsolatos kisebb vagy nagyobb fáradozás mérve szerint valamint a helyi viszonyok tekintetbe vétele mellett javaslat teendő. Mely javaslat a kerületi parancsnokság által véleményezve, hozzám felterjesztendő.”<sup>142</sup>

A rendelkezés értelmében a honvédkerületi és állomásparancsnokságok közvetlenül a Magyar Királyi hadügyminisztériumnak voltak felelősek beszámolni a polgári lelkészek egyházi ténykedéséről. 1901. január 1-től pontos kimutatásokat kellett vezetni, hogy bármikor pontos kimutatásokat tudjanak adni a minisztériumnak.<sup>143</sup>

Ahhoz, hogy a honvédtisztek és tisztviselők tájékozottak legyenek az egyházi személyek szolgálatáról és annak értékéről a császári és királyi közös hadseregben szolgáló lelkészek stólaarendjét általános tájékozódás céljából közölték.<sup>144</sup> A rendeletből a juttatásokon kívül, tájékozódhatunk a honvédlelkészek fő feladatairól is. Az esketések alantas tisztek esetében 1, még „századosok és hasonállásuak által” 2 arany volt. Temetéseknél a stóladíjat csak az esetben kellett fizetni, ha ezt a hagyaték lehetővé tette. Alantas tisztek vagy feleségük után 8 pengő vagy 16 korona 80 fillér, századosok vagy feleségük után 12 pengő vagy 25 korona 20 fillér volt a díj.<sup>145</sup> Törzstisztek és tábormokok vagy hozzátartozójuk esetében a fizetendő összeg tetszőleges volt és a gyászoló család állapította meg. Abban az esetben, ha tizenhárom év alatti gyermek temetéséről volt szó a stóladíj feleződött.

---

<sup>141</sup> A-2 Szervi Határozványok magyar királyi honvédlelkészlet számára 1898. évi 6600/el. In: Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára 49. szám. (Továbbiakban lásd: Szervi Határozványok)

<sup>142</sup> Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Levéltár Továbbiakban HL. HFP 716/el.1901. 410. doboz

<sup>143</sup> Uo.

<sup>144</sup> Uo.

<sup>145</sup> Uo.

A keresztelesek ingyenesek voltak, semminemű ellentételezést nem fogadhattak el.<sup>146</sup>

Kivételt két esetben tettek: először 1883-ban, amikor is megalakult a Magyar Királyi Ludovika Akadémia és az akadémisták lelki életének gondozását főállású tábori lelkészekre bízta.<sup>147</sup>

Már a kezdetkor felmerült kérdés, hogy mi legyen a nem katolikus vallású hallgatókkal. A Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter 5909/elnöki rendeletében –amelyet a Magyar Királyi Ludovika Akadémia Igazgatóságának címeznek– kifejti, hogy a katolikus honvédelelkési állás betöltéséről később rendelkezik. Egyben utasítást ad arra, hogy a nagy számú protestáns vallású<sup>148</sup> tisztképzésben részt vevő hallgató miatt, lépjenek érintkezésbe az illetékes felekezetek helyi egyházi vezetőivel. A rendelt jelentést kér arról is, hogy az intézmény miként oldja meg a fent említett növendékek hittanoktatását.<sup>149</sup>

A rendelet értelmében a felekezetek lelkészeivel szóban vették fel a kapcsolatot, majd hivatalos felkérő levélben tették ezt hivatalossá. Az 1883. október 13-án, a Ludovika Akadémia igazgatósága által elküldött iratban tájékoztatják a két lelkészt arról, hogy a Honvédelmi Minisztériumba terjesztik elő a felkérést, ahol majd a végleges döntést meghozzák alkalmazásukról.<sup>150</sup>

Ezt követően hivatalos szerződést kötöttek az érintett lelkészekkel.<sup>151</sup> Az „egyezményben”, amely hivatalosan a Magyar Királyi Ludovika Akadémia Igazgatósága és az illető lelkész között jött létre, írásba foglalták az intézmény elvárásait és az ezért nyújtott juttatásokat. A kontraktusok az adott tanévre szóltak és a hittan „*nevelésszerű előadásának kötelességére*” terjedt ki.<sup>152</sup> A szerződésben a lelkész kötelezettséget vállalt arra, hogy az „*Akadémia tanári bizottsága által megállapítandó tantervben meghatározott*”<sup>153</sup> órákat legjobb tudása alapján megtartja. Érdekes kitétele volt a megkötött szerződésnek, hogy amennyiben az oktató betegség vagy egyéb más elfoglaltság miatt nem tudott órát tartani, saját költségén kötelessége volt helyettesről gondoskodni.<sup>154</sup> Abban az esetben pedig, ha az Akadémiát mozgósítás miatt feloszlatták

---

<sup>146</sup> Uo.

<sup>147</sup> Melichár, 1899. 124. o.

<sup>148</sup> 16 fő helyét és 6 ágostai hitvallású tisztképzőst említ a rendelet. Sajnos a csoport teljes létszáma nem derül ki, így nem tudjuk, hogy ez a hallgatók hány százalékát jelenti.

<sup>149</sup> HL Ludovika Akadémia 532/kt.-1883.

<sup>150</sup> HL Ludovika Akadémia 571/kt.-1883.

<sup>151</sup> A HL Ludovika Akadémia 2/kt.-1884. sz. iratban Petry Elek református, és Németh Károly evangélikus lelkéssel kötött szerződések találhatók.

<sup>152</sup> HL Ludovika Akadémia 2/kt.-1884

<sup>153</sup> Uo.

<sup>154</sup> Uo.

vagy az órákat bármilyen kivételes okból beszüntetik, a következő hónap elsejével a szerződés érvényét veszíti.

Az oktató lelkész fizetését a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium kettőszáz forintban állapította meg, amely tizenkét egyenlő havi részletben a Ludovika pénztárában volt hónap elején felvehető.<sup>155</sup>

A honvéd nevelő- és képzőintézetek még szélesebb alapon történő szervezése következtében, valamint a budapesti helyőrségi kórház felállítása folytán szükségessé vált béke idején további honvédlelkészek alkalmazása. A honvédségi intézmények fejlődése tette szükségessé, hogy a honvédlelkészet újjászervezését tárgyaló szervi határozványok bővüljenek: „A római katolikus vallásúakra vonatkozólag e tekintetben kivételt képeznek:

*a, a budapesti honvéd állomás, hol az ottani honvéd helyőrségi kórházhoz beosztott lelkész és*

*b, a honvéd nevelő és kiképző intézetek, melyekben az ezen intézeteknél egyúttal tanári szakmára alkalmazott, tehát egyházi tanárok gyanánt szereplő lelkészek látják el a lelkészi szolgálatot.”<sup>156</sup>*

A béke idején kivételesen a fentebb felsorolt honvédlelkészek azonban továbbra is a saját egyházmegyéjük püspökének joghatósága alatt maradnak,<sup>157</sup> a közös hadseregben szolgáló tábori lelkészekkel ellentétben.

A békeidőben alkalmazott honvédlelkészek csak hittantanári (esetleg középiskolai tanári) és lelkészi működést végeznek és egyházi fölhatalmazásuk is ezekre a feladatokra van. Az anyakönyvezés jogkörébe tartozó ténykedések, keresztelés, esketések, temetések és esetleges vallásváltozások a polgári plébánosok hatáskörében maradnak.

A tényleges szolgálatot teljesítő honvéd tábori lelkészek, szolgálati beosztásukra és alkalmazásukra tekintet nélkül, közülük egy a VIII. rangosztályba (honvédplébános), négy pedig IX. rangosztályba tartozik.<sup>158</sup> A honvédplébánosi cím egyelőre csak előléptetési fokozatként szerepel.

Körrendeletek szabályozták, hogy a tényleges állományú honvédlelkészek munkájáról milyen minősítvényi beszámolókat készítsenek. Az 1908-ban kiadott 8097/el. számú

---

<sup>155</sup> Uo.

<sup>156</sup> Szervi határozványok honvéd lelkészet számára

<sup>157</sup> Az 1898-ban kiadott 6600/el. sz. A-2, Szervi Határozványok 4. pontja rendelkezik róla, „eredeti egyházmegyéjük kebelében”

<sup>158</sup> Bővebben lásd: Melichár, 1899. 125. o.

körrendeletet értelemszerűen a honvédlelkeszre is alkalmazták.<sup>159</sup> Az 1912. május 21-én megjelent 5815/eln. körrendelet már csak a honvédlelkesz minősítvényi táblázatainak szerkesztésére vonatkozott.<sup>160</sup> A táblázatokból kiderül, hogy a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium számára készítették ezeket a minősítvényi táblázatokat évenként. Ezeknek a jelentéseknek a honvéd főparancsnokságra minden év november 30-ig meg kellett érkezniük, majd innen továbbították a honvédelmi miniszternek január 15-dikei határidővel. A minősítvényeket a tábori lelkészek katonai parancsnoka és a honvéd főparancsnokság illetékes tábormoka, vagy ha ilyen nem volt, a honvédség főparancsnokának helyettese készítette.<sup>161</sup>

A Szervi Határozvány mozgósítás esetén 16 lelkésszel számolt. A behívást a vallás- és közoktatási miniszter és a honvédelmi miniszter közösen végzi és csak a mozgósítás befejezéséig tart.<sup>162</sup>

Annak ellenére, hogy a Magyar Királyi Honvédségnél békeidőben mindössze négy tényleges lelkész szolgált és tényleges lelkészi szolgálat nem létezett, mégis kidolgozták a szabályzatokat és utasításokat. Ez abban állt, hogy a közös hadsereg vonatkozó iratait átvették.<sup>163</sup>

A Magyar Királyi Honvédségben azon egyházi személyek lehettek lelkészek, akik teológiai tanulmányaikat befejezték, a 40. életévet nem töltötték be és már legalább három év polgári gyakorlattal rendelkeztek. Természetesen a fedhetetlen előélet és az egészséges szervezet valamint a magyar nyelv ismerete is előfeltétel volt.<sup>164</sup>

Ezeknek a követelményeknek kellett megfelelni a lelkésztanároknak is, kiegészítve azzal, hogy náluk „megkívántatik a tanítási képesség és az eddigi tanári képesség igazolása.”<sup>165</sup> Az határozványok és utasítások rendelkeznek arról is, hogy az egyházi tanárokat az első tanévben csak ideiglenesen alkalmazhatják és csak ezt követően, a próbaév letelte után, véglegesíthetik őket, amennyiben megfelelnek a követelményeknek.<sup>166</sup>

---

<sup>159</sup> Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára (Továbbiakban RK.) 1908. 22. számú közlöny

<sup>160</sup> RK. Szabályrendeletek 19. szám 5815/eln. körrendelet.

<sup>161</sup> Uo. rendelethez mellékelt táblázat.

<sup>162</sup> Bővebben lásd: Dr. Varga, 2010. 67. o.

<sup>163</sup> Ezek voltak: A-19. Szolgálati utasítás a m. kir. honvédlelkeszre számára és A-20. Utasítás a lelkészi anyakönyvek vezetésére.

<sup>164</sup> Szolgálati Utasítás 2. §, Szervi határozványok m. kir. honvédlelkeszre számára 7. pont, Dr. Varga, 2010. 68. o.

<sup>165</sup> Szolgálati Utasítás 1913. 2.§.

<sup>166</sup> Uo. 2. §.

A törvényesen elismert egyházak vagy hitfelekezetek egyházi személyei a véderő követelményeinek megfelelnek, saját maguk kérelmezhetik, hogy tartalékos 2. osztályú honvéd segédlelkésszé kinevezzék őket, feltéve, ha a támasztott követelményeknek megfelelnek és kötelezik magukat arra, hogy a szabályszerű katonai egyenruhát és szolgálati könyvet beszerzik.

A tartalékos honvédlelkészek mozgósítását és behívását a honvédelmi miniszter rendeli el, a békében tett előzetes előkészületek alapján. Amennyiben egy tartalékost nem hívnak be szolgálattételre, abban az esetben ő továbbra is a tartózkodási helyén, a megyéspüspök joghatósága alatt végzi a szolgálatot. Amennyiben úgy döntött, hogy a tartalékos szolgálatot meg szeretné szüntetni, abban az esetben kérelmeznie kell azt, és azon jogviszonyba kerül vissza, amelyben a mozgósítás előtt volt.

A honvédlelkészek kinevezéséről, előléptetéséről a honvédlelkészet szervei határozványa rendelkezik.<sup>167</sup> Ennek értelmében a IX. rangosztályba tartozó honvédlelkészek kinevezése valamint a második fizetési fokozatból az elsőbe való elmozdítása a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik. A honvédléplébánosok kinevezése a honvédelmi miniszter és a kinevezendő megyéspüspöke javaslatára az uralkodó hatáskörébe tartozik.<sup>168</sup>

A kinevezések és előléptetések a lelkészek között kialakított rangsor alapján történik, és általában a honvédség tagjai számára meghatározott időszakhoz van kötve. Békeidőben a tartalékos lelkészek nem léphetnek elő.<sup>169</sup> Itt kell megjegyezni, hogy külön paragrafus rendelkezik arról az esetről, ha a lelkészt szolgálat közben olyan trauma, betegség éri, amely szolgálatképtelenné teszi. Ebben az esetben soron kívül előléptethetik és magasabb fizetési osztályba sorolhatják a felettesei. Ennek eredményeképpen az előléptetésre alkalmas legközelebbi utána következő egyén is a felsőbb rendfokozatba vagy fizetési osztályba jut.<sup>170</sup>

A honvédség kötelékébe tartozó egyházi személyek hivatásszerű kinevezésüktől katonai ranggal is rendelkeznek. Az ideiglenesen alkalmazott honvédlelkészek végleges beosztásuk alkalmával az alkalmazásuk napjának rangja adatik meg.<sup>171</sup> A katonai rang meghatározásában a lelkész felszentelésének idejét, valamint az általa eltöltött szolgálatot kell figyelembe venni.

---

<sup>167</sup> Szervi Határozványok 6. pont

<sup>168</sup> Uo. 6. pont

<sup>169</sup> Szolgálati Utasítás 5. §.

<sup>170</sup> Uo. 6. §.

<sup>171</sup> Uo. 7. §.

A 2. osztályú tartalékos segédlelkészek tekintettel a fölszentelésükre, illetve kinevezésükre a rendfokozatuk kötelékében a kinevezési naptól számítandó rangot nyernek.<sup>172</sup> Egyenlő rangnap esetében a rangviszonyt a rangnaphoz függesztett rangszám határozta meg. Ha valamely tartalékos lelkész eredményesen kérvényezte és hivatásos állományba került át, abban az esetben új rangot kapott, mégpedig a hivatásszerű lelkésszé való kinevezése napjától.

A honvédlelkészek rang- és szolgálati viszonya saját állománycsoportján belül, valamint a honvédség kötelékéhez tartozó tisztekre vonatkozó szolgálati szabályzatok vonatkoznak.<sup>173</sup>

Az honvéd táborig lelkészek alárendeltségi viszonyait a számukra kibocsájtott szervei határozvány szabályozza. Ennek értelmében, békeidőben honvédlelkészek a budapesti helyőrségi kórházban és a négy nevelőintézetben nyernek alkalmazást. Az egyházi joghatóságukat pedig az állomáshelyük megyéspüspökétől nyerik, de úgy, hogy az eredeti egyházmegyéjük kötelékébe tartoznak. Háború esetén a közös hadsereg lelkészi szolgálatát vezető apostoli táborig vicariustól kapják a jurisdictionát.

Az egyházi ügyekben valamint a lelkészi ténykedés szempontjából a honvédség tényleges állományában levő lelkészek azon megyéspüspöknek, akinek a kerületében működnek, katonai szolgálat tekintetében pedig a honvédségi intézet parancsnokának vannak alárendelve.<sup>174</sup>

Fegyelmi kérdésekben is kettős elbírálás alá tartoztak. Egyházi vétség esetén az a felekezeti hatóság ítélt felette, akitől a jurisdictionális felhatalmazást nyerte. Katonai vétség esetében pedig az előjáró parancsnokság rendelkezik. Ez esetben azonban a fegyelmi vétséget minden esetben jelenteni kellett a honvédelmi miniszternek.<sup>175</sup> A hadra kelt seregek esetében a fenyítő hatalmat egyházi vétségekben a római és görög katolikus honvédlelkészek fölött a táborig superior, más felekezetbeli honvédlelkészek fölött a felekezetéhez tartozó rangidős lelkész meghallgatásával az illető seregtest parancsnoka gyakorolja. Nem egyházi fegyelmi vétség esetében pedig minden esetben az adott seregtest parancsnoka rendelkezik fenyítő hatalommal.

---

<sup>172</sup> Uo. 7. §.

<sup>173</sup> Szolgálati szabályzat a m. kir. honvédség számára I. rész valamint Szervei Határozványok a m. kir. lelkészet számára.

<sup>174</sup> Szervei Határozvány 4. pont

<sup>175</sup> Szolgálati Utasítás 12. §.



Külön szabály vonatkozik az elzárt erődített helyen szolgálatot teljesítő lelkészek fegyelmi viszonyaira. Az ő esetükben katonai vétség esetében az erődítés parancsnoka, míg egyházi fegyelemsértés esetében a rangidős katonai lelkész jár el.<sup>176</sup>

A honvédlelkészek illetékeiről, valamint a kápolna-átalányokról a magyar királyi honvédség illetékszabályzata, míg az öltözetről az Öltözeti és felszerelési szabályzat magyar királyi honvédség számára rendelkezett.<sup>177</sup>

A honvédlelkészek jogviszonyának megszűnésére több lehetőség volt. A kilépés bekövetkezhetett nyugállományba vonulás miatt, amelyről további szabályzatok rendelkeztek. Az asztalcím, az elaggott papok ellátása, adományozására a honvéd közigazgatás nem gyakorol befolyást, hanem közvetlenül az egyházi személyek korábbi egyházmegyéjéhez kell folyamodni. Amennyiben a benyújtott kérelmet elutasítják, a honvédelmi miniszter támogatása kérhető.<sup>178</sup>

Ha a honvéd táborigazgató lelkész a rendfokozatáról lemondott, akkor kérhette póttartaléknyilvántartásba vételét és visszatérhetett a polgári pasztorizációhoz, amennyiben még nem töltötte ki a vállalt 12 éves szolgálatot. Ha ez megtörtént és úgy kívánt a honvédség kötelékéből kilépni, akkor nyugállományba vonulásról beszélhetünk.

A lelkészek, csakúgy, mint tisztársaik, szolgálaton kívüli viszonyba is kerülhettek, ez esetben a különleges személyi ügyek kezeléséről szóló határozvány az irányadó az eljárásban. Súlyosabb fegyelemsértések esetén elbocsáthatták a honvédség kötelékéből.<sup>179</sup> A szabálysértés kivizsgálása a honvédelmi miniszter indítványozására történik az illetékes megyéspüspök bevonásával. Ennek keretében egy bizottságot hívnak össze, amelyben a kerületi parancsnok által kijelölt táborno kból, mint elnökből, katonai osztály főnökből és a honvédelmi miniszter által kijelölt honvédlelkészből állt. Ha fontos vagy különleges ügyről van szó, az esetben a honvédelmi miniszter maga rendelkezhetett a bizottság felállításáról és ellenőrizhette működését.

A bizottságba jelölt katonatisztnak kellett, mint előadónak a vádpontokat ismertetni illetve a vizsgálat tárgyává tenni. Az ő feladatai közé tartozott az is, hogy magát a tárgyalást megszervezze, beidézze a vádlottat, és az eljárás további résztvevőit. A vizsgálat lezárása után, pedig javaslatot tesz a büntetés mértékére.

A vizsgálat során a vádlott vagy tanú kihallgatásán minden bizottsági tagnak jelen kellett lennie. A szabálysértést elkövetett lelkész maga is képviselhette saját védelmét,

---

<sup>176</sup> Uo. 12. §.

<sup>177</sup> Öltözési és felszerelési szabályzat magyar királyi honvédség számára, Budapest

<sup>178</sup> Szolgálati Utasítás 16. §.

<sup>179</sup> Uo. 16. §.

de erre megkérhette egy lelkészársát is, vagy maga is kérhet hivatalból kirendelt védőt. Az eljárás során szabadon betekintheztek a tárgyalási iratokba, de csak egy bizottsági tag jelenlétében.<sup>180</sup>

A vizsgálat lezárása után, a bizottság szavazati többséggel elfogadhatja az előadó által felvázolt javaslatot, miszerint a vádlott a tényleges honvédségi szolgálatból elbocsájtandó vagy más fegyelmi intézkedést hajtanak végre vele szemben.

A vizsgálat egész menetéről jegyzőkönyvet folyamatosan vezetnek, melyet a bizottság elnöke felterjesztett a honvédelmi miniszternek. Az iratok beérkezése után a miniszter egy újabb bizottságot hozott létre, mely a beérkezett jegyzőkönyvek áttekintette az ügyet. Ha ítélethozatalra alkalmasnak találták, akkor meghozták az ítéletet, ha nem további vizsgálatokat rendelhettek el. Az iratok átvizsgálása után születik egy döntés arról, hogy a fegyelemsértést elkövetett személy maradhat-e a honvédség kötelékében vagy büntetésül elbocsátják: *„Amennyiben Ő. Cs. és apostoli királyi felsége által kinevezett honvéd lelkésztől van szó, előlegesen kikért legfelsőbb jóváhagyás után – az illetőnek a tényleges honvédségi szolgálatból való elbocsájtását, és ha az még szolgálatköteles volna, póttartalékban nyilvántartásba való áthelyezését végérvényesen elrendeli, másik esetben pedig a bizottságilag megállapított fegyelmi fenyítést kiszabja.”*<sup>181</sup>

A honvédlelkészek fegyelmi vétség miatti elbocsájtásáról az egyházi személy megyéspüspökét is értesíteni kellett. Szerzetes esetében a rendfőnök kapott tájékoztatást a határozatról.<sup>182</sup>

Összefoglalva: levonható az a következtetés, hogy bár békeidőben a Magyar Királyi Honvédség mindössze négy, majd öt tényleges lelkésszel számol, de részletesen kidolgozzák a honvédlelkészek számára a Szervi Határozványokat és Szolgálati Utasításokat, amelyek aprólékosan és részletesen szabályozzák a Magyar Királyi Honvédségben szolgáló lelkészek feladatait és mindenkori életét.

---

<sup>180</sup> Uo. 16. §.

<sup>181</sup> Uo. 16. §.

<sup>182</sup> Uo. 16. §.

#### IV. Tábori lelkészek általános feladatai békeidőben

A honvéd lelkészek hatáskörét és szolgálati kötelezettségeit pontosan meghatározta a Szervi Határozvány és a Szolgálati Utasítás. Az első Szervi Határozványt, honvéd-lelkészek számára 1874-ben adták ki.<sup>183</sup> A következő, 1898-as 6600. számú elnöki körrendelet ezt hatályon kívül helyezte.<sup>184</sup> Ebben pontosan meghatározták a honvéd tábori lelkészet felépítését békeidőben és mozgósítás esetében. Ennek értelmében a honvéd lelkészek állománya tényleges- és tartalék állományra oszlik. A tényleges állomány békében öt, a római katolikus egyházhoz tartozó lelkészből áll.

A határozvány szövegét a hatálybalépés előtt a honvédelmi miniszter kiadta véleményezésre a Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokságnak, a következő levél kíséretében: „A »Szervi határozványok a m. kir. honvéd lelkészek számára« tervezetét van szerencsém azon megkereséssel átszármasztatni, hogy a tervezetre vonatkozólag netán felmerülő észrevételeket mielőbb velem közölni méltóztassék. Budapest, 1898. évi június 13-án.”<sup>185</sup> A hivatalos felkérésre rövidesen válasz érkezett, amelyben a főparancsnok közli a miniszterrel, hogy a tervezetre „észrevételei nincsenek.”<sup>186</sup>

A Szolgálati Utasítást az 1899. évi 2127. eln. számú körrendelet értelmében adták ki. A nyomtatásban is megjelent szabályok és utasítások részletesen szabályozzák a honvéd tábori lelkészek feladatait, a lelkészség szervezeti felépítését, a különleges kötelezettségeket, előjogokat; valamint részletesen szabályozzák a hatáskört békében és háborúban egyaránt.

A feladatkörük vallásuknak, felekezetüknek szabályaihoz, reguláihoz kapcsolódott. A hitéletével kapcsolatos egyházi kötelezettségeikért teljes mértékig ő volt a felelős, és parancsnokának javaslatot tehetett ezek megtartásának módjáról és lehetőségeiről.<sup>187</sup>

Az adott intézményhez, alakulathoz beosztott lelkésznek kell gondoskodni a kápolna felszereléséről és a tárgyak megőrzéséről. Szolgálati tevékenységéről minden évben jelentésben kell beszámolnia a honvédelmi miniszternek. Ezeket a beszámolókat

---

<sup>183</sup> Szervi Határozvány magyar királyi honvéd lelkészek számára In: Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára 1874. december 15. 23. szám.

<sup>184</sup> A-2, Szervi Határozványok magyar királyi honvédlelkészek számára. In: Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára 1898. október 1. 49. szám

<sup>185</sup> HL HFP 1539/el. 1898. 357. doboz

<sup>186</sup> HL HFP 1539/el. 1898. 357. doboz

<sup>187</sup> Szolgálati Utasítás 20. §.

szolgálati úton terjesztik elő és eljuttatják az egyházi vezetőknek is, elsősorban a megyéspüspököknek, aki a joghatóságot gyakorolja.<sup>188</sup>

Honvéd tábori lelkészek békeidőben tehát csak a honvéd helyőrségi kórházban, és az oktatási intézményekben szolgáltak. A honvédkórházi lelkész a lelkészetet és az egyházi tevékenységet, mint helyettesítő lelkész gyakorolja a fővárosi helyőrségi kórházban.<sup>189</sup>

A kórházban szolgáló lelkész joghatósága a budapesti helyőrségben tartózkodó honvédekre a kórházon kívül is kiterjedt, de nem vonatkozott a házassági ügyeikre, mivel az a polgári lelkészséghez tartozott.<sup>190</sup> A lelkész a honvéd állomásparancsnoksághoz volt utalva.

A honvéd helyőrségi kórház lelkészének kötelességei közé tartozott az intézet kápolnáját rendben tartani. Ehhez tartozott, hogy a kiutalt oltárszerekkel az oltárt fel kellett állítani, a rendelkezésre álló egyházi tárgyakat és az oltári szentséget rendben megőrizni.

A fő tevékenysége azonban a honvédek lelki életének gondozása volt. Ennek egyik fő megjelenési formája az istentisztelet megrendezése volt. A szentmisék időpontját minden esetben egyeztetni kellett a kórház parancsnokával. Azt, hogy az istentiszteleten minden beteg részt vehessen, biztosítani szintén a lelkész feladata volt, amely nem minden esetben volt megoldható. Azok a betegek, akiknek egészségi állapota nem tette lehetővé, hogy részt vegyenek a szertartáson, a betegágyukban is követhették annak lefolyását. Az istentisztelet fő részeit csengőhanggal választották el egymástól azért, hogy az ágyban fekvő betegek is pontosan tudják, hogy hol tart a szertartás.<sup>191</sup>

Mivel a kórházi lelkész vasárnaponként a helyőrségi csapatok számára is tartott istentiszteletet, időhiány miatt külön szervezést igényelt a kórházban tartandó misék időpontja. Ebben az esetben a helyőrségek előnyt élveztek, így a kórházban tartott miséket más időpontra tették.

A kórházban szolgáló lelkész fő feladata volt a betegek lelki életének gondozása, lelki problémájukban segítség nyújtása. Az, hogy ez minél gyorsabban megtörténjen, minden beteg érkezéséről tájékoztatták a lelkészt. Ha a szolgáló lelkész valakit ellátott a halotti szentségekkel, azt fel kellett tüntetni az ápolt fejcéduláján.<sup>192</sup> A szentség kiszolgáltatásán kívül a lelkészeknek kötelességük volt, hogy a végső pillanatokban biztassák, és lelki támaszt nyújtsanak a haldoklóknak. Ahhoz, hogy minden esetben

---

<sup>188</sup> Uo. 20. §.

<sup>189</sup> Uo. 21. §.

<sup>190</sup> Uo. 21. §.

<sup>191</sup> Uo. 21. §.

<sup>192</sup> Uo. 21, §.

jelen tudjon lenni, tájékoztatták a súlyos betegek állapotáról és ilyenkor megkívánták a lelkésztől, hogy több figyelmet fordítson azon betegszobákra, ahol súlyos beteg feküdt. Abban az esetben, ha a sebesült vagy beteg katona műtét előtt állt, a lelkészek feladata volt, hogy ehhez lelki támaszt nyújtsanak. Akkor, ha a sebesült vonakodott alávetni magát az orvosi beavatkozásnak, a lelkész feladata volt, hogy rábeszélje arra. Ha az ápolat állapota súlyosabbra fordult, a helyőrségi kórház lelkészének kellett finoman figyelmeztetnie arra, hogy a családi viszályok elkerülése érdekében rendelkezzenek utolsó akaratukról.<sup>193</sup> Ennek szerkesztésében részt vettek, sőt kötelességük volt segíteni, de tanúként nem szerepelhettek benne.

A lelkészeknek más felekezetű betegek és sebesültek vallási szükségleteit is teljesíteniük kellett. Ha egy más felekezetű beteg lelki gondozása során kéri, a katolikus tábori lelkésznek a kórház parancsnokát kellett értesítenie, hogy a felekezete szerinti lelki gondozásban részesülhessen. Ha ez nem volt lehetséges, akkor a honvéd tábori lelkésznek felekezeti hovatartozás nélkül kellett lelki támaszt nyújtani.

Ha valamely ápolat sebesülése vagy betegsége folytán életét vesztette, a lelkész kötelessége volt nevét a halotti anyakönyvbe bejegyezni. Ehhez az ügyletes orvos, aki a halál beálltát megállapította, a rendelkezésére bocsájtotta az elhunyt fejcéduláját, amelyen már a temetés várható időpontja is fel volt jegyezve.<sup>194</sup>

Amennyiben a halálesetet a halotti anyakönyvbe a lelkész bevezette, a fejcédula hátlapjára felírták az anyakönyv kötet- és oldalszámát, amelyet a lelkész saját kezével hitelesített, majd átadta a kórház irodájának. Itt bejegyezték a betegállomány-naplóba, és a fejcédulát, mint számadási okmányt megőrizték.

A kórházi lelkészek kötelessége volt minden halálesetet a kórház halotti anyakönyvébe feljegyezni, még abban az esetben is, ha a polgári lelkész személyesen temette el a joghatósága alá tartozó személyt. Ebben az esetben a temetést végző lelkész nevét és állását is fel kellett jegyezni.

A kórházi lelkészeknek minden hó végén össze kellett hasonlítani halotti anyakönyvét a kórházi betegnövédéki jegyzőkönyvvel. Amennyiben valamilyen eltérés mutatkozott, azt kötelessége volt kijavítani.<sup>195</sup>

Abban az esetben, ha a kórházon kívül elhalt honvéd temetéséről kell az egészségügyi intézmény keretein belül intézkedni, akkor a végső nyughelyre való helyezés előtt a

---

<sup>193</sup> Uo. 21. §.

<sup>194</sup> Uo. 21. §.

<sup>195</sup> Uo. 21. §.

tábori lelkésznek meg kell ismernie a „halottkémlő” jelentését. A kórházi lelkész köteles valamennyi általa elvégzett temetésről az illetékes polgári lelkésszel konzultálni. Ezen belül köteles az elhunytak halotti anyakönyvi kivonatáról másolatot átadni kollégájának. Abban az esetben, ha olyan holttest került a kórházba, akinek halála kivizsgálásra okot adó körülmények között történt, a lelkészek jogosultak a vizsgálatok során keletkezett iratanyagokba betekinteni. A boncolási jegyzőkönyv és vizsgálati anyagok megtekintése nem kötelező, de ha a lelkész úgy kívánja, a rendelkezésére kell bocsájtani.

A temetéseknél a m. kir. honvédség szolgálati szabályzatában megállapított temetésrend szerint kellett eljárni.<sup>196</sup> Ezen kívül a kórházi lelkésznek még számos különleges körülményre kell figyelnie, amelyet a Szolgálati Utasítás szabályoz. Temetkezésnél a holttest beszentelése után a holttest utolsó útjára való kísérésében a helyi szokásokat a lelkésznek figyelembe kell vennie. Erről a helyi polgári lelkészeknél tájékozódni köteles. Ha az elhunytat *„egészségi vagy más egyéb szempontból csendben temettetnek el”*,<sup>197</sup> a kórházi lelkész csupán az egészségügyi intézményben köteles az egyházi szertartások szerint végső nyugalomra helyezni.

A katonai rendelkezések nem érintik, hogyan köteles a kórházi lelkész az öngyilkosok temetésénél eljárni. Arra, hogy a holttestet beszentelje és az utolsó útjára elkísérje, nem kötelezték, a saját lelkiismeretére bízta a döntést. Ha más felekezetű honvédet kellett temetni, abban az esetben a temetést köteles volt elvégezni, de csak korlátozott keretek között. A szolgálati utasítás vonatkozó passzusa értelmében talárban köteles részt venni, de *„e mellett azonban tartózkodjék minden vallási ténykedéstől”*.<sup>198</sup>

Abban az esetben, ha az elhunyt honvéd zsidó vallású, akkor a helyi hitközség részére kérés esetén a holttestet temetésre a kórházból kiadták. Zsidó vallású honvéd estében fel kellett jegyezni azt is, hogy a holttestet melyik hitközségnek adták át a végső nyughelyre való elhelyezésére.

A kórházban szolgáló tábori lelkésznek azonban nem csak a honvédek számára kellett lelki támaszt nyújtaniuk, hanem az ápolószemélyzetnek is. Elsősorban arra terjedt ki a figyelmük, hogy a betegápolókat, nővéreket a gondozásukra bízott betegeket *„gyöngéd, résztvevő, szeretetteljes és készséges ápolására serkentsék.”*<sup>199</sup>

A budapesti helyőrségi kórházban szolgáló lelkésznek gyakran más jellegű feladatai is voltak, amelyek nem tartoztak az egészségügyi intézményhez. Ennek fő részét képezte a

---

<sup>196</sup> A Magyar Királyi Honvédség szolgálati szabályzata rendelkezik róla.

<sup>197</sup> Szolgálati Utasítás 21. §.

<sup>198</sup> Uo. 21. §.

<sup>199</sup> Uo. 21. §.

különböző alkalmakkor megrendezett ünnepi szertartások megszervezése és lebonyolítása. Ilyen alkalom volt az ünnepélyes eskütételt megelőző istentisztelet tartása, amelyen mindenki felekezetének megfelelően vett részt. Egy 1909-ben kiadott intézkedés értelmében a „...1, református vallásúak részére folyó hó 31-én reggel 7. 30 kor a Kálvin –téri református templomban. 2, az ágostai evangélikus vallásúak részére folyó hó 30-án délelőtt 10 órakor a Deák téri ágostai evangélikus templomban, végre 3, az izraelita vallásúak részére folyó hó 31-én délelőtt 8.30 kor a Dohány utcai templomban.”<sup>200</sup> A Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság által kiadott 296-os számú parancs 2. pontjához tartozó melléklet továbbá rendelkezik arról, hogy a legénységet a fővárosi 1-es honvéd gyalogezred és az 1-es huszárezred parancsnokságai által kijelölt tisztek vezessék a kijelölt templomba. Az intézkedés részletesen rendelkezik a megjelenéskor viselendő öltözetről is. Ennek értelmében az újoncok és egyéves önkéntesek, zubbonyban és mentében, oldalfegyverükkel jelentek meg.<sup>201</sup> Valamennyiüknek tábori jelvényt (fenyőgallyat) kellett viselniük.

A katolikus vallású újoncok és önkéntesek számára Bartal Szilárd, a budapesti helyőrségi kórházhoz beosztott honvédlelkész tartott misét. Az egyházi szertartáson az említett alakulatok tisztikara is részt vett és a kivonult csapatok vezetésére a rangidős zászlóaljparancsnok kapott parancsot.

A tábori mise alatt adandó kürtjelek használatára, a budapesti 1-es honvéd gyalogezred kürtösét rendelték ki, aki a szabályzatban meghatározott kürtjeleket alkalmazhatta. Nagy szerepe volt az egész rendezvényen, hiszen az ő jelzései segítségével irányították a honvédeket.<sup>202</sup>

A nevelő- és képző intézetekben szolgáló honvédlelkészek nem csupán a lelkesi szolgálatot teljesítik, hanem hitoktatóként is szolgálnak. Szolgálatuk három fő feladatkörre terjed ki, az istentisztelet tartására, szentségek kiszolgáltatására, és egyéb lelkesi tevékenységgel kapcsolatos feladatokra.

Az istentisztelet megtartása a nevelőintézet házirendje szerint vasárnap és ünnepnapokon, a szolgálati rendnek megfelelő órában, valamint az iskolai tanév kezdetén történt. Ünnepélyes szentmisét tartottak az uralkodó név- és születésnapján, amelyen a honvédlelkésznek kellett az alkalomnak és a hallgatóság korának megfelelő hitszónoklatot tartani.

---

<sup>200</sup> HL. Ludovika Akadémia 104. számú könyv, Magyar királyi honvéd állomásparancsnokság Budapest Melléklet a 1909/296. számú honvéd parancs 2. pontjához.

<sup>201</sup> Uo.

<sup>202</sup> Uo.

A katolikus növendékek egyházi ünnepekre való lelki felkészülését biztosítani kellett az intézmény keretein belül. Lehetőséget kellett adni a gyónás és szentáldozás elvégzésére, amely megszervezése a honvédlelkész feladata volt. A bérnalkozás szentségével nem rendelkező növendékeknek lehetőségük volt hitük megerősítésre. Az erre való felkészülés és felkészítés szintén az oktatási intézményben szolgáló honvédlelkész feladata volt.<sup>203</sup> A bérnalkozás szentségének kiszolgáltatása már nem a lelkész hatáskörébe, hanem a növendék megyéspüspökének vagy az iskola területileg illetékes megyéspüspökének a hatáskörébe tartozott.

Az intézetben előforduló megbetegedés, esetleg haláleset előfordulása esetén a nevelő- és képző intézetben szolgáló honvédlelkészek feladatai megegyeztek a honvéd helyőrségi kórházban szolgáló lelkészével.

Az egyházi tanár, lelkész kötelezettségei közé tartozott az intézmény kápolnájának és kápolnai szereinek védelme. Ennek biztosítására segítségül egy templomi szolgát biztosítanak, akit más szolgálatra is felhasználhat.<sup>204</sup>

A nevelési és oktatási intézményekben szolgáló honvédlelkészeknek az intézmény parancsnokával együtt kell működni és felettese munkáját minden esetben támogatnia kell, elsősorban a növendékek erkölcsi nevelésében. Ha a tanári kar illetve az oktatási intézmény vezetősége úgy látja, egyes növendékekkel külön is foglalkoznia kell elsősorban az erkölcsi nevelés terén.

Ha a nevelőintézetben szolgáló honvédlelkész a pasztorizáció mellett a hittanoktatásban is részt vesz, akkor a tanár-kollégáira vonatkozó előírások és utasítások rá is kötelezőek.<sup>205</sup> Gyakran előfordult, hogy esetleg egyéb feladatot kaptak a lelkészek, mint könyvtárkezelés. Ilyen esetekben a könyvtárosra vonatkozó házi- és szolgálati rend is vonatkozott rá.

A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián szolgáló honvédlelkésznek, az oktatási intézményekben előforduló feladatok mellett a budapesti honvédkerületi fogházban el kellett látnia a szolgálatot. Erről a feladatról külön a szolgálati könyv rendelkezett.<sup>206</sup> A fogházban a nem katolikus foglyok számára az istentiszteletek és imádságok megtartásáról a honvédkerületi bíróság rendelkezett. A feladatkört egy 1902-ben kiadott körrendelet módosította és pontosította.<sup>207</sup> Ennek értelmében a szolgálati utasítás

---

<sup>203</sup> Uo. 23. §.

<sup>204</sup> Szolgálati Utasítás 22. §.

<sup>205</sup> Tanterv, Osztályozási szabályzat, stb.

<sup>206</sup> D-4. jelzetű szolgálati könyv 38. §.

<sup>207</sup> RK. Szabályrendeletek, 1902. február 21. 6. szám 93620/XX. számú körrendelet



passzusát, az első és két utolsó bekezdés kivételével, törölte és a D-4 jelzetű szolgálati könyvet tette meg irányadónak.

Ha az szükséges volt, az oktató- és nevelőintézetekben szolgáló tábori lelkészek közvetlen érintkezésbe léphettek az előjáró megyéspüspökkel, akitől kétes esetekben állásfoglalást kérhettek, illetve az előjáró utasításának meg kellett felelniük.

Katonai szolgálat tekintetében a honvéd katonai lelkészeknek az ügyrendre vonatkozó határozványoknak meg kellett felelniük csakúgy, mint a többi tisztársuknak.

Ha az oktatási- és nevelőintézetben szolgáló honvédlelkész bármi módon akadályoztatva van a szolgálatának ellátásában, abban az esetben a polgári lelkész helyettesítheti. A kíségető polgári lelkész ebben az esetben ugyanazon hatáskörökkel rendelkezik, mint a honvédlelkész.<sup>208</sup>

A békeidőben szolgálatot teljesítő lelkészek illetményéről a Honvédelmi Minisztérium gondoskodott az 1898-ban kiadott rendelkezés alapján.<sup>209</sup> Ennek értelmében a békeidőben szolgálatot teljesítő öt honvédlelkész közül egy a VIII. rangosztályba, négy pedig a IX. rangosztályba volt sorolva. Az utóbbiak fele részben az első, fele részben a második fizetési fokozatba volt sorolva. A rangosztályok és fizetési osztályok közötti változásokat, előléptetéseket a honvédelmi miniszter rendelheti el.

A tényleges szolgálatot teljesítő honvédlelkészek plébánossá történő kinevezése a honvédelmi miniszter felterjesztése alapján történik, aki előzetes egyeztetést folytat az illető atya megyéspüspökével. Ezt követően terjeszti föl az uralkodónak a javaslatot, aki véglegesen dönt a kinevezésről.<sup>210</sup> Csak olyan honvédlelkészt terjeszthetnek elő a plébánosi címre, aki előzőleg az előírt egyházi vizsgát a kirendelt egyházi bizottság, és a honvédelmi miniszter által összehívott testület előtt jó eredménnyel letette.

Békeidőben a honvédlelkészek tényleges állománya kiegészítéséről is a Szervi Határozvány 7. pontja rendelkezett. Ennek értelmében a kiegészítés megtörténhetett a közös hadseregből áthelyezett tényleges lelkészek által vagy esetlegesen polgári lelkészek kinevezése által. A közös hadsereg tényleges állományából vagy a tartalékból a honvédség tényleges állományába való áthelyezés illetőleg kinevezés esetről esetre a honvédelmi és a közös hadügyminiszter kölcsönös megegyezése alapján történik.<sup>211</sup> Mozgósítás esetén a békeállományon felül beálló többletszükségletet a tartalék állományhoz tartozó segédlelkészek beidézése útján fedezik.

---

<sup>208</sup> Szolgálati Utasítás 24. §.

<sup>209</sup> Szervi Határozvány 3. pont

<sup>210</sup> Uo. 6. pont

<sup>211</sup> Uo. 7. pont

Összességében elmondható, hogy békeidőben a tényleges honvédlelkeszek, akik a helyőrségi kórházban és az oktatási intézményekben szolgáltak, szerteágazó feladatot végeztek. Az egészségügyi intézményben a betegek lelki életének ápolása mellett, temetniük és anyakönyvet vezetniük is kellett. Az ápolott honvédeken kívül, az ő pasztorizációjuk alá tartozott a kórház személyzete is.

Az oktatási intézményekben szolgáló lelkészek nemcsak az intézmény hallgatóinak és oktatóinak lelki életéért volt felelős, hanem emellett gyakran oktató, nevelő szolgálattal is tartoztak. A feladataikhoz tartozott a honvéd fogház rabjainak lelkiéletének gondozása is.

## **V. A tábori lelkészek feladatai mozgósítás után**

Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének mozgósítása után a Magyar Királyi Honvédségnél szolgáló tábori lelkészek szervezete nagymértékben átalakult, amelyet a Szolgálati Utasítás és a Szervi Határozvány pontosan meghatározott. Mozcósítás és háború esetén a Magyar Királyi Honvédség és az Osztrák Császári Honvédség (k. k. Landwehr) katonailag a közös hadsereggel alkotott egy egységet és együttes működésre volt hivatva. Ez azt is jelentette, hogy a közös hadsereg (k. u. k. Heer) katonai lelkészetének szervezete, az Apostoli Tábori Helynökség joghatósága a Monarchia mindkét államalkotó nemzetének nemzeti seregére kiterjedt. Ennek értelmében az Apostoli Tábori Helynökség mozgósítás vagy háború esetén köteles volt külön honvédlelkeszetet és külön osztrák tábori lelkészetet szervezni. A mozgósítás időszakára megszervezett és annak végéig működő honvédlelkeszetet kivonták az eddigi rendes püspöki joghatóságuk alól és a hadsereg-parancsnokságok mellé beosztott tábori főlelkészeknek alárendelve az Apostoli Tábori Helynök joghatósága alá tartoztak.<sup>212</sup> Ennek a rendelkezésnek az egyházi alapja a már idézett, VI. Pius pápa által 1778-ban kibocsájtott rendelkezés volt, amely értelmében hadra kelt sereg esetében az Apostoli Helynök joghatósága kiterjed a nemzeti segédc csapatokra is. Amennyiben a mozgósítás vagy a háború megszűnik, abban az esetben a honvédlelkeszek visszakerülnek a megyéspüspökük joghatósága alá.<sup>213</sup>

A hadra kelt sereghez beosztott és a közös hadsereggel együttműködő honvédc csapatok a magasabbegységet képező közös hadseregbeli parancsnokságoknak voltak

---

<sup>212</sup> Borovi, 1992. 94. o. - 95. o.

<sup>213</sup> Szervi Határozvány 8. pont

alárendelve. Ehhez a közjogi alapot, az 1889. évi véderőtörvény 4. és 57. §-ai és az 1890. évi Honvédségi Törvény 21. és 23. §-ai kimondják, hogy a Magyar Királyi Honvédség a háborúban a közös hadsereg segédcsapata és katonai tekintetben a közös hadvezetésnek volt alárendelve. Ennek megfelelően a honvédhadosztályokhoz beosztott honvédlelkészek szintén a hadsereg-parancsnokság mellett szervezett tábori főpapnak voltak alárendelve. Más felekezethez tartozó lelkészek - evangélikus, református valamint a tábori rabbik- a hadra kelt seregnél levő ugyanazon hitfelekezetbeli legmagasabb rangú katonai lelkész alárendeltségéhez tartoztak.<sup>214</sup>

A mozgósítás után tehát minden mozgósított hadsereghez egy-egy tábori főpapot<sup>215</sup> vezényeltek. A tábori főpap a mozgósított seregnél ugyanazt a hatáskört töltötte be, mint béke idején a katonai plébános a hadtestparancsnokságoknál. Ő egyházi ügyekben a tábori püspöknek, katonai ügyekben a hadseregparancsnoknak volt alárendelve. A tábori főpapnak voltak alárendelve a római katolikus lelkészek, amíg az egyéb felekezetek lelkészei katonailag a hadsereg-parancsnokságnak, egyházi szempontból az őket küldő egyház vezetőjének.

A kettős alárendeltség, amely békeidőben jellemző volt, megmaradt a hadra kelt sereg esetében is. Ennek megfelelően a tábori lelkészek katonailag a parancsnokuk, míg egyházilag a tábori püspöknek illetve felekezetük vezetőjének tartoztak fegyelmi felelősséggel. Vitéz Váradi Géza így emlékezett erre: *„Plébánosom Szarajevóban való rövid tartózkodásom alatt lelkemre kötötte, hogy legelső kötelességemnek tartsam a katonai előírások tanulmányozását, azok pontos betartását, mert csak ezek ismerete által válhat belőlem kötelességtudó tábori pap.”*<sup>216</sup>

Minden hadsereg, hadosztály-parancsnokságon, főhadiszálláson a tábori és tartalék kórházakban és erődökben külön katonai lelkészetet kellett szervezni. A katonai lelkészet a hadsereg-parancsnokságnál egy katolikus tábori főpapból, egy protestáns tábori lelkészből és egy tábori rabbiból állt. A hadosztályokhoz két, míg az ennél alacsonyabb beosztású alakulatoknál egy lelkész szolgált.<sup>217</sup>

A hadra kelt seregben szolgáló katonák fölött az egyházi joghatóságot a tábori püspökség végezte. A Bécsben székelő szervezet biztosította a tartalékos illetve

---

<sup>214</sup> Melichár, 1899. 127. o.

<sup>215</sup> Feldsuperiort

<sup>216</sup> Várady Géza: Emlékeim Boszniából, Budapest, 1914. 30. o.

<sup>217</sup> Borovi, 1992. 99. o.

póttartalékos lelkészek behívását is, valamint határozta meg a feladatukat illetve látta el őket imakönyvvel és rózsafüzérrel.<sup>218</sup>

A tábori lelkészek szolgálatának beosztása körültekintően, az atyák létszámának figyelembevételével történt. A hadra kelt seregben a katonalelkészek a következő helyekre nyertek beosztást: hadosztályparancsnokságra, tábori és tartalék kórházba, megerősített helyeken és vártörzsekben, és az ezredeknél. A hadosztályoknál általában két lelkész teljesített szolgálatot, akik közül az egyik minden esetben katolikus lelkész volt tábori káplán hatáskörben.<sup>219</sup> A másik lelkészt a hadosztály felekezeti összetétele alapján választották. A katonák vallásának megfelelően lehetett görög katolikus, evangélikus, görögkeleti és református is a hadosztálynál szolgáló másik lelkész.

A hadosztályoknál beosztott honvéd lelkészek jurisdictiójába tartozik a hadosztály kötelékében szolgáló összes honvéd. Ha esetleg valamely hadosztálynál két katolikus tábori lelkész van beosztva, úgy a rangidős feladata a lelkészi szolgálat vezetése mellett a hadosztálylelkészet irányítása és az anyakönyvek vezetése is.<sup>220</sup>

Abban az esetben, ha a hadosztálynál szolgáló tábori lelkészek közül az egyikük hivatásszerű, míg a másik tartalékos, akkor a rangviszonyra tekintet nélkül a hivatásszerű lelkész a hadosztálylelkészet vezetője. Kivételt képez az az eset, ha a rangidős lelkész a tartalékba helyezése előtt tényleges állományban szolgált.<sup>221</sup>

Ha valamely honvédhadosztálynál egy katolikus és vagy görög keleti vagy evangélikus egyházi személy van beosztva, akkor mindegyikük önállóan vezeti felekezetének lelkészi hivatalát és szolgálatát.<sup>222</sup>

Ha a hadosztály kötelékébe tartozó dandárt nagyobb távolságra vagy hosszabb időre szólítja a szolgálat, egy erre a feladatra kijelölt lelkész követi az alakulatot: „*Ha egy dandár nagyobb távolságra és hosszabb időre kiküldönítettik (nevezetesen hegyes vidékeken működő hadosztályoknál), úgy a hadosztályparancsnokság által erre kijelölt honvéd lelkész a dandárt követni s a hadosztály lelkészettől a szükséges mennyiségű anyakönyvi ívet igényelni tartozik*”<sup>223</sup>

A tábori és tartalék kórházakban minden esetben szolgált tábori lelkész, csak úgy, mint a megerősített helyeken vagy vártörzsekben. Elsősorban azért volt szükség arra, hogy az ezeken a helyeken szolgáló honvédeknek saját tábori lelkészüket legyen, mivel ők saját

---

<sup>218</sup> Dr. Varga, 2010. 77.o.

<sup>219</sup> A-16 –c jelzetű szolgálati könyv, 28. §.

<sup>220</sup> Szolgálati Utasítás 27. §.

<sup>221</sup> Uo. 27. §.

<sup>222</sup> Uo. 27. §.

<sup>223</sup> Uo. 27. §.

hadosztályuktól elkülönítve harcolnak. Az egészségügyi intézményekben különösen fontos volt a lelkészek jelenléte.

Az ezredeknek is saját tábori lelkésziük volt, szerteágazó feladattal a frontvonalon.

A Monarchia haderejének és ezzel együtt a tábori lelkészet szervezetének mozgósítás utáni és háborúban való megmérettetésére Bosznia–Hercegovina okkupációja után került sor.<sup>224</sup>A tábori lelkészeknek egy katonailag megszállt területen kellett szolgálataikat folytatniuk, ahol az állomásozó katonáknak a rend fenntartása volt a tényleges feladata.

Összefoglalva: elmondható, hogy mozgósítás után a Magyar Királyi Honvédség lelkészete a tábori püspök joghatósága alá került és kiépített szervezettel rendelkezett. A katolikus lelkészi szolgálat kiépített rendszeréhez tartoztak a többi felekezet lelkészei, de a saját püspökségeik joghatósága alatt. A honvédlelkészek a mozgósítás után szerteágazó munkát végeztek.

## **V. 1. Tábori lelkészek szolgálata Bosznia–Hercegovina okkupációja során**

Az intézkedés és a terület megszállásának a fő célja pacifikálni a rabló és szabadsapatoktól a szerb és montenegrói területeket és megőrizni az európai területek egyensúlyát és elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia hatalmi befolyásának növelése a Balkán-félsziget térségében a cári Oroszország ellenében.

A hadművelet 1879. július 29-én kezdődtek, amikor is Joseph von Philippovič<sup>225</sup> tábornagy vezetésével nagyvárosok irányába támadást kezdett a XIII. hadtest Boszniában.<sup>226</sup> Stephan von Jovanovič<sup>227</sup> altábornagy által vezetett 18. gyaloghadosztály pedig Hercegovinában nyomult előre. A hadművelet sikerét nehezítette, hogy közben a török porta támogatásával felkelés robbant ki a megszállók ellen. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetősége a hadművelet során összesen 270.000 katonát mozgósított. A harcok során a hadra kelt haderő vesztesége 3300 halott és 6700 sebesült volt.

---

<sup>224</sup> Az Oszmán Birodalom részét képező kettős balkáni tartomány megszállására az 1878. június 13-tól július 13-ig tartó berlini kongresszuson adtak felhatalmazást a részt vevő nagyhatalmak az Osztrák–Magyar Monarchiának. Később, 1908. október 5-7-én megtörtént a terület annektálása, a birodalomba integrálása.

<sup>225</sup> Joseph von Philippovič tábornagy (1819–1889)

<sup>226</sup> XIII. hadtest a 6., 7., 20. gyaloghadosztályból állt

<sup>227</sup> Stephan von Jovanovič altábornagy (1828–1885)

Bosznia–Hercegovina okkupációjával párhuzamosan a Monarchia csapatai bevonultak Novibazar szandzsákba is. A Nagy Háború kitöréséig ez volt az egyetlen alkalom arra, hogy a hadvezetőség kipróbálja haderejét harci körülmények között. A terület annexiója 1908–1909-ben történt meg.<sup>228</sup>

A megszálló katonaság erősített laktanyái a stratégailag fontos, nagyobb kereskedelmi útvonalak mentén helyezkedtek el, és nevükkel ellentétben nem voltak katonai szempontból ténylegesen megerősítve. Általában deszkával és kötörmeléssel vagy földdel körülvett épületek voltak, amelyek egy nagyobb katonai harci tevékenység esetén nem lettek volna tarthatók. A szokatlan körülmények közé minden ezred mellé rendeltek egy tábori lelkészt. A megérkező atyák közül azonban a körülmények ismeretében sokan kérték az áthelyezésüket. Ennek következtében gyakran előfordult, hogy egyes alakulatoknál hosszabb ideig nem szolgált tábori lelkész.<sup>229</sup>

A tábori lelkészeknek érkezés után az első feladata volt, miután jelentkeztek a parancsnoknál, hogy megfelelő szállást találjanak maguknak. Ez a katonáktól túlszűfolt településeken nem mindig lehetett egyszerű feladat. A lelkészeknek a szálláskeresésen kívül maguknak kellett az ételmezésről és saját lovukról is gondoskodni. Az előbbi nem okozott nagy problémát, mivel a tisztikaszinó és ezredkantin jó lehetőséget biztosított erre.

A tisztikaszinó a megszállt területeken a közélet és társadalmi események színtere volt. Vitéz Várady Géza, a 32. gyalogezred tábori lelkésze, aki négy évig szolgált a megszállt területen, így írt visszaemlékezésében: *„Tisztek és polgári hivatalnokok egyaránt tagjai voltak a kaszinónak. Tágas termeiben tartották a bálakat, dilettáns színelőadásokat, társas estélyeket és ezzel kapcsolatos tombolókat. Itt folytak le a távozó bajtársak búcsúestélyei és a noviciusoknak, meg az érkező előkelőségeknek fogadtatására rendezett öröm ünnepélyek.”*<sup>230</sup>

A hátszó beszerzése nem minden esetben volt ilyen egyszerű feladat, viszont a birtoklása elengedhetetlenül fontos volt, mivel a messzebb levő helyőrségek vagy gyógyszerterek látogatását megkönnyítette. A Boszniában működő minden tábori lelkésznek ugyanis megvolt a maga kerülete. Állandó lakása a dandárparancsnokság székhelyén volt és innen indulva jutott el a hatáskörébe tartozó helyőrségekbe.

---

<sup>228</sup> Magyarország az első világháborúban, Budapest, 2000. 82. o - 83. o.

<sup>229</sup> Dr. Varga 2010. 73. o.

<sup>230</sup> Várady Géza: Emlékeim Boszniából, Budapest, 1914. 23. o. Továbbiakban lásd: Várady Géza: Emlékeim... 1914.

Ezek a lelkeszi körutak voltak a szolgálat legveszélyesebb és legfárasztóbb részei, amelyet a lelkeszek legtöbbször egyedül tettek meg. Egy ilyen alkalomra így emlékezik Várady Géza: *„A téli körutak mindig nagy megpróbáltatással jártak. Ilyenkor a hideg okozta kínok mellett a farkasokra is gondolni kellett, meg a bajba kerülésre, a hófutta utakon az árokba esésre is gondolni kellett. Ezért ajánlatos volt egy karabélyt és vagy 40-50 patront is vinni védekezés vagy vészjelzés leadása céljából.”*<sup>231</sup> Az érkezés után a lelkeszeket mindig nagy szeretettel fogadták a helyőrségen szolgáló katonák. A látogatás során sort kerítettek gyónásra, szentáldozásra valamint szentmise bemutatásra. Ha lehetőség volt, erre a célra ideiglenes tábori kápolnákat építettek, de ha erre nem volt lehetőség és az időjárás megengedte, a szabadban végezték el a szertartásokat, amelyeken gyakran a helyi horvátok is részt vettek. Ők, elmondásuk alapján, szintén nagyrészt római katolikus keresztények voltak, de nagyon ritkán volt lehetőségük arra, hogy hitüket felekezetükhöz tartozó egyházi személy által megerősítsék.

A hadvezetőség és a tiszti kar mindenben a szolgáló lelkeszek segítségére volt. Erről a támogatásról így írt Várady Géza: *„Hála az égnek, örömmel tapasztaltam, hogy katonai előjáróim mindenkor szemük előtt tartották a szolgálati szabályzat szívhez szóló szavait s azon voltak, hogy hazájuktól távol, nehéz szolgálatot teljesítő hadfiaknak megadassék az alkalom vallási köteleik teljesítésére s lehetővé tették, hogy a hónap minden vasárnapján - nemzetiségükhöz mérten- istentiszteletet tartsak a számukra.”*<sup>232</sup>

Problémát jelentett, hogy hol tartsák a szentmiséket. Amikor kiderült, hogy a haderő hosszabb ideig fog az okkupált területen tartózkodni, megkezdtek a kőtemplomok építését.

Amíg ezek elkészültek, addig is minden épületet felhasználtak erre a célra és gyakran előfordult az is, hogy a helyi katolikus templomban tartották a szentmiséket: *„Zenicán és Zepcsén a kath. hívőknek fából épült templomuk volt. Plébánosuk szíves engedelmével ezekben tartottam meg a katonák számára az istentiszteleteket, biztatva őket nehéz, sok fáradtsággal összekötött köteleik teljesítésére, a király, a haza iránti rendületlen hűsége.”*<sup>233</sup>

Az elsősorban mohamedánok lakta vidékeken arra nem volt lehetőség, hogy a helyi templomokban, dzsámikban misézzenek, ilyenkor a lelkeszek a tábori kápolnát használták. Előfordult az az eset is, amikor olyan épületeket használtak fel az ünnepkor

---

<sup>231</sup> Várady Géza – Laky Imre: Novibazár Szandzsák-Plevlje, Budapest, 1912.

<sup>232</sup> Várady Géza: Emlékeim... 1914. 28. o.

<sup>233</sup> Uo. 52. o.

miszésre, amelyeknek más volt az eredeti funkciójuk: „A bileki táborban templom nem volt s így hétköznapokon nem is misézhettem volna, ha vallásos érzületű dandártábornokom, Szembratovicz jósága folytán egyik élelmezési raktár üres helyiségében fel nem állíthatom táborigényes kápolnámat. Vasár és ünnepnapokon a tiszt lakások előtt levő fedett tágas kerti lugasban miséztem. Félkörben állott a legénység, a zenekar szívhez szóló áhítattal játszotta a miséhez előírt egyházi éneket.”<sup>234</sup>

Ha lehetőség volt rá, a tábori lelkészek igyekeztek az esetleges katonai temetéseken is személyesen részt venni. Ebben az esetben a helyszínen kitöltötték a halotti anyakönyvi kivonatot is: „Nem sokára ismét temetésre hívtak Avtovácra. Ekkor már csendesebbek voltak a napok. Csak a szokásos 3 katonával indultam útnak, kik egyszersmind a levélpostát is közvetítették.”<sup>235</sup>

Az okkupált, később annektált területeken szolgálatot teljesítő lelkészeknek fontos feladatuk volt a katonák lelki életének gondozása is. Ehhez hozzátartozott a különböző szolgálattal járó lelki traumák feldolgozása. Azonban előfordult az is, hogy a pasztoráló lelkészek adódtak gondjai: „...csak egyszer éreztem magam gyengének. Lelki fájdalmaim voltak, kerültem az embereket, elvesztettem a munkakedvemet, folyton csak az otthoniakra gondoltam, elfogott a honvágy. [...] pillanatnyi lelki fájdalmaimat legyőzte a vasakarát, csakhamar belezökkenem a rendes kerékvágásba, tudtam újra dolgozni s az az elfoglaltság s a munka visszaadta lelki nyugalmamat.”<sup>236</sup>

Összefoglalva: elmondható, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének első próbája Bosznia–Hercegovinában történt. Az okkupáció során a tábori lelkészek szokatlan és zord körülmények közé kerültek, amikor a hadra kelt seregben végeztek sokrétű szolgálatot, amely során számos nehézségbe ütköztek. Gondoskodniuk kellett a katonák lelki életének ápolásáról is. Ennek keretében szentmiséket tartottak, amelyekhez a helyszín kiválasztása is nehézségekkel járhatott. A halotti anyakönyvek vezetése valamint a temetés is minden esetben az ő feladatuk volt, és megjelentek azok a problémák is a szolgálat alatt, amelyek a lelkészeket érintették.

---

<sup>234</sup> Uo. 91. o.

<sup>235</sup> Uo. 96. o.

<sup>236</sup> Uo. 90. o.



## V. 2. A haderő mozgósítása a háborút megelőzően

A sarajevói merényletet követő diplomáciai lépések után a haderő mozgósítása két lépcsőben történt. A részleges mozgósításra 1914. július 25-én este 21.23-kor került sor. A Legfelsőbb Hadúr, Ferenc József ekkor rendelte el a Szerbia és Montenegro ellen való készültséget, a Monarchia által Belgrádnak átadott jegyzékre érkező elégtelen választ követően. Ennek értelmében az első riadónap (R-nap) július 27-e, míg az első mozgósítási nap (M-nap) július 28. lett. A részleges mozgósítás a minimális Balkán-csoportra, a B-lépcsőre, valamint a III. hadtestre illetve az 1. és 11. lovas hadosztályra terjedt ki.

Az általános mozgósításra július 31-én, déli 12 óra 23 perckor került sor, az uralkodó, mint Legfőbb Hadúr elrendelte az Oroszország elleni mozgósítást is. Ez azt jelentette, hogy az A-lépcső mellett a B-lépcsőhöz tartozó alakulatok is Galíciába vezényeltettek.

A Monarchia hadterve szorosan kapcsolódott a szövetséges németek elképzeléseihez. A háború kitörésekor a Frigyes főherceg vezette hadseregnél, amelynek vezérkari főnöke Conrad<sup>237</sup> volt, három lehetőséggel számoltak: az első, az „R” (Russland) variáns Oroszország, Szerbia és Montenegro ellen egyidejűleg megvívandó harc esetére készült. Ez a terv negyven hadosztályt Kelet-Galíciában, kilenc hadosztályt a Drina–Száva mentén vonultatott fel, de számított arra, hogy Kelet-Poroszországból tizenhárom hadosztály támadja a cári csapatokat.

A második az „I” (Italia) jelű, Olaszország és Szerbia egyidejű támadásával számolt. Ez esetben a katonák 4/5 része vonult volna a nemrég még szövetséges, de a háború kitörése előestéjén már ellenséges talján csapatok ellen.

A harmadik lehetőség a „B” (Balkan) variáns Szerbia lerohanását tartalmazta. Ehhez a fegyveres erő mintegy 2/5 részét az ötödik, hatodik és második hadsereget, kilenc hadosztályt, tizenkét önálló dandárt és három lovashadosztályt használt volna fel.

A háború kitörése előtt közvetlenül az „R” és „B” variáns jött csak számításba. A mozgósítást azonban úgy dolgozták ki, hogy minden eshetőségnek megfeleljen. Kialakították az Oroszország ellen vonuló haderőt, amely kilenc hadtestet, az egész haderőnek 3/5 részét foglalta magában (A-Staffel). Amennyiben csak a déli irányban

---

<sup>237</sup> Conrad von Hötzendorf gróf (1852–1925) tábornagy, 1906–1911, majd 1912–1917-ig az osztrák–magyar haderő vezérkari főnöke. 1917–18 hadseregarancsnok az észak-olaszországi arcvonalon.

Szerbia és Montenegró elleni háború alakulna ki, akkor a haderő ezen része tartalékokat képezne az orosz beavatkozás esetére.

Kialakították a következő lépcsőt Minimalgruppe Balkan elnevezéssel, amely három hadteste minden esetben Szerbiát támadná. Amennyiben csak az oroszokkal alakult volna ki fegyveres konfliktus, abban akkor a Délvidéken védekeznek.<sup>238</sup>

A harmadik nagy mozgósítási egységben (B-Staffel) a 2. hadsereg minden háborús esetben szerepet kap, de nem egyformán. Ha csak Szerbia és Montenegróval tör ki a fegyveres konfliktus, akkor az 5. és 6. hadsereggel együtt támadó feladatokat lát el. Ha az oroszokkal vagy mindkét irányban kitör a háború, akkor az északkeleti frontra megy, de csak az 1., 3., 4., hadsereg után, mivel nem volt elegendő vonat a katonák szállítására.

Ma már tudjuk, hogy a Monarchia július 28-án csak Szerbiával került hadiállapotba, ennek megfelelően a részleges mozgósítás csak a Minimalgruppe Balkanra és a B-Staffelra vonatkozott.<sup>239</sup>

## VI. Honvéd tábori lelkészek szolgálata az I. világháborúban

„... a mi katonáink jámborak és istenfélők, még azok is megtanulnak ott újra imádkozni, akik már elfelejtettek.”<sup>240</sup> - számolt be harctéren tett látogatásáról Bjelik Imre tábori püspök az I. világháború első esztendejében, 1915-ben. A tábori püspök gondolatait támasztják alá Zelényi Menyhért<sup>241</sup> katolikus tábori lelkész szavai is, aki mind a tisztikar, mind a legénység hitéletéről: *”...nagy megnyugvással jegyzem meg, hogy tisztjeink a vallásos élet terén kifogástalan magaviseletet tanúsítanak. Az istentiszteletekre nemcsak a legénységet küldték, de maguk személyesen jelentek meg azokon...”*<sup>242</sup> A tábori lelkészek tisztii beosztásban voltak, érthető, hogy a tisztekkel szorosabb kapcsolatot tudtak kialakítani az egyéni pasztoráció során. Volt idő a személyes beszélgetésekre, hosszabb lelki vigaszra, szentgyónásra, ami a legénység

---

<sup>238</sup> Ez a hadsereg mintegy 1/5-ét jelenti.

<sup>239</sup> Lexikon, 2000: Dr. Pollmann Ferenc: Mozgósítás 479-480.o

<sup>240</sup> Bjelik Imre: Beszéddek, Budapest, 1915.

<sup>241</sup> Zelényi Menyhért „Harctéri tapasztalataim a huszonhatosknál” címmel írta meg visszaemlékezését, amely a HL. cs. és kir. 26. iratanyagában az 5. dobozban található. Az atya 1915. október 2-ától 1916. augusztus 24-éig szolgálta a 26-os gyalogezred katonáit a frontvonalban.

<sup>242</sup> In: HL. cs. és kir. 26. gyalogezred iratanyaga, 5. doboz. Továbbiakban lásd: HL-Zelényi

esetében a nagyobb létszám miatt nem valósulhatott meg. Zelényi Menyhért így emlékezett a tisztkarral kialakított kapcsolatára: „*Szívük lelkük örömét nem titkolták, szeretteik fényképét is szívesen megmutatták...vizontlátás epedése ,a hazatérés reménye szinte sugárzott az arcukról. Búcsúzáskor rendszeren azzal váltunk el egymástól,hogy odahaza is meglátogatjuk egymást.*”<sup>243</sup>

A legénységgel kapcsolatban is hasonlóan vélekedik a tábori lelkész, kiemeli, hogy viselkedésük, magatartásuk és istentiszteleteken való részvételük, mind azt bizonyították, hogy „*erősen hisznek Istenben, imádják őt és remélnék segítségében.*”<sup>244</sup>

A vallás terjedésével, a hit megélésével kapcsolatban az ezrednél szolgáló lelkész szavai egybecsengenek az egyházi felettese szavaival: „*...azt szokták mondani, aki imádkozni akar tanulni, menjen a tengerre. Mi is mondhatjuk, hogy a lövészárók az isteni félelem erős felgerjesztője.*”<sup>245</sup> A két visszaemlékezésből hiba lenne általánosítani, de a kor gondolkodásmódjának és hitéletének ismeretében levonhatjuk azt a következtetést, hogy az I. világháborúban harcoló katonák nagyobb százalékban istenfélő emberek voltak, mint istentagadók.

A kitört háborúban rendkívüli körülmények között kellett helytállniuk a katonáknak és problémát jelentett az is, hogy az eltúlzott optimista hangulatot követően, váratlanul érte őket a hadiállapottal járó sok viszontagság. A technikai fejlődés a korábbiaknál pusztítóbb fegyvereket eredményezett és egy új, eddig ismeretlen háború alakult ki, amely hatalmas veszteségeket és rendkívül sok sebesülést okozott a szembenálló feleknek. A korban a lakosság nagy része vallásos volt és aktív hitéletet élt, ami nagymértékben meghatározta a gondolkodásukat és viselkedésüket. A szokatlan körülmények nagy mértékben befolyásolták a katonák teljesítményét és viselkedését.<sup>246</sup>

Az embertelen körülmények között harcoló katonáknak nagy támogatást jelentett a páterek jelenléte, akik a mindennapokban és a nehéz pillanatokban is segítették őket.

A mozgósított haderőben a hadsereg-parancsnokságon teljesített szolgálatot a római katolikus tábori főpap, az evangélikus lelkész és a zsidó rabbi. Ők rendelkeztek a hadosztályokhoz beosztott egyházi személyek felett, akik már mindennapi kapcsolatban voltak a katonákkal, és az ezredeknél szolgáló atyákkal.

Az Monarchia hadvezetése mindent megtett azért, hogy a különböző vallású katonák hitüket tudják gyakorolni a hadseregben is. Ez nem volt könnyű feladat és nem is

---

<sup>243</sup> Uo.

<sup>244</sup> Uo.

<sup>245</sup> Uo.

<sup>246</sup> A témával bővebben foglalkozik Harai Dénes *Katonadolog?* Masszi Kiadó 2003, című könyvében.

mindig sikerült ezt biztosítani, mint arról, az 1917. március 1-én kelt 40663-8 számú H.M. rendelet első szakasza beszámol:” *Több izraelita hitközség újból panasszal élt, hogy az izraelita legénység nem részesül szertartásuknak megfelelő étkezésben és egyesek nem tudják túl tenni magukat, hogy vallásuk étkezési törvényeit megszegjék.*”<sup>247</sup>

A panaszra gyors döntés született, azoknál az alakulatoknál, ahol 100 főnél több zsidó katona szolgált ott a tábori rabbi ellenőrzése mellett kellett a kóser ételeket elkészíteni. Az ételeket olyan ételhordókban szállították át más alakulatokhoz, melyben egyszerre legalább tíz adagot tudtak elszállítani. Ezeket az edényeket a hitközségeknek kellett biztosítani, nem lehetett közpénzen vásárolni ilyeneket.<sup>248</sup>

Egy esetről nem lehet általánosítani, de jól szemlélteti a problémákat, amelyekkel a hadvezetőségnek fel kellett készülni. A problémák a háború előrehaladtával növekedtek. A legnagyobb gondot az okozta, hogy nem minden esetben tudtak minden felekezetnek lelkipásztort biztosítani. Ennek sajátos következménye volt a „lélekalászás”, amikor a hazatért katona szakított hitével, mert az első vonalban nem találkozott saját felekezet lelkészével, és így hálából azon vallást választotta, mely lelkésze segített neki a fronton. A hadvezetés törekedett arra, hogy a soknemzetiségű haderőnél olyan lelkészek teljesítsenek szolgálatot, akik nyelvismeretüknek köszönhetően jól megértetik magukat a legénységgel.

Békeidőben a tábori lelkészek önkéntes alapon vállalták a szolgálatot, mivel az egyházi személyeknek törvény tiltotta katonai szolgálatot. A háborút megelőzően kiadott rendelkezésben szabályozták a tartalékos viszonyt is. Az 1914. február 28-án, a honvédelmi miniszter által kiadott rendelkezés értelmében a nyilvántartásba áthelyezett hadköteleseknek jogában áll kinevezésüket kérni.<sup>249</sup> Az A-19. jelzésű szolgálati könyv 3. §-a értelmében a kérelmezőnek egyértelműen meg kell neveznie, hogy a cs. és kir. közös haderőben vagy a m. kir. honvédségben akarja a szolgálatot letölteni. Csatolni kellett a kérelemhez továbbá *„az utolsó alkalmazási okiratot (katolikus lelkészek által a felszentelési okmányt is), kötelező az előirt eskünek letételére a tényleges szolgálatra való bevonulásnál és az előirt szolgálati könyvek beszerzésére – a két kötelezőt célszerű egy okmányban összefoglalni- valamint az illetékes honvéd kiegészítő parancsnokság által az anyakönyvi lapnak egy hitelesített másolata.*”<sup>250</sup> A kinevezés napjától a

---

<sup>247</sup> HL.- Ludovika Akadémia iratanyaga, Magyar Királyi Honvéd állomásparancsnokság 1917.40663-8.

SZ.

<sup>248</sup> Uo.

<sup>249</sup> RK Szabályrendeletek, 1914. 8. szám 53. o. 16188/3. számú körrendelet.

<sup>250</sup> Uo. 53. o.

kérelmezők a póttartalékos nyilvántartásból töröltettek és a magyar királyi honvédség állományába kerültek.

A kérelmeket a honvédelmi miniszternek címezték: „...*Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úr! Alulírott azzal az alázatos kérelemmel fordulok a Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úrhoz, hogy alulírottat táborigyelmeztetésére a magyar királyi honvédség tartalékába kinevezni méltóztatnék. Maradok Nagyméltóságú Miniszter Úrnak alázatos szolgája Muha Béla római katolikus lelkész...*”<sup>251</sup> A kérelem mellé, a kérelmezőnek csatolnia kellett egy kötelezvényt, amelyben nyilatkozik arról, hogy beszerzi a táborigyelmeztetéshez szükséges iratokat és a szolgálathoz szükséges esküt leteszi.<sup>252</sup>

A kérelemhez csatolni kellett egy igazolást arról, hogy a beadvány időpontjában milyen egyházi szolgálatot lát el. A fent nevezett lelkész esetében így szólt: „...*Igazolvány. Alulírott ezennel hivatalosan bizonyítom, hogy Muha Béla György mint fölszentelt áldozópap jelenleg a Máriaradnai zárdában tartózkodik P. Prieszter Ágoston zárdafőnök*”.<sup>253</sup>

A háború előrehaladtával azonban megnövekedett azoknak az iratoknak a száma, amelyek a katonai szolgálat alóli felmentést kérték. Dr. Csernoch János esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása hivatalos levélben fordult a hadügyminiszterhez, amelyben a teológushallgatók felmentését kéri a katonai szolgálat alól. A véderőtörvény 29.§-a értelmében a papok és teológushallgatók is mentességet élveztek a katonai szolgálat alól.<sup>254</sup> A hercegprímás úr azonban ezt kiterjesztette volna az egyházi gimnáziumok végzős diákjaira is, mint jövő teológus hallgatókra. A hadügyminisztérium azonban ezt a kérelmet elutasította.<sup>255</sup>

Amennyiben egy egyházi személy kilépett a szolgálathoz, azonnal hadköteles lett. Előfordult olyan eset is, amikor a hercegprímás hivatala hívta fel a figyelmet egykori papjára, aki kilépett az egyházi kötelekből és hitoktatóból testnevelő tanár lett.<sup>256</sup>

A honvéd táborigyelmeztetések öltözete a honvédség számára kiadott szabályzathoz igazodott.

A Magyar Királyi Honvédségnél szolgáló táborigyelmeztetések öltözetét csakúgy, mint honvédtársaikét, az *Öltözeti és felszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség*

---

<sup>251</sup> HL.- HM 1914, elnöki iratok, 26. osztály. 123-709.

<sup>252</sup> Uo.

<sup>253</sup> Uo.

<sup>254</sup> 1912. évi XXX. törvénycikk 29.§

<sup>255</sup> HL.- HM. 1918. elnöki iratok 26. osztály 18741.

<sup>256</sup> HL.- HM. 1918. elnöki iratok 26. osztály 4758/1918.

részére hatályos kiadványa határozta meg.<sup>257</sup> A honvéd tábori lelkészeknek a katonai- illetve az egyházi szabályoknak is meg kellett felelniük, ezért felekezetenként különböző volt.

A katolikus lelkészek és segédlelkészek a papi öltönyt viselték, mely a fekete reverendából, papi gyöngyös nyakkötőből és fekete selyem papi palástból állt. Abban az esetben, amikor egyházi szertartáson vettek részt, „*illető egyházi szabályokhoz kell alkalmazkodnia.*”<sup>258</sup>

Természetesen megkülönböztettek ünnepi és hétköznapi viseletet. Díszben, különös bemutatásoknál és ünnepléseknél reverendában, gyöngyös nyakkötővel, fekete palásttal, lelkészi övvel és díszkalappal vonult ki. Jelentkezésnél és katonai ünnepélyeknél papi atillát, gyöngyös nyakkendő, a csizmába húzott fekete nadrágot és díszkalapot viselt.

Szolgalaton kívül, papi atillát, vagy sötét polgári kabátot, nyakig bezárt fekete mellényt, gyöngyös nyakkötőt, csizmába húzott fekete nadrágot és polgári kalapot viselt. A térdig érő papi atilla finom, meghatározott minőségű posztból készült, és álló gallérral van ellátva. A honvéd gyalogtiszti atillához hasonló, fekete selyem-mellzsinórokkal és fekete selyemgombokkal ellátva.

Az öltözetben különös és fontos szerepe volt a díszkalapnak. Ennek méreteit és kinézetét pontosan rögzítették a szabályzatban: „*a kerülékalakú fej magassága: hátsó és arcoldal középvonalán a karimától a kissé domború födél tengelyéig 20 cm, jobb és bal oldali középvonalon pedig az említett tengelyig 19 cm. A födél széleinél körös-körül mérsékelten el van gömbölyítve és ürege selyemmel bélelve. A hátsó és arcoldalon kissé lefelé irányzott, 6.5 cm. széles karima jobb és bal oldalai széleinek 0.7 cm-nyi széles része mérsékelten fel van hajlítva, és mindenütt halvány fekete selyem –szalaggal szegélyezve, a karima alsó felülete pedig körös-körül tibettel van borítékolva. [...] A fej karima fölött, 2 cm. széles, közepén 2 mm. széles, meggyzínű selyem csíkkal átszőtt aranyzalaggal van övezve, mely a karima hátsó szélén egymásra fektetve s itt egy kéregpapír aljzatú, aranyárga kis fémpillangokból készült 3 cm. átmérőjű és közepén aranyfonál hímzésű csillaggal díszített rózsácskával egymáshoz erősítve. E szalagnak a karima szélétől 4cm-re lelógó végeire, egy vörös selyem belső rétegű 5. cm hosszú, 3*

---

<sup>257</sup> Öltözeti és felszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség részére, Budapest, 1876. Később 1887-ben illetve 1892-ben is kiadták; VII. rész. További hivatkozások az 1892-ben megjelent szabályzatra vonatkoznak, a továbbiakban lásd: Öltözeti és felszerelési szabályzat, 1892. Tartalmazza, a honvéd tábori lelkészek öltözetét részletesen. A háború kitörésekor az A-26. Öltözeti és felszerelési szabályzat a M. Kir. Honvédség számára, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 1911 volt érvényben, de ez csak kiegészítéseket tartalmaz.

<sup>258</sup> Uo. 364. o.

*cm. széles lapos bojt, sodrott aranyrojtokból van alkalmazva s e bojt külső felülete 10 darab aranyhuzalból dudorosán összetekert 5 cm. hosszú és 0.5 cm. vastag csigázatos rovatkájú rojttal díszítve.*”<sup>259</sup>

A hétköznapiakon viselt tábori sapka és honvédlelkészi köpeny megegyezett illetve hasonlított a tiszteknél használatoséhoz. A köpenyben annyi volt az eltérés, hogy bár a szabása megegyezett a kékszürke köpenyével, de hajtókák és szegélyek nélkül készítették.

Az öltözetnek fontos eleme volt az öv. Ez a 10,5 cm széles, a derék méretéhez igazodó, hosszú, fekete selyemszalagból van készítve, és mindkét végén 8 cm hosszú aranyrojtokkal volt díszítve. Meghatározták azt is, hogy a rojtos végeknek milyen mértékben kell lelógniuk viselés közben.

A görögkeleti vallású honvédlelkész tábori köpenye és sapkája megegyezett a katolikus társáéval, még reverendája és fővege a saját egyházának az előírásához igazodott.

A reformált vallású lelkészek öltözete annyiban különbözött a katolikus tábori lelkészekétől, hogy gyöngyös nyakkendő helyett fehérret hordtak.<sup>260</sup>

A honvéd tábori rabbik tábori sapkája és köpenye ugyan az volt, mint katolikus, görögkeleti és reformált vallású kollégáié, de a vallásának megfelelő papruhát és főveget hordta.

Általában honvédlelkészek, ha szolgálatban nem álltak, akkor az egyházukban bevett szokás szerint viselhettek papi illetve civil ruhát.

Az egyházi személyek, az esetleges kitüntéseiket, a reverendán vagy papi atillán a hatályos rendelkezések értelmében viselhettek.<sup>261</sup>

Egy 1911. április 1-én kiadott miniszteri körrendelet szabályozta az egyenruházati járulékot.<sup>262</sup> Ennek értelmében a tényleges állományú békében kinevezett vagy a tartalék állományból áthelyezett honvédlelkészeknek 240 korona egyenruházati járulékot rendszeresítettek.

A harcok megkezdése után, egy miniszteri körrendeletben szabályozták ismét a hadba vonult tábori lelkészek ruházatát.<sup>263</sup> Ennek értelmében, a beosztott honvéd lelkészeknek külön tábori ruházat viselését engedélyezik. A fent említett Öltözeti és felszerelési szabályzat VII. részében feltüntetett egyenruházatihoz képest a következő változások

---

<sup>259</sup> Uo. 364. o.

<sup>260</sup> Uo. 364. o.

<sup>261</sup> Uo. 365. o.

<sup>262</sup> RK Szabályrendelet, 1911. május 13. 20. szám, 3910/eln. sz. körrendelet

<sup>263</sup> RK. Szabályrendelet, 1915. október 30. 84. szám, 244921/7. sz. körrendelet

léptek érvénybe: a táboriszürke köpeny, hajtókáját ezt követően bársonyból készítik. A békeidőben szegély nélküli fekete pantalló, „háborúban tábori szürke, fekete posztó szegélyzettel.”-re változott.<sup>264</sup> Ezen kívül változás volt még a papi atilla megjelenésében is. Az eredetileg békeidőben fekete ruhadarab színét a háborúban táboriszürkére módosították és engedélyezték zsebek és lehajtható gallér alkalmazását.

A ruházat viselését kiegészítette még a szolgálati utasítás, mely így rendelkezett: „a honvéd lelkészek az ellenség előtti minden alkalommal az alább megnevezett tárgyakat kötelesek egy bőrtáskában magukkal hordani:

a, a stólát,

b, egy keresztet

c, egy szelencét a szent kenettel való ellátásra

d, egyházi szertartások könyvét.

A hadra kelt sereghez beosztott minden honvédlelkésznek egy vörös keresztel ellátott fehér karszalagot is be kell szereznie.”<sup>265</sup>

## **VI. 1. A katonák lelki életének gondozása a frontvonalban**

„Az istentisztelet tartására és egyéb lelkészi teendőkre nézve a hadra kelt sereghez beosztott honvéd lelkészeknek általában a honvéd lelkészek számára béke idején előírt határozmányok szerint kell viselkedniök, a mi mellett azonban a háború különleges viszonyai mindig tekintetbe veendők.”<sup>266</sup> – rendelkezik a szolgálati utasítás 27. §-a. Ennek értelmében a katonáknak olyan körülményeket kellett biztosítani a frontvonalban, mintha béke idején szolgálnának.

A legfontosabb az volt, hogy a harcok alatt is eleget tudjanak tenni felekezetük vallási előírásainak. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű a szentmisehallgatás volt, amely megtartására a javaslatot katonai felettesének minden esetben a tábori lelkésznek kellett tenni. A szolgálati utasítás így rendelkezik erről: „A honvéd lelkész különös kötelességei közé tartozik, hogy minden vasárnap és ünnepnapon az istentiszteleteket, valamint

---

<sup>264</sup> Uo. 452.o.

<sup>265</sup> Szolgálati Utasítás 26. §

<sup>266</sup> Szolgálati Utasítás 27. §.



általában az összes előforduló lelkészi teendőket méltósággal, illendően épületesen végezte.”<sup>267</sup>

A csapatokhoz beosztott tábori lelkészek minden esetben az alakulat parancsnokával egyeztettek arról, hogy mikor és milyen körülmények között tudják megtartani a szentmisét. „...Az istentisztelettartás említésénél örömdetesesen kijelentem, hogy ezredparancsnokaink különös gondot fordítottak az istentisztelet tartására. Nemes gondolkodásukból azt vettem ki, hogy ezredparancsnokaink meg voltak győződve arról, hogy katonáink kötelességüket csak úgy tudják teljesíteni s a háborúval járó nehézségeket csak úgy tudják elviselni, ha folytonos szellemi, lelki, erkölcsi hitbéli buzdításban részesülnek...”<sup>268</sup> Természetesen a legfontosabb tényező, amit figyelembe vettek, a harci helyzet illetve az alakulat szolgálati beosztása volt. Ennek értelmében előfordult, hogy nem mindig a vallás által előírt időpontban tudták megrendezni a tábori miséket, de természetesen igyekeztek lehetőséget biztosítani rá. A császári és királyi 26-os közös gyalogezred kötelékében szolgáló tábori lelkész, Zelényi Menyhért így emlékezik a frontvonalban tartott istentiszteletekre: „...Vasárnap és ünnepnapokon rendszeren két helyütt tartottunk istentiszteletet, felváltva más és más tartalékban levő vagy a lövészárokból összegyűjtött csapatoknál. Az istentisztelet rendszeren szentmiséből és szentbeszédből állt...”<sup>269</sup>

Ha az alakulatot a szolgálati beosztás tartalékba vagy pihenőre osztotta be, egyszerűbb volt a helyzet. Az istentiszteletek időpontját minden esetben igyekeztek minél előbb a katonák tudomására hozni. A magyar királyi 29. népfölkelő gyalogezred 2. zászlóaljának az iratanyagában található a következő foglalkozási jegy, az alábbi szöveggel:

„Foglalkozási jegy

Kostanjevica, 1916. máj. hó 28-ra

*Del. 10h órakor reform. istentiszteletet a 17.*

*nfk. gy.e. parancsnokság mögött levő dolinában.”*<sup>270</sup>

Ami a foglalkozási jegyből kiderül, hogy állandó problémát okozott a szentmisék, istentiszteletek helyszíne. A frontvonalak közelében levő települések épen maradt templomait lehetőség szerint felhasználták erre a célra. Ez elsősorban a frontvonaltól

---

<sup>267</sup> Szolgálati Utasítás 19. §

<sup>268</sup> HL-Zelényi Menyhért

<sup>269</sup> Uo.

<sup>270</sup> HL. A 16. hegyi dandár iratanyaga

távolabbi településeken volt lehetséges, minél jobban elhúzódtak a harcok és minél közelebb volt az arcvonal, annál kisebb esély volt arra, hogy épségben levő épületet, templomot találjanak. Előfordult olyan eset is, hogy bár a templomot épségben találták, a szentmisén a hallgatóság nagy száma miatt kicsinek bizonyult: „*Mordwai templom északi fala mellett felállított tábori oltáron Nagy Pál tábornok és a 6 .gyalozezred tisztikara és 650 főnyi legénysége előtt mutattam be a szentmisét.*”<sup>271</sup>

Abban az esetben, ha a szabad ég alatt kellett az istentiszteletet megtartani, mozgókápolnát használtak erre a célra: „*Korán keltem. 8 órakor kocsiztam a kórházhoz, hol Szász dr. szép kápolna sátort emelt, melyet zöld gallyakkal és mezei virágokkal díszített föl.*”<sup>272</sup> Egy fontos kritériumnak kellett megfelelnie a helyszínnek, hogy a megszentelt területnek kellett lennie. Ezt úgy oldották meg, hogy a katolikus tábori lelkészek egy megszentelt követ hordtak magukkal és a mise előtt felszentelték a helyszínt.

Zelényi Menyhért visszaemlékezésében szintén ezeket a problémákat és ezen megoldásokat említi. Alakulatánál, a császári és királyi 26-os közös gyalozezrednél is felhasználták a kínálkozó lehetőségeket arra, hogy tábori oltárokat állítsanak föl, amelynél a szentmiséket és a különböző egyházi ünnepeket tartották. Alakítottak át csúrt egyházi célra, de számos esetben állítottak oltárokat a szabad ég alatt.<sup>273</sup>

A harcok elhúzóásával, az állóháború kialakulásával, az első vonalak közelében nagy barakk táborokat építettek a tisztek és legénység számára, hogy a pihenést biztosítsák. A Doberdo-fennsíkától keletre található Vallone völgyben építették föl a Segeti tábort. A frontvonalától pár kilométerre elterülő létesítményben nyugodtabb körülmények között tudtak a katonák pihenni. A tábor területén négy kápolnát építettek. Olyan helyen emelték az épületeket, hogy lehetőség szerint előtte nagy üres tér legyen, mivel a lelkész a kápolnában tartotta a misét, a legénység pedig az előtte lévő téren hallgatta: „*Ma nincsen sok újság. Reggel több száz 46-os a Segeti táborban a szabad ég alatt, ágyúdörgés mellett végezte a szentáldozást velem együtt.*”<sup>274</sup> - számol be egy különleges, de nem szokatlan tábori miséről József királyi herceg.<sup>275</sup>

---

<sup>271</sup> HL TGY 756. Mándoki József naplója. Továbbiakban lásd: HL-Mándoki József

<sup>272</sup> HL-Mándoki József 1915. szeptember 26. 39. füzet

<sup>273</sup> Bővebben In: HL-Zelényi Menyhért

<sup>274</sup> József főherceg: A világháború, amelyennek én láttam, Budapest, MTA, 1928. Továbbiakban lásd: József főherceg, 1928. 1916. április 4. III. kötet 90.o

<sup>275</sup> A köznyelvben úgy terjedt el, hogy József főherceg, s a köznyelvben ma is úgy emlegetik, ám helyesen a Magyar Királyságban József királyi herceg formában helyes.

A 81. honvéd gyalogdandár iratanyagából érdekes utasítás került elő. Ebben utasítja a dandárparancsnokság az ezredeket a következőkről: „Az ezredeket holnap megszemlélem, minden állomáson holnap hálaadó Istentisztelet tartandó idejük ide lejegyezendő.”<sup>276</sup> A parancs értelmében tehát, ha lehetősége volt a hadvezetésnek elrendelhetette az eddigi harcok túléléséért hálaadó mise megtartását, amelyen az alakulat honvédei részt vettek.

A szentmisék hallgatása nem csak vallási szempontból volt fontos. A szertartás alatt elmondott szentbeszédekben gyakran kitértek a rendkívüli körülményekre a harcok okozta traumákra, főleg ha újoncok is voltak a hallgatóság sorai között. Egy ilyen esetet említ meg Mándoki József naplójában: „mutattam be szentmisét, amelynek befejeztével lelkesítő beszédet intéztem a tűzkeresztségen még át nem esett legénységhez, miután a régi harcosok java részben már Szerbiában és oroszországi ütközetekben pusztult el.”<sup>277</sup> Ahhoz, hogy a katonák lelki életét gondozni tudják, a honvéd lelkészeknek beszélniük kellett a legénység nyelvét, ami nem mindig volt egyszerű feladat: „Az Isonzó tájáról egy katonatiszt a következőket írja: - A századom fele magyar, másik fele román.”<sup>278</sup> Ez nem volt ritkaság, ezért a tábori lelkészeknél alapkövetelménynek számított, hogy a magyar nyelv mellett rendelkezzenek más nyelv ismeretével is, ami a legénységgel való közvetlen kapcsolattartásban elengedhetetlen volt.

A háború okozta traumák feldolgozásában a lelkészeknek nagy szerepük volt. Igyekeztek a lelki problémákat személyes beszélgetésekkel orvosolni. Ha olyan bajtársról tudtak, a katonák is jelentették parancsnokuknak illetve a lelkésznek, hogy fokozott figyelemre van szükség.

A katonák lelki gondozásának szerves része volt a személyes beszélgetések mellett, hogy különböző vallásos tárgyú olvasmányokkal látták el őket. Ezeket a kiadványokat a hadsereg bocsájtotta rendelkezésükre, vagy a különböző civil szervezetek gyűjtették a számukra a hátszágban. Az imakönyveket és bibliákat örömmel forgatták a honvédek szabadidejükben. Az előbbi kiadványokban nem csak imákat találtak különböző alkalmakra, hanem vallásos tárgyú leírásokat harci helyzetben felmerülő problémák megoldására.<sup>279</sup>

A fentiekből kiderül, hogy nagy problémát okozott, ha nem állt rendelkezésre templom a szentmisék megtartására a frontvonalban, ezért a szabad ég alatt felállított oltárnál

---

<sup>276</sup> HL 81. honvéd gyalogdandár II. 335 4. doboz

<sup>277</sup> HL-Mándoki József, 1915. október 10. 39. füzet

<sup>278</sup> A Doberdói Pokol összegyűjtötte Vitéz Imre honvéd „Szabad szó” Budapest 16. o.

<sup>279</sup> A kiadványokról, imakönyvekről az értekezés más fejezeteiben bővebben lesz szó.

végezték a szertartásokat. Damó Elemér<sup>280</sup> visszaemlékezéséből azonban egy olyan esetet ismerhetünk meg, amikor a kőből épült templomot nem rendeltetésszerűen használták: „1915. február 8. Az ezredparancsnokság nappali álláspontját a jobbsi templom mögé helyezte. Sőt később a templom belsejébe is bementünk. Furcsa volt a templomot lakhelyül, fedezékiül használni. Azonban a falukban sok helyen a kőből készült épületek nyújtottak egyedüli védelmet.”<sup>281</sup> A harcálláspontot elnevezték a tisztek istenháza-harcálláspontnak. Később így ír a különös parancsnokságról: „Az ezredparancsnokság a templomba telepedett, illetőleg a sekrestyébe, ami jó nagy kényelmes helyiség volt, még külön fűthető is volt. A templomot tiszti étkezőhelynek rendeztette be Márky [1915 telén az ezred parancsnoka]rajkályhát is állítottunk be és fűtöttük a templomot is.”<sup>282</sup>

Összefoglalva: azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a hadra kelt seregben szolgáló honvéd tábori lelkészek legfőbb feladata a katonák lelki életének a gondozása volt. Ennek keretében a legfontosabb dolog az volt, hogy a honvédek hitéletüket úgy tudják élni, mintha béke lenne. Ez a frontvonalban nem volt egyszerű feladat. Már a mindennapokban is jelentkeztek olyan gondok, amelyek békeidőben fel sem merültek. Az egyik leggyakoribb az volt, hogy hol tartsák meg a szentmiséket? Felmerültek olyan problémák is, amelyek a békeidőben nem jelentkeztek a pasztorizációs tevékenység során, mint a háború okozta traumák feldolgozása illetve az ebben való segítség a honvédeknek.

## **VI. 2. Ünnepek a frontvonalban**

### **VI. 2. 1. Egyházi ünnepek**

Az I. világháború és az azt megelőző években élő emberek vallásosabbak voltak a XIX. század emberénél. A mindennapi életük minden mozzanatát áthatotta a vallásos

---

<sup>280</sup> Damó Elemér százados, a székesfehérvári 17-es honvéd gyalogezred tisztje, 1915 tavaszától a III. zászlóalj parancsnoka. Több száz oldalas kéziratát a család Rózsafi János kutatótársam rendelkezésére bocsájtotta, aki megosztotta velem is, amit ezúton is köszönök neki. A kézirat egy része feldolgozásra került, és nyomtatásban megjelent.

<sup>281</sup> Damó Elemér visszaemlékezése, a kézirat a család hagyatéka. A kézirat nyomtatásban megjelent része a fenti idézetet nem tartalmazza.

<sup>282</sup> Uo.

világnézetük. Ennek megfelelően fontosak és meghatározóak voltak életükben az egyházi ünnepek, amelyeket katonai szolgálatuk, majd később frontszolgálatuk alatt is fontosnak tartottak. A hadvezetőség a *Rendeleti Közlönyben* meghirdette a különböző felekezetekre lebontva, hogy az adott esztendőben melyek az érvényes és elfogadott egyházi ünnepek.<sup>283</sup> Ennek ismeretében a katonai vezetés az adott időszakra tudta, hogy ezekre a napokra a szolgálatmentesség engedélyezendő.<sup>284</sup>

„A Húsvéti ájtatosságot kellő időben és módon tartsa meg”<sup>285</sup>- rendelkezik a honvédelkészek számára kiadott Szolgálati Utasítás a húsvét megünnepléséről. Ez azonban nem csak a húsvétra vonatkozott, a gyakorlatban ugyanolyan jelentőséggel bírt, a további egyházi ünnepek megtartása. Ekkor a honvéd tábori lelkészeknek fontos feladatuk volt. A parancsnokkal egyeztetve ők dolgozták ki az ünnepre való lelki felkészülésnek menetrendjét és magának az ünnepnek a megtartását.

A katonai szolgálatukat töltő honvédeknek békeidőben is biztosították, hogy vallásuk előírásainak megfelelően felkészülhessenek a közelgő ünnepre. Az 1909. március 7-én Magyar Királyi honvéd állomásparancsnokság által kiadott 66. parancs szabályozta illetve előírta a szentgyónás és szentáldozás rendjét a közelgő húsvét alkalmából.<sup>286</sup> A gyónást és szentáldozást a honvéd helyőrségi kórház lelkészének közreműködésével végezheték el a honvédek, akiknek előre kellett jelezni szándékukat. A jelentkezések alapján napra beosztották a honvédeket, hogy ki, mikor mehet elvégezni a szentgyónást és áldozást.

A nagyszombati feltámadási ünnepséget a várbeli helyőrségi templomban tartották a fővárosban. Ezen a „...római katolikus vallású tábornokok, törzs és főtisztek, honvéd tisztviselők, és a csapatokból, intézetekből megfelelő számban kikerülendő római katolikus legénység is részt venni tartoznak...”<sup>287</sup> Az ünnepséghez a fővárosban tartózkodó közös alakulat egy zászlóalja is kivonult, és a helyőrségi templommal szemben, a Nádor téren felsorakozott. A feltámadási körmenetet a téren tartották meg, ahol meghatározott sorrendben vettek részt az alakulatok képviselői.

---

<sup>283</sup> Ilyen rendelet olvasható például a 1917. évi Rendeleti Közlöny 76799/3. számú körrendelet.

<sup>284</sup> HL-Ludovika Akadémia iratanyaga Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság 72. parancsa 1917.

<sup>285</sup> Szolgálati Utasítás 19. §.

<sup>286</sup> HL-Ludovika Akadémia 104. számú könyv, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, Budapest 66. sz. parancs, 441. szám

<sup>287</sup> HL-Ludovika Akadémia 104. számú könyv, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, 98. számú parancs

A részt vevő tiszteknek előírták, hogy díszegyenruhában kell megjelenni a szertartáson.<sup>288</sup> A fellelhető parancsok különböző részletességgel szabályozzák az ünnepet. Az 1914. április 5-én kiadott 94. számú utasítás részletesen közli a nagyhét miserendjét és a szertartások időpontjait.<sup>289</sup> Részletesen ismerteti a parancs a feltámadási körmenetben részt vevő katonák vonulásának sorrendjét: „...*a feltámadási ünnepélykor a körmenet a helyőrségi templomból indul ki és a Nádor téren levő kút körül a következő sorrendben halad:*

*a, a kivonult zászlóalj egy félszázada;*

*b, az ezred zene;*

*c, katonai lelkészet;*

*d, a mennyezet, jobbról, balról sorfal által kísérve, jobb sor élén a sorfal parancsnoka;*

*e, tisztek és tisztviselők;*

*f, a legénység;*

*g, a polgárság;”*<sup>290</sup>

A soknemzetiségű és vallású országban, és ebből következően, a hadseregben is, gondoskodtak arról, hogy más vallások ünnepeit is tiszteletben tartsák. Az izraelita (zsidó) vallású honvédeknek engedélyezték, hogy a hitközségük meghívásának eleget téve részt vegyenek a zsinagógában rendezett szertartáson. A részt venni szándékozók névsorát előre össze kellett állítani és honvéd térparancsnokságnak előzetesen leadni.<sup>291</sup>

A görög keleti vallásúaknak szintén biztosították a lehetőséget, hogy vallási törvényeiknek eleget téve ünnepeljenek. A fővárosban a Tabánban található, az iratokban csak „tabáni templom” néven említett templomban tartották a húsvéti és karácsonyi ünnepeiket.<sup>292</sup>

A harcok kezdetével a hadvezetőség igyekezett a békeidőben megszokott lehetőségeket biztosítani a honvédeknek, de ez nem minden esetben sikerült: „*Kint ágyuk dörögnek és nagy robajjal robbannak sívítva érkező gránátok, puska és gépfegyvertűz ropog hevesen, s itt mint csendes ima áll a karácsonyfa.*”<sup>293</sup> - a visszás helyzetet, amelyet a katonák éreztek az első világháború poklában a szeretet ünnepén, jól érzékeltetik József

---

<sup>288</sup> Uo.

<sup>289</sup> HL-Ludovika Akadémia iratanyag, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, 94.számú parancs 1914.

<sup>290</sup> Uo.

<sup>291</sup> HL-Ludovika Akadémia 104.számú könyv, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, 69. számú parancs.

<sup>292</sup> HL-Ludovika Akadémia iratanyaga, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, 103.számú parancs 1914.

<sup>293</sup> József főherceg, 1928. IV. kötet 210. o.

főherceg szavai. Az öldöklésben, a halál közelében, szeretteiktől távol kellett megélniük e szent eseményt a fiatal bakáknak, ami nem volt könnyű feladat. De a hátszágban, az otthon maradt hozzátartozóknak, családtagoknak sem volt teljes a karácsony, és nem csak a fronton szolgáló szeretett fiú, férj, rokon hiánya miatt, hanem a háború okozta nehézségek okán is.

A szeretet ünnepére már napokkal korábban készültek a bakák, és bár embertelen körülmények között voltak kénytelenek tölteni a karácsonyt, igyekeztek a régi, szép, megható ünnepekből erőt meríteni, illetve felidézni a szeretteikkel eltöltött Szentestéket: *„Most is vártuk a karácsony ünnepét! Óh, de hol vannak a régi érzések, amelyek otthon a boldog időkben rabul ejtették a szívünket. Elűnt, mint valami kedves szelíd álom...? Nem, nem tűntek, múltak el. Bennünk, lelkünkben vannak azok most is, a nagy esztendők első karácsonyán, de elnyomva más érzések által, elnyomorítva, béklyókba kötve szenvedéseink nyűgétől.”*<sup>294</sup>

A szerencsésebbek szabadságot kaptak, és az ünnepre hazautazhattak, maguk mögött hagyva a frontot, és néhány napot viszonylagos nyugalomban tölthettek a hátszágban. A Honvédelmi Minisztérium rendeletben szabályozta ezeknek az elbocsátásoknak az idejét. A római katolikus vallásúak december 21-től 26-ig lehettek távol alakulatuktól, míg a görög katolikusok január hatodika és nyolcadika között ünnepeleltek családtagjaik körében. A szabadságolásokat szigorúan ellenőrizték, és semmilyen magyarázatot nem fogadtak el esetleges késés esetében. A fronton harcoló katonák közül természetesen sokan igényelték a rendkívüli szabadságot az ünnep idejére, de legtöbbször *„Weihnachtsurlaub nicht gestattet”* - *„Karácsonyi szabadságot nem engedélyezek”* feliratot olvashatták kérvényükön.

A hadvezetőség mindent megtett, hogy a szolgálatot teljesítők, az ünnep miatt fellépő, lelki fájdalmán enyhítsen.

A bakák tartalékban eltöltött szabadidejükben betlehemes előadásokra készültek és ajándékokat készítettek bajtársaiknak és szeretteiknek: *„Belőtt gránátok, srapszelek darabjaiból”*. Az így készült gyűrűk, óraláncok és apró asztaldíszek örök emlékekké váltak.

Ahogy közeledett az ünnep, a várakozás egyre fokozódott. Igyekezett a tisztikar és a legénység lelkileg is felkészülni a Megváltó eljövetelére. Mindenkinek biztosítottak lehetőséget a szentgyónásra és szentmisehallgatásra. Ezt a tábori lelkészek pontos és

---

<sup>294</sup> József főherceg, 1928. I. kötet 110. o.

körültekintő időbeosztásával sikerült elérni. A gyertyagyújtást, ha lehetett betlehemes játékkal tették emlékezetessé a katonák: *„Amint alkonyodott, kivonult a dandár a hófödte mezőre. Ott magasztos díszletek között várt a legénységre a betlehemi játék, melynek rendezéséhez nagyobb buzgósággal fogtam, mint Reinhardt az ő cirkuszi látványosságaihoz. Messze elhagyott temetőben elbújtatott kürtösök fújták a nyitányt. Aztán magasan az égbe nyúlva kigyulladt a betlehemi csillag és kétszáz elrejtőzött magyar baka a domb túlsó oldaláról elénekelt két betlehemi éneket. Mihelyt az ének elhallgatott, működni kezdtek a tábori fényszórók és megvilágítottak egy betlehemi istállót, amely eddig a sötétségben rejtőzött. Az istállóban ott volt Mária a kis Jézussal és a három királyok ott térdepeltek előtte. A katonazenekar pedig rázendített egy oratóriumra. Ennek végeztével kialudtak a reflektorok, helyettük a látóhatáron óriási rőzsekévék gyulladtak ki és vörös fényükben ott állott egy nagy feszület sziluettje.”*<sup>295</sup> - írta egy visszaemlékező.

Szenteste, ahol lehetőség volt rá, *„...karácsonyfát is állítanak. Nem csillog rajtuk sok édesség, dísz, ajándék. Csak néhány gyertya hirdeti a fenyőfákon az örök szeretet ünnepét.”*<sup>296</sup>

Arról, hogy az ünnepen ajándék is legyen, az otthonról érkezett csomagok gondoskodtak. A feladók mindent elkövettek, hogy a távolban szolgálatot teljesítő szerettük ne szenvedjen hiányt semmiben, még akkor sem, ha ők a hátszágban nélkülöztek.

De a hadvezetőség sem feledkezett meg harcoló fiairól. Minden tiszt és honvéd apró ajándékot kapott, amely beszerzése és annak fedezetének kigazdálkodása az ezredek élelmezési tisztjének a feladata volt. A cigarettatárcáknak, pipadohánynak a legénység nagyon örült, míg a tisztek nemes borokat, pezsgőt kaptak ajándékba.

Az ünnepi alkalmat igyekeztek különleges „menázsival” is emlékezetessé tenni. Előfordult, hogy a napi menü mellett ez „csak” mákos bobajkát jelentett, de akadt olyan alakulat is, ahol a rendes étkezésen kívül, hideg sült, sonka, szalonna, sajt, feketekávé, rum, szivar vagy akár egy kulacs bor is járt mindenkinek. Természetesen, ahogy a háború húzódott, egyre szegényesebb lett a kínálat.

Az ünnepi vacsora elköltése után, ha a harci helyzet megengedte, a katonák beszélgetéssel, levélírással töltötték szabadidejüket. Ezt a parancsnokságok igyekeztek

---

<sup>295</sup> Az Est, 1916. december 27. VII. évfolyam. 362. szám

<sup>296</sup> Az Est, 1916. december 27. VII. évfolyam 362. szám



nekik biztosítani a karácsonyi ünnepek alatt 24-én délután, továbbá 25-én és 26-án a tiszteknek és legénységnek teljes pihenést engedélyeztek.

Azoknak, akiket az első vonalba szólított a kötelesség, attól függött a szenteste hangulata, hogy milyen harci tevékenység zajlott az általuk védett szakaszon. Gyakran előfordult, hogy komoly harcok dúltak a szeretet ünnepén, de voltak különleges esetek is. Ezek közül az egyik legérdekesebb a székesfehérvári 69-es gyalogezred III. zászlóaljának katonáival történt meg az Isonzo mentén 1915 karácsonyán. Az általuk védett vonalak közelében volt a 240-es magaslat, amelyen egy több méteres szép fenyőfa állott, amit az ellenséges vonalokból is jól láttak. A magyar bakák feldíszítették a gyönyörű fát és szenteste bekapcsolták rajta a villanykörtékből álló égősort. Amint az olasz katonák érzékelték a felvillanó fényeket, tüzet nyitottak rá. Azonban amikor látták, hogy mi világít, abba hagyták a lövöldözést és egész éjjel béke honolt a front ezen szakaszán, amelyet a mindkét oldalról jól látható karácsonyfa őrzött.

Egy különleges hangulatú, 1915 decemberében megünnepeelt szentestéről számol be Zelényi Menyhért is: „...még ezeknél is szívesebben felemlítem a karácsony előtti – lövészárokból tartott gyónásokat és áldozásokat, valamint a karácsonyi éjjeli szentmisét, amelyet hasonlóképpen a lövészárokból tartottunk szép téli éjszakán, fel-fel hangzó ének mellett, mialatt az oroszok néma csendben maradtak...”<sup>297</sup>

Különösen nehezen teltek az ünnep percei azoknak a honvédeknek, akik fogságba estek és kénytelenek voltak rabságban tölteni e jeles napokat: „...karácsony estéje van ...hazai hangok ütnek meg az ember fülét... A kürtös ugyanis kiáll a várudvar közepére és az »imához« kürtjelet fújja. Csend van, nem hallatszik már, a közeli város harangzúgása, mely tompán ér ide, 10 perc múlva újra trombita »sorakozó vacsorához«: makaróni. Nem szeretik a magyarok, nem is jönnek érte s különösen nem sietnek érte, ma karácsony estéjén...”<sup>298</sup> - írt egy olasz fogságban eltöltött szentestéről Dr. S. Gy. a korabeli Est hasábjain. A szeretet hiánya mellett, nekik még a bizonytalanság érzésével is meg kellett küzdeniük, hisz nem tudták, mit hoznak számukra az elkövetkezendő napok. Ennek megfelelően a hangulat meglehetősen borús volt: „mindenütt mély csend uralkodik, csak elvétve látni kis csoportokat a legtöbb ember fekvőhelyén ül, fejét tenyerébe hajtva gondolkodik s látszik rajta, hogy lélekben nincs itt a 32. számú szobában, hol hús pesti és debreceni honvéd – kis honvéd család – van együtt, még „karácsonyfa” is díszlik. Egy kis ciprus ág, amelyre egy narancs egy darab

---

<sup>297</sup> HL-Zelényi Menyhért

<sup>298</sup> Az Est, 1916. december 28. VII. évfolyam 363.szám

*szentjánoskenyér és egy üres gyufaskatulya van kötve. Csendes éjszakában ide hallatszik a betlehemesek éneke »Triste natale«...mondja az egyik őr. »Triste, triste«.. hagyják rá mások is ...Szomorú karácsony...»<sup>299</sup> - folytatódik az emlékezés.*

Az I. világháborúban harcoló katonák között nagy számban találtunk a hitüket megélőket és vallásukat tartó hívőket. Éppen ezért, nagy gondot jelentett számukra a vallásuk tanításával ellentétes feladatok elvégzése. Ilyen, gyakorta felmerülő kérdés volt, a bármely felekezet tanításával összeegyeztethetetlen emberélet kioltásának a kérdése.

A lelkiismereti problémák illetve az egyház parancsaival, tanításaival ellentétes katonai parancsok végrehajtása, ezek következményeinek feloldozása a tábori lelkészekre hárult. Ehhez nyújtott segítséget a húsvétról való megemlékezés, amelyben a bűnbocsánat kérdése, a szentgyónás elvégzése fontos szerepet játszik.

*„...Nagypéntek!...Bizony Isten itt a véráztatta Doberdón miránk nézve mindennap egy nagypéntek, amelyet azok, akik nincsenek itt el sem tudnak képzelni...»<sup>300</sup> - emlékezett József főherceg, a VII. hadtest parancsnoka, naplójában 1916 húsvétjára, amikor csapatai a hírhedt Doberdo-fennsík védelmében harcoltak.*

A Monarchia hadvezetése minden frontvonalon igyekezett lehetőséget biztosítani katonáinak vallásuk gyakorlására de, hogy ezzel mennyire tudtak élni a honvédek, elsősorban a szolgálati beosztástól és az aktuális harci helyzettől függött.

Különösen nehéz volt a helyzetük a honvédeknek az egyházi ünnepek előtt. Ilyenkor talán még jobban megérezték szeretteik hiányát és honvágyuk is növekedett. Ilyenkor fokozott volt a hadvezetőség figyelme arra is, hogy lehetőséget biztosítsanak a hívőknek hitük megéléséhez.

Néhány héttel az ünnepek előtt az ezredlelkészek megkezdték a gyóntatást és a lelki felkészítést a közelebbi ünnepre. Húsvét előtt igyekeztek olyan étrendet biztosítani, ami lehetőséget adott a nagyböjt megtartására. Ennek kialakítása a tábori lelkész és az ezred élelmezési tisztjének feladata volt. Nem sokkal a háború kitörése után a Szentszék által kibocsátott regula enyhítette az önmegtartóztatást, de így is különleges eljárásra volt szükség annak megtartásához. Az első vonalakban harcolókat teljes mértékben felmentették a tilalmak alól. A húsmentes ételeket nem tudták biztosítani számukra illetve a napi háromszori étkezés megkötése nagyon legyengítette volna a katonákat. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a frontvonalban 1917–18-ban komoly ellátási

---

<sup>299</sup> Az Est, 1916. december 28. VII. évfolyam 363. szám

<sup>300</sup> József főherceg, 1928. III. kötet 124. o.

nehézségek voltak illetve már korábban is előfordult, hogy a napi harci cselekmények miatt nem juthatott el az élelem a harcolókhoz.

A „mögöttes területeken”, vagyis a frontvonal mögött szolgálókat teljesítőik közül már csak azok mentesültek a börtön megszorításai alól, akik sebesültek vagy betegek voltak.

Az ünnepek alkalmával a tábori püspök minden esetben körlevélben ismertette a hívőkkel gondolatait. Hogy ez eljusson a hívő katonákhoz, arról tisztjeik gondoskodtak, ami a soknemzetiségű seregben nem volt egyszerű feladat, hogy „...a legénység anyanyelvén...” legyen „felolvasandó és magyarázandó.”<sup>301</sup>

A katolikus egyház alapításának ünnepén, pünkösdkor szintén ünnepi szentmisét tartottak a legénységnek és sebesülteknek egyaránt: „*Pünkösd vasárnapja. Wurmmlal egy csinos kápolna felszentelésénél voltam Ranziano mellett. Fejős tanár építtette az ő nagy fertőző betegkórháza részére. Csendes áhítattal teli ünnepély volt.*”<sup>302</sup>

Átmenetet képezett az egyházi és állami ünnepek között az első uralkodó Szent István király ünnepe, melyet augusztus 20-án tartottak. A Monarchiában, természetesen a magyar területeken elsősorban, nagyon népszerű volt az államalapító uralkodó névnapja. Ekkor országszerte ünnepi misét és körmeneteket tartottak.

A honvédség alakulatai hagyományosan részt vettek az alakulat állomáshelyének ünnepein. A legnagyobb ünnepeket a fővárosban tartották. A megemlékezések csúcspontja a Szent Jobb körmenet volt a budai várban. A körmeneten a budapesti székhelyű ezredek is képviseltették magukat. Az 1909 augusztusában tartott eseményen való részvételről a Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság 222. számú parancsa rendelkezett.<sup>303</sup> Ennek értelmében az ünnepélyen „...a cs. és kir. 6. gyalogezred, valamint a m. kir. budapesti 1. honvéd gyalogezred, egy-egy százada 24 taggal és teljes számú tisztességekkel díszben, cserfalomb tábori jelvénnel, valamint a cs. és kir. 6. gyalogezred zenekara vonul ki...”<sup>304</sup> A kivonulás után az említett honvédek a Palota téren a Szent István kápolna előtt sorakoztak föl. A 6. gyalogezred katonái és a zenekar tagjait a körmenetbe osztották be, ők adták a dízsorsort is, míg az 1-es honvédek a körmenetet zárták. A két alakulat katonái mellett részt vettek az ünnepségen a cs. és kir. 23. gyalogezred századai is, akik a körmenet útvonalán sorfalat álltak az utcákon. Az egyházi esemény végén a kivonult csapatok, további parancs nélkül a legrövidebb úton a kaszárnyáikba tértek vissza. Rossz idő esetén a körmenetet nem tartották meg és ebben

---

<sup>301</sup> Bjelik Imre körlevele HL-VI. fond főcsoport, Tábori lelkészet iratanyaga 34. o.

<sup>302</sup> József főherceg, 1928. III. kötet 268. o.

<sup>303</sup> HL-Ludovika Akadémia 104. kötet, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság 222. parancs

<sup>304</sup> Uo.

az esetben a Mátyás templomban tartandó misén csak a kijelölt tisztek vettek részt valamint a zenekar vonult ki laktanyájából és a muzsika szolgáltatása mellett ők adták a dízsörtüzet is.<sup>305</sup>

Ahogy lehetőség nyílt rá, megemlékeztek a jeles napról a frontvonalban is, természetesen szerényebb körülmények között, és a mindenkori harci cselekmények függvényében: *„Zuhog az eső. Reggel felé egy kicsit csendesedett és így 9 órakor mégis sikerült a Szent István napi nagy táborig misét és prédikációt megtartanom, melyen Ludwig ezredes, a vezérkar és a szolgálatmentes legénység vett részt.”*<sup>306</sup>

Szent Istvánhoz kapcsolható ünnep Nagyboldogasszony napja, amelyet augusztus 15-én ünnepel a magyar katolikus egyház.<sup>307</sup> A magyar katonák körében fontos egyházi ünnep volt e jeles nap, amelyről a frontvonalban is megemlékeztek: *„...Nagyboldogasszony ünnepe. Tekintettel az állapotomra elég jól aludtam. 9 órakor a parkban Párai őrmester által virágokkal ékesített lombsátorban táborig misét mondtam, melyen Koronczai segédkezett. Mise után prédikáltam és a beszéd általános tetszést keltett...”*<sup>308</sup>

A szentmise és prédikáció meghallgatása után, igyekeztek a lehetőségekhez mérten szabadidőt adni a legénységnek, akik játékos versenyeket rendeztek és különböző egyéb szórakoztató eseményekkel foglalták el magukat.

Akik az első vonalban harcoltak, azok természetesen nehezebb helyzetben voltak, mint azok, akik tartalékban vagy éppen a vonalak mögött kialakított táborokban töltötték idejüket.

A szolgálati beosztások összeállításánál figyelembe vették, természetesen a harci helyzettől függően, hogy akik szerettek volna, részt vehettek a táborig miséken, melyeket minden vasárnap celebráltak az atyák. Ezek helyszíne különböző lehetett, az alakulat lehetőségei szerint. Előfordult, hogy a közeli helység templomában tartottak miséket, de legtöbbször a szabad ég alatt, a bakák által épített oltárok mellett vagy a szintén általuk épített kápolnáknál. Ha a harci cselekmények megengedték, gyakran előfordult, hogy az atyák a lövészároknál gyóntatták és áldoztatták meg az első és második vonalban lévő katonákat, akik nem tudtak részt venni a közös áhítaton.

*„...nagy ovációk közepette ellovagoltam a 46. ezredhez, hol az egész kivonuló ezred előtt táborig mise volt és miután az ezred állásba megy és mi nagy csata előtt állunk a*

---

<sup>305</sup> Uo.

<sup>306</sup> Mándoki József, 1915. augusztus 20.

<sup>307</sup> Nagyboldogasszony napja, Szűz Mária mennybemenetelének ünnepe. A magyar legendák szerint Szent István király halála előtt e napon Szűz Máriának ajánlotta fel az országot.

<sup>308</sup> Mándoki József, 1915. augusztus 15.

»Generalabsolutiot« adta a celebráló pap egy lélekemelő prédikáció után mindnyájunkra...»<sup>309</sup>- írta József főherceg naplójában 1915 októberében a harmadik Isonzo-csata előtt néhány nappal. Generalabsolutio általános feloldozást jelent az elkövetett bűnök alól, amelyet a katolikus vallás kánonjai alapján csak életveszélyben adhattak és adnak fel az atyák a mai napig. A lehetőséggel gyakran éltek a tábori lelkészek a nagyobb hadműveletek előtt.

## VI. 2. 2. Más ünnepek

Az Osztrák–Magyar Monarchiában minden esztendőben megemlékeztek az uralkodó, Ferenc József születésnapjáról, amely augusztus 18-ára esett. A jeles eseményre már napokkal korábban megkezdődtek az előkészületek. Ha lehetőségük volt rá, a katonák díszes oltárokat emeltek és az ünnepi szentmise helyszínét is feldíszítették. Az 1915. augusztus 18.-án Wolhyniában tartott emlékmisére így emlékezett Mándoki József:

„...Reggel ½ 8 kor a törzshöz autóztam. A vadászlak előtt elterülő gyepes térségben állították föl a kápolna sátort, homlokzatán búzavirág kereszt, alatta pedig ökörfark kóró élénksárga virágaiból »Éljen a király« felirat« ékesített. Az eső folyton fenyegetett, hol zuhogott, hol elállt, csak a nap nem akart kisütni. Azért a csapatok és a zene 9 órára sorakoztak és megkezdtek az istentiszteletet. Bevezetőül Ludwig ezredes olvasta fel magyar és német nyelven Frigyes főherceg, tábornagy napi parancsát, mely Őfelségéhez intézett üdvözlő beszéd és a mi jóságos öreg királyunk és dicsőséges hadúrunk remek válaszáat tartalmazta. A parancs kihirdetése után következett a szentmise, utána pedig az én dicsőítő beszédem, mely alatt kibújt a napsugár és csakhamar hallottam a Kodakok kattogását, melyek a lélekemelő ünnepélyt örökítették meg. Végezetül a tanító harcosok dalárdájával egyesülve, a meghódított orosz földön felcsendült ajkainkon a mi édes imádságunk, az Isten áldd meg a magyart magasztos himnuszunk, melynek végeztével ezerszeresen visszhangozza az erdő Éljen a király, éljen a haza, éljen a magyar nemzet! diadalkiáltásainkat. Elmondhatom, hogy méltó volt az ünnepe a legelső magyar emberhez, a legfőbb hadúr, az apostoli király 85-ik születésnapjához.[...] egy óraker

---

<sup>309</sup> József főherceg, 1928. II. kötet 436. o.

*ültünk le a Grozs János főhadnagy, a mi menázsmájérünk által rendezett ebédhez. A peccenyénél Festl altábornagy Őfelségére ürtette pezsgőspoharát és ugyanazon pillanatban, mikor mi háromszoros éljent kiáltottunk Őfelségére a fronton 24 nehéz gránát csapott a muszka fedezékekre, halált és pusztítást zúdítva a gonosz ellenség fejére, a lövészárkokban pedig a vitéz honvédsereg háromszoros éljen dörgött háromszoros éljen dörgött méltó kíséretül a gyilkos ágyúzáshoz.*

*Tekintettel a folyton esővel fenyegető időjárásra, mindjárt ebéd után hozzáfogtunk az ünnepi program további pontjaihoz. Volt tiszti, altiszti és legénységi lóverseny. [...] ez 40 koronát jövedelmezett az elesett hősök özvegyei és árvái alapjának. [...] Volt még rúdmászás, kötélhúzás, zsákfutás hatalmas hahotázás kíséretében. Az őszinte jókedvnek valóságosan csodás bázisa volt e nap az emberirtás fergetegének rettenetes vérözönében. Vacsora után kabaré előadás következett...”<sup>310</sup>*

Azt, hogy milyen fontosnak tartották az uralkodó születésnapjának megünneplését nagyon jól szemlélteti József főherceg visszaemlékezése 1916 augusztusának napjaira. Az Isonzo mentén, ekkor kedvezőtlenül alakultak a hadi események, néhány nappal korábban elesett Görz városa a folyamatos olasz támadások következtében. Ekkor, hogy a nagyobb veszteségeket elkerülje, a hadvezetőség kiürítette a Doberdo-fennsíkot. Mindössze két nappal a hatodik Isonzo-csata után, amelyben a Monarchia csapatai az előző csatákhoz képest jelentős területi veszteségeket szenvedtek, megünnepték az uralkodó születésnapját, melyről így ír a hadtestparancsnok néhány figyelemre méltó gondolattal naplójában: „...*Nagymise tedeummal a Comeni templomban. Bensőségesen imádkoztam, mint az a katona teszi a háború borzalmi közepette, ki a halál árnyéka kísér állandóan, vagy mint a fiatal szerzetes, kinek bizalommal telt szívével a kételyek sötét árnya által le nem hűtött hit lelkesít. Az Isten oltalmazza és vezérelje őt sokáig, mert ha e bölcs aggastyánt elveszi tőlünk a még a béke előtt, akkor nem engedte meg neki, hogy a háborút végét lássa! És ekkor elvesztettük a háborút és azt, amit csak az ő bölcs, nyugodt céltudatos erélye, az Ő nagy tekintélye tud összetartani, az egész Monarchia széjjel fog esni. Akkor ezerszer jaj szeretett magyar hazámnak!...*”<sup>311</sup>

Az uralkodó születésnapja mellett fontos ünnepnap volt a katonák életében az ezredük ezrednapja.<sup>312</sup> A székesfehérvári 17-es honvéd gyalogezrednek e jeles napja, a második

---

<sup>310</sup> Mándoki József, 1915. augusztus 18. 40. füzet.

<sup>311</sup> József főherceg, 1928. 1916. augusztus 18. III. kötet. 504. o.

<sup>312</sup> A háború alatt a Monarchia hadvezetése elrendelte, hogy minden gyalogezred válasszon egy napot, amelyhez a dicsőséges harcok emléke kötődik. Ezt már a háború során megünnepték és a harcokat követően, a két világégés között, is megemlékeztek e napon az ezred harcairól, hőseiről.

Isonzo-csatában vívott harcok emlékére, július 18-ára esett. Még tartott a háború, de megemlékeztek e dicső napról, a hátszágban és frontvonalban egyaránt: „...*Hoitsy tábori lelkész zászlóaljankint tábori misét tart, az ezred- és zászlóalj parancsnokok pedig ünnepi beszédben méltatják a nap lefolyását és annak jelentőségét, s további kitartásra buzdítják a legénységet. Este az ünnepség hatása alatt szerel fel az ezred és indul felváltani a nagyváradi 4-eseket a St. Martinoi állásban...*”<sup>313</sup>

Összegzésként: megállapítható, hogy a honvédek lelki életének gondozása nagymértékben a szolgáló lelkészek feladta volt. A harcoló katonák életében nagy változást jelentett az otthoni békés életmódról a frontvonalban tapasztalható viszontagságos élet. Az ehhez való alkalmazkodás a harcok során komoly lelki problémákat okozott a harctéren szolgálóknak. A hadvezetőség lehetőség szerint igyekezett a katonáknak biztosítani a lehetőséget, hogy a békeidőszakról a háborús viszonyokra való átállás minél könnyebben menjen.

A korban élő emberek sokkal nagyobb számban voltak hívők, mint a kortársaink. Ezért a lelki gondok, problémák leküzdésében természetesnek vették, hogy a valláshoz fordulnak segítségért. Ebben az alakulatuknál szolgáló tábori lelkész nyújthatott nekik segítséget. Fontos volt, hogy a hitük megélésére a harctéren is lehetőségük legyen, hisz az a lelki egyensúlyuk megtartását és ezzel a harckészségük javulását segítette, eredményezhette.

A hitük megélésének fontos része volt, hogy az egyházi ünnepeiket megfelelő módon megünnepelhessék. Ahogy az a szabályzatból és a történelmi példákból kiderült, az alakulatnál szolgáló lelkésznek volt a legfontosabb szerepe ebben. Ő volt az, aki parancsnokával egyeztetve ezeken az ünnepeken biztosította a lehetőséget arra, hogy a katonák lelkileg felkészülve ünnepeljenek, ha a harci helyzet és a beosztásuk megengedte.

A korban az állami ünnepekre való emlékezés is vallásos keretek között történt. Ezeken a megemlékezéseken is fontos volt a tábori misék megtartása. Ezeknek az ünnepi miséknek és az itt elhangzó prédikációknak elsősorban a közösségépítésben és a hazaszeretet növelésében volt fontos szerepük. Ennek az elsődleges célja a katonák harci kedvének szinten tartása illetve növelése volt.

Összegezve: a katonák lelkiéletének elsődleges felelőse és segítője a tábori lelkész volt, aki szolgálatával nagymértékben hozzájárult a katonák harcértékének növeléséhez.

---

<sup>313</sup> A m. kir. székesfehérvári 17-ik honvéd gyalog- és népfelkelőezredek története, Székesfehérvár, 1937. 109.

### VI. 3. Sebesültek ápolása

*„Harcz alatt a hadosztály lelkészek hadosztályuk kötözőhelyén tartózkodnak. Mihelyt a kötözőhely felállítatik, kötelesek további parancs bevárása nélkül odamenni és mindaddig ott maradni, míg az összes sebesültek ellátása felhagyatik.”*<sup>314</sup> - határozza meg a honvédlelkészek harcok alatti helyét és feladatát a szolgálati utasítás. Ez nem volt újkeletű dolog. Dr. Kacziány Géza, akinek *„Az 1866-iki hadjárat naplója”* címmel közölte visszaemlékezését a *„Magyarország”* című napilap többször említi hogy a kötözőhelyet hoz létre,<sup>315</sup> illetve beszámol az ott végzett szolgálatáról: *„Mindjárt az első házak udvarai tele voltak minden rendű és rangú sebesülttel. [...] Csak imitt amott lehetett gyöngé fohászokat hallani. Az orvosok kötözettek sorban, ki amint jött, én meg sorba jártam a sebesülteket, sokan meggyóntak, mások csak a szemeiket emelhettk az ég felé. Borzasztó látvány az ilyen hely.”*<sup>316</sup>

Az I. világháborúban kötözőhelyeket nappal két zászló – egy vörös kereszt fehér alapon és egy fekete-sárga – jelezte, éjjel pedig egy vörös kereszt jelző lámpa tette felismerhetővé. Az itt tartózkodó és szolgáló lelkész fő feladata *„vallás vigaszaiban valamennyi sebesültet részesíteni, tekintet nélkül arra, hogy mely csapathoz tartozik.”*<sup>317</sup> Nem tehettek különbséget, ha beteg katonáról volt szó, hogy a Monarchia illetve az ellenség haderejéhez tartozik-e. Kivétel nélkül mindenkit el kellett látni a lelki vigasszal. A segélyhelyek között nagy különbségek lehettek. Dr. Bing Maxim, a budapesti 1. honvéd gyalogezred orvosa, így emlékszik egykori szolgálati helyére: *„mikor egy san martinói elhagyott viskón kibontottam a vöröskeresztes lobogót, ami által az a magyar királyi tűzvonalbeli segélyhellyé lépett elő.”*<sup>318</sup>

A Szolgálati Utasítás passzusának megfelelően a zászlóalj-kötözőhelyen tartózkodott Zelényi Menyhért is, mint ahogy erről beszámol visszaemlékezésében. A többi segélyhellyel pedig állandó telefon-összeköttetésben volt, így ha súlyos sebesült érkezett oda, azonnal értesítették a lelkészt. Előfordult azonban olyan helyzet is, amikor a

---

<sup>314</sup> Szolgálati Utasítás, 27. §.

<sup>315</sup> Magyarország, 1914. július 26. 41. o.

<sup>316</sup> Magyarország, 1914. július 28. 19. o.

<sup>317</sup> Szolgálati Utasítás, 27. §

<sup>318</sup> Magyar Királyi IV. Károly királyról elnevezett 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma, Budapest, 1939. 273. o. - 275. o.



sebesült nem jutott el a kötözőhelyre: „...*ha a sebesülés nagyon veszedelmes volt, akkor a lövészárokból telefonáltak ilyenkor oda siettem.*”<sup>319</sup> A visszaemlékezés alapján, természetesen, nem lehet általánosítani, egyedi esetről van szó. A kutatásaim során gyakorlatilag nem találkoztam még egy olyan leírással, amely arról szól, hogy a lelkész az első vonalban teljesített volna szolgálatot. Ha olyan volt a harci helyzet, főleg az állóháború időszakában, előfordult, hogy egyházi személy tartózkodott az első vonalban, de az idézetben leírtak nyilván nem ilyen helyzet volt, mivel súlyos sebesülésről ír.

Itt fizikailag is, lelkileg is kimerítő szolgálat várt a honvédelelkészekre. A betegek közül kiemelt figyelmet kellett a súlyos sebesültekre fordítani, akik esetleg nem élhették túl sebesülésüket vagy a kórházba szállítást. A nehéz és emberpróbáló munkát így idézi fel a szemtanú hitelességével József főherceg: „*Mikoli-n az egészségügyi intézet kavernájába akarok menni, de a bejárattól nem messze látom a papot, - egy vitéz fiatal pap, kit én különösen nagyra becsülök, mert ő a haldoklókat a legvadabb pergőtűzben is mint egy angyal látja el az utolsó szentséggel. Ott áll a három hordágy között, a stóla rajta van és imádkozik. Három haldokló –életerős, virágzó ifjú -, kik áhítattal várják a legszentebb viaticiumot. Szegények nagy áhítattal megáldoznak és veszik fel az utolsó kenetet és csendesen átszenderülnek, mint a mártírok a jobb létre, és én egyedül állok itt a pappal.*”<sup>320</sup>

A lelkészek szolgálata a kötözőhelyeken rendkívül sokrétű volt, és nem csak a lelki gondozásra terjedt ki, hanem nagyon gyakran kellett a sebesültek ellátásában segédkezni az egészségügyi személyzetnek.

„*Már 8 óra után megkezdődött a szegény sebesültek beszállítása vagy a saját lábaikon jöttek be a faluba. Kezdetben a 9. hadosztály orvosai voltak berendelve a mi egészségügyi intézményünkbe, a mind nagyobb számban özönlő sebesültek bekötözésére. Állandóan segédkeztem nekik. Szörnyű arc és ajaklövéseket láttam, cafatokká tépett karok és lábak, mind több bizonyítéka a vágott golyók szörnyű roncsolásának.*”<sup>321</sup>

Mozgó- illetve állóháborúban a segélyhelyek helyzete változó volt. A mozgóháború időszakában nehezebb volt a lelkész munkája. Zelényi Menyhért beszámol róla, hogy csapatának előrenyomulásával, neki mennyivel nehezebb lett a dolga. Az állandó

---

<sup>319</sup> HL-Zelényi Menyhért

<sup>320</sup> József főherceg, 1928. 1916. május 24. III. kötet 217. o.

<sup>321</sup> Mándoki József, 1915. szeptember 14. 39. füzet

mobilitás miatt neki is mozgékonyak kellett lennie és gyakran bizony keresnie kellett a kötőhelyet, amely az előrenyomulást követve változott.<sup>322</sup>

A sebesülteket, ha lehetőség volt rá, innen az első vonalak mögött található tábori kórházakba szállították, ahol tovább folyt a gyógykezelésük: „ez az igazi szamaritánusi munka, amelyhez hasonló sehol sem adatott. Ha valaki otthon a falujában, városában tud dolgozni, úgy itt, ilyen kórházban kimerült és sebesült katonák között igazán tudhatott dolgozni”<sup>323</sup> - vélekedett erről egy atya. A kialakított katonai kórházak felszereltsége és lehetőségeik teljesen különböztek egymástól: „Nagyon csalódik az, aki azt hiszi, hogy Oroszország már Ázsia. Sok nagyobb magyar városban nincs olyan kórházépület, mint ebben a rongyos faluban...16 magas világos nagy szoba nyílik egymásba, külön épület a gondnok részére, modern magas ablakok és mindenütt remek orosz kályhák, melyek pompásan fűtenek.”<sup>324</sup> –számol be, az oroszoktól elfoglalt tábori kórház állapotáról Mándoki József. Természetesen nem minden egészségügyi intézmény volt ennyire jól felszerelt, sőt inkább azt mondhatjuk, hogy a visszaemlékező által bemutatott számított ritkaságnak, mint ahogy a visszaemlékezés hangvételéből is kiderül.

A frontvonalak közelében található tábori kórházakban rendkívül szerteágazó munkát végeztek az ott szolgáló lelkészek. Az ő feladatuk volt az anyakönyvek vezetése, de természetesen a legfőbb feladat az ápoltak lelki ápolása és a szentségek kiszolgáltatása volt. Ha lehetőség volt rá, a kórház saját lelkésszel rendelkezett, de a közelben állomásozó csapatoknál szolgáló lelkészek is gyakran meglátogatták az egészségügyi intézményt, hogy kollégáiknak segítsenek, vagy egykori honvédjüket meglátogassák.

Ha megteltek ezek az épületek, akkor innen a lábadozó sebesültek a hátszágba kerültek katonai vagy polgári kórházakba. Az ezekben az egészségügyi intézményekben szolgáló lelkészek munkájáról az értekezés más fejezetében bővebben lesz szó.

Az elsősegélyhelyeken, kórházakban szolgáló lelkészek, csak úgy mint az egészségügyi alkalmazottak, sajátos jogállásban voltak, amelyről a szolgálati utasítás így ír: „Ha a saját csapataink visszavonulnak, úgy a kötőhelyeken foglalatostkodó és az egészségügyi személyzettel visszamaradó lelkészek kötelességeik nyugodt és meggondolt

---

<sup>322</sup> HL- Zelényi Menyhért

<sup>323</sup> Kirner Bertalan: Betegápoló lelkész munkája a világháborúban, Budapest, 1915. 4. o. Továbbiakban lásd: Kirner, 1915.

<sup>324</sup> Mándoki József, 1915. augusztus 14.

*teljesítése érdekében tartsák szem előtt, hogy ők ez esetben a nemzetközi szerződés (genfi egyesség)<sup>325</sup> szerint semleges személyek gyanánt szerepelnek.*<sup>326</sup>

Nagy gondot jelentett a járványok terjedése, ezen belül is a kolera pusztítása. A hadvezetés mindent megtett ennek leküzdésére, de nem mindig járt sikerrel. A szenvedőknek, halálra váró betegeknek nagy segítségükre voltak a tábori lelkészek: „Megállítottam egy kocsit és egyenesen a katonákhoz mentem. Elbeszélgettem velük, sőt néhányat a sárban állva meggyóntattam. Örömmel hallgatták vigasztaló szavaimat, különösen, amikor észrevették, hogy pap vagyok. Isteni lélekbe oltott sajátosság, hogy a nehéz betegek örülnek és megnyugszanak, ha a közelükben lelkész van.[...] Legjobb barátja, legnagyobb jótevője akkor a betegnek az Isten szolgája, a pap, aki utolsó pillanatban megadja lelkének legnagyobb jótéteményét: a megnyugvást és hitben gyökeredző reményt az örök boldogságra a túlvilágon”<sup>327</sup>

Összefoglalva: arra a következtetésre juthatunk, hogy a tábori lelkészek a betegápolásban is nagymértékben részt vettek. Ha szükség volt rá, tevőlegesen is kivették részüket a sebesültek ellátásából, de a fő feladatuk a sebesült betegek lelki gondozása volt. Nem tettek különbséget az ápoltak között felekezeti hovatartozásuk vagy saját, vagy ellenséges mivoltuk szerint. Sajnálatosan a kórházakban munkájuknak nagy részét az utolsó szentségek kiszolgáltatása és a végső búcsúra való felkészítés jelentette.

#### **VI. 4. Temetkezés a frontvonalban**

*„Ha a csatatér birtokunkban marad és a halottak temetése rendeltetik el, úgy a hadosztály lelkészeknek az elesetteket be kell szentelniök; egyáltalán minden honvéd lelkész gondoljon minden esetben a halottak beszentelésére.”<sup>328</sup>* - rendelkezik a szolgálati utasítás vonatkozó passzusa az áldozatok végső nyughelyére helyezéséről.

---

<sup>325</sup> Genfi egyezség: lásd genfi egyezmények, a háború áldozatainak védelmét kodifikáló nemzetközi szerződések. Az 1864-ben illetve az 1906-ban rendezett genfi konferenciákon fogadták el őket.

<sup>326</sup> Szolgálati Utasítás 27. §.

<sup>327</sup> vitéz Várady, 1925. 36. o.

<sup>328</sup> Szolgálati Utasítás 27.§.

A háború kitörésekor senki nem számított elhúzódó harcokra, és ahogy az idő haladt, folyamatosan nőtt a hősi halált halt katonák száma is.<sup>329</sup> Ezzel egyenes arányban nőtt a probléma az elhunytak végső nyugalomra való helyezésével kapcsolatban. A Monarchia hadvezetését kettős cél vezette, amikor a temetkezésekről rendelkezett, egészségügyi szempontból a temetetlen halottak járványveszélyesek voltak. A sok halott bajtárs látványa lélektanilag rossz hatással volt a harcolókra.

A hősi halottakat nem mindig tudták végső nyugalomra helyezni és ez embertelen körülményeket okozhatott: „*Irtóztató fülledt hullaszag [...] borzasztó e sok rothadó hús s fekete aludt vér, ami mindenütt hever és tapad; oly szörnyűséges, hogy a réműlettől jéggé dermed lelke [...] a rothadó bajtársak között mozdulatlanul feküdni a nehéz kábító hullaszaggal tüdejükben, ettől meg kell, hogy örüljenek*”<sup>330</sup> - emlékezett a hadtestparancsnok honvédei helyzetére 1915 nyarán. Az elesett bajtársak látványa nyomasztóan hatottak a még harcolókra és a fertőzésveszély is hatalmas volt a mediterrán forró nyárban. A sziklás talajon pedig nagy nehézséget jelentett az áldozatok végső nyugalomra helyezése, amelyet azonban meg kellett oldani. De nem csak az Isonzo-fronton okozott ez nagy problémát, hanem más frontvonalakon is, ahol a Monarchia csapatai harcoltak.

A hősi halottak végső nyugalomra helyezéséről is gondoskodni kellett. Az egyik legfontosabb feladat a személyazonosságuk meghatározása volt. A Monarchia hadseregében szabványosították a tiszteknek a réz, közlegényeknek a vasból készült azonosítási jegytokot, amely tartalmazta az elhunyt azonosítási céduláját. Ezen feltüntették az elhunyt nevét, alakulatát, rendfokozatát, vallását, születési helyét és idejét, címét, a védőoltások, amiket kapott, sőt még halál esetén a tájékoztatni kívánt személyt és annak címét is.

Ha az azonosító cédula sérült vagy eltűnt, gyakran a társai azonosították az elhunytat. Abban az esetben, ha ez nem vezetett eredményre, névtelen sírba helyezték a földi maradványokat. Ez esetben „*előfordult, az a szomorú eset, hogy az otthon levők hozzátartozóikról semmi biztosat nem tudhattak meg.*”<sup>331</sup> A lelkeszek, különböző vallási felekezetek képviselőivel együttműködve, pontos nyilvántartást vezettek. Az anyakönyvi űrlapot eljuttatták a vezetőlelkészüknek, aki a beérkezett adatokat összegezte az anyakönyvi íven.

---

<sup>329</sup> A pontos számokról folynak a viták napjainkban is.

<sup>330</sup> József főherceg, 1928. II. kötet. 314. o.

<sup>331</sup> HL- Zelényi Menyhért

A harcok kezdetétől minden arra alkalmas helyet felhasználtak a sírok ásására. Nagyon gyakran előfordult, hogy nem csak saját halottat kellett örök nyugalomra helyezni: *„Közvetlen a híd mellett, baloldalt láttam két orosz halottat, egy előretolt harcjárőr két vitézét, kik a szeptember 3-i harcokban estek el. Az egyikük gödörben, homlokán két géppuskagolyótól ütött kicsiny lyuk, a halovány arcon aludt vérpatakok feketéllettek. A másik már a gödör szélén feküdt, úgy látszik felugrott akkor érte a lövés, mely kioltotta az életét. Eltemettük szegényeket.”*<sup>332</sup> A naplórészlet jól mutatja a kezdeti viszonyokat. A harcok áldozatait igyekeztek minél közelebb haláluk helyszínéhez eltemetni. Ahogy azonban nőttek a veszteségek, úgy egyre több helyre volt szükség a temetésekhez. Amennyiben lehetséges volt, igénybe vették a frontvonal közelében található települések köztemetőit is. A helyiek sírhelyeitől elkülönülve alakították ki a katonák végső nyughelyét. Külön helyre temették a tiszteket és elkülönítve a legénység sorai közül kikerült hősokeket. Az egykori harcok helyszíneit kutatva ma is sok polgári temetőben vannak síremlékek az I. világháború időszakából az Isonzo mentén. Még a háború alatt, az 1917-es caporettoi áttörés után a fafejfákat időtálló betonra cserélték sok helyen; ezek maradványai ma is láthatók számos olasz illetve szlovén település sírkertjében.

A harcok elhúzódása és az elhunytak nagy száma miatt létrehoztak külön katonatemetőket is minden frontvonalon. Békeidőben külön rendelkezések szóltak a katonatemetők rendjéről: *„katonai temetőbe való temetésre illetőleg a következők hozatnak tudomásra: 1, a, közös hadseregbeli és honvédségbeli tényleges és rokkantállományban tartozó elhalt tisztek és katonai hivatalnokok, továbbá a rangosztályba nem sorolt havidíjasok és ezek hozzátartozói, b, a tényleges állományba sorolt legénység és hozzátartozói”*<sup>333</sup> c, *azon tartalékos és szolgálaton kívüli viszonybeli elhalt tisztek, kik vagy hivatásszerű tisztek vagy valamely havi vállalatban részt vettek.*<sup>334</sup> Természetesen a harcok során a frontvonalban kialakított katonatemetőkre a fenti jogszabály nem volt érvényes és minden esetben a harcokban hősi halált halt honvédeket temették el.

A Monarchia haderejének legvéresebb harcait az Isonzo mentén vívták. A frontvonal déli részén található a hírhedt Doberdo-fennsík, amelyet nyolc magyar ezred védelmezett tizennégy hónapon át. Az áldozatok nagy száma miatt két katonatemetőt

---

<sup>332</sup> Mándoki József, 1915. szeptember 9. XXXVIII. könyv

<sup>333</sup> Hozzátartozó alatt a feleségeket és gyermekeket értették.

<sup>334</sup> HL HFP 4296/fp.-1893, 290. doboz.

alakítottak ki a közeli Vallone-völgyben. A 17-es közös gyaloghadosztály katonáinak Visintiniben, míg a 20. honvédhadosztály honvédeinek Devetakiban létesítettek végső nyughelyet. A sírkertet ezredenként parcellákra osztották, amelyeket az alakulatok katonái gondoztak példamutató buzgalommal. A temetőkben „*Hosszú mereven szinte haptákban igazodott új fakeresztek sorai, egymás mögött is tizenöt-tizennyolc sorban. A Doberdó halottjait jelölik. Arrébb üres sírhelyek, ezek a tartaléksírok. Mindig készen van öt-hat, de néhol bizony húsz is kell előre. Másnap biztos kap lakót valamennyi...*”<sup>335</sup> - emlékezik a devetaki temetőben tett látogatására Szabó István, aki már a háború alatt megírta riportkönyvét az itt folyó harcokról.

Ezek voltak a legnagyobb sírkertek a Monte San Michele és a frontvonal közelében, de ezek mellett számos kisebb temető létesült a környéken és a közeli Vallone-völgyben. Ilyen volt többek között a tartalékoknak menedéket nyújtó crnci barlang közelében a székesfehérvári 17-es honvéd gyalogezred katonáinak kialakított sírkert, ahol mintegy 50 elesett katonát helyeztek végső nyugalomra. Ez azonban kevesebb sírhelyet jelentett, mivel a kimutatások szerint itt is gyakoriak voltak a rátemetések.

A ma is lakott Coticiben szinte minden szabad helyet felhasználtak a temetésre. Először a polgári temető egy részében helyezték végső nyugalomra az elhunytakat, majd fokozatosan a faluban található dolinákat is felhasználták erre a célra.

A háború után készített kimutatásokból, korabeli térképeken, fényképeken jól látszik, hogy azokba a dolinákba is gyakran temettek, amiket a mindennapok során használtak.

A sírkertekben a hősi halottak nagy száma miatt kialakítottak tömegsírokat is. Ezeket folyamatosan használták. A sorokban fekvő holttesteket földdel választották el egymástól és a sírt csak akkor temették be és szentelték meg, ha az megtelt.

A végső útra a lelkész nem minden esetben tudta elkísérni az elhunytat. Akadályoztatása esetén utólag szentelte meg a sírt. A tiszték sírhelyei külön részben, a legénységtől elkülönítve voltak a temetőkben. Őket minden esetben fakoporsóban helyezték végső nyugalomra, míg a honvédeket sátorlapba csavarva helyezték a sírba. Mivel az alakulatok fában, deszkában mindig hiányt szenvedtek, és amennyiben faanyaguk volt, arra szükség volt a fedezékek, állások kiépítésénél. Az áldozatok nagy száma miatt pedig koporsókészítésre nem volt elegendő idő sem.

Érdekes, a temetkezéssel kapcsolatos adalékkal szolgál Zelényi Menyhért visszaemlékezése: „*Az otthoniak talán meg fognak egy kicsit ütközni azon, ha*

---

<sup>335</sup> Szabó István, 1917. 25. o.

*tudomásukra hozom, hogy halottaikról a felső ruhát, ha jó volt, akkor levettük. Most azonban ők is belátják, hogy a hadvezetőség ezen intézkedése helyes volt, hisz a halottaknak úgy sincs szükségük ruhára; nekik nyugalom s örök béke kell*<sup>336</sup>

A temetőket, csak úgy, mint békeidőben, folyamatosan gondozták az erre kirendelt honvédek. A háború kitörése előtt is a településen állomásozó alakulat feladata volt a sírkertekben található honvédsírok gondozása. Az elhunyt tábornokok, törzs- és főtisztek valamint a honvéd tisztviselők elhanyagolt sírjainak rendbetételére minden év októberében került sor. A Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság Budapesten 1909. szeptember 18-án kiadott 261. számú parancsa értelmében a helyőrségi 1. honvéd gyalogezred honvédeiből tíz fős különítményeket hoztak létre. Feladatuk a farkasréti és kőbányai temetőkben található honvédsírok rendbetétele volt. A munkák elvégzését minden nap ellenőrizték.<sup>337</sup>

A frontvonal közelében levő sírokat gyakran látogatták a bajtársak év közben is, de a halottak napja idején különösen. A sírokra mezei virágokat szedtek, ha erre lehetőségük volt illetve az évszakok lehetővé tették, és gyakran készítettek kis emléktárgyakat töltény és gránáthüvelyekből is. 1916-tól hadtestenként hadsír-gondozó osztályokat állítottak fel, ahol tervező, festő, fényképész, szobrász, földmérő, kertész- és építőcsoport is volt a temetők ápolására.

Rendkívül pontos nyilvántartást vezettek a sírkertekről, amelyről így ír Szabó István megjelent munkájában: *„...a sírok különben az egész kert tervrajzában számozva vannak, a szám melletti rubrikában el van könyvelve minden halott neve, születési éve, csapatteste illetékessége és a halál helye, valamint az is, hogy mikor temették el. Annyira rendezve van a katonatemetők ügye, bármikor az eső már lemosta a fakeresztre írt nevet, megtalálnának bárkit a mértanilag rendezett, szépen számozott kertben*”<sup>338</sup>

A tábori lelkész vagy az alakulat írnokának feladata volt a hivatalos értesítő kiküldése az elhunyt családja számára. Előfordultak egyedi esetek is: *„...a hős fiú nekem jó barátom, az ezrednek szeretett tagja, kiválóan teljesítette mindvégig kötelességét. Katonái rajongva szerették. Nagyon fáj a csapás, ami Önöket érte, így hát el tudjuk képzelni az Önök nagy fájdalmát. De reméljük, hogy a Mindenható Isten, ki ezt a keresztet vállunkra helyezte, erőt fog adni annak elviselésére. Ő adta, ő vette el*”<sup>339</sup> - írta Hoitsy L. Pál, a

---

<sup>336</sup> HL- Zelényi Menyhért

<sup>337</sup> HL-Ludovika Akadémia 104. számú könyv, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, Budapest 261-es számú parancs.

<sup>338</sup> Szabó, 1917. 26. o.

<sup>339</sup> Székesfehérvári Friss újság, 1916. október 15. XVIII. évfolyam, 250. szám

székesfehérvári 17-es gyalogezred tábori lelkésze Csokonay Emilnek fia, László, hősi halálakor a hivatalos értesítés helyett.

Az értesítés mellett előfordultak külön feladatok is: *„Heslinger Mátyás géppuskás tizedesnek, aki haslövés következtében éppen a kapuban halt meg, feladtam az utolsó kenetet. A marcona hősök és a sebesült vitéz, levett sapkával, térden állva rebegették el velem a halotti könyörgést. A zsebében talált tárgyakat postán küldtük el.”*<sup>340</sup>

A korabeli helyi napilapok folyamatosan közölték az adott településhez tartozó alakulat veszteségeit, és családok is sok esetben jelentettek meg rövid értesítést rokonuk elvesztéséről.

Azoknak a családoknak, akik anyagilag megengedhették maguknak, lehetőségük volt arra, hogy hazahozassák családtagjuk holttestét. Erre külön temetkezési vállalkozások alakultak, amik az újságokban hirdették magukat. Történtek olyan esetek is, amikor az állam gondoskodott a hazaszállításról: például Pour Gyulát, a 17-es székesfehérvári gyalogezred századosát először San Danielben az ottani katonai temetőben temették el. Majd Székesfehérvár városvezetése úgy döntött, hogy érdemeinek elismeréseként hazahozatja a hamvakat és az alakulat székhelyén ravatalozták fel, és helyezik végső nyugalomra.

Az ország szinte minden településén megemlékeztek a hősi halottakról halottak napján. A hozzátartozók kimentek a temetőkre, de rendeztek városi ünnepeket is, ahol a városvezetés is megjelent és a temetők kivilágításáról, feldíszítéséről a település gondoskodott. A temetői megemlékezéseket a helyi templomban az elhunytak lelki üdvéért elmondott mise zárta.

1916 októbere végén egy kis híradás jelent meg az újságokban: *„Jankovich Béla dr. vallás és közoktatásügyi miniszter leiratban arra kérte az egyházi főméltóságokat, hogy az arra alkalmas eszközök felhasználásával hassanak oda, hogy a sírok kivilágítása a gyertyahiányra való tekintettel, ezidén lehetőleg mellőztessék és a templomokban is takarékoskodjanak a gyertyákkal. Az egyházi főhatóságok, most leiratban figyelmeztetik a papságot, nemcsak a katolikusoknál, hanem a protestáns vallásúaknál is.”*<sup>341</sup> 1916 novemberétől gyertyafény nélkül maradtak a temetők. A korabeli újságok híradásaiból kiderül, hogy ebben az esztendőben nagyon drágák voltak a virágok, így nagyon sok helyen csak zöld gallyakkal, füzérekkel díszítették fel a sírkereszteket.

---

<sup>340</sup> Mándoki József, 1915. szeptember 14. XXXVIII. könyv

<sup>341</sup> Az Est, 1915. október 28. VIII. évfolyam.



Az özvegyen maradt hitvesekről és az árván maradt gyermekekről igyekeztek gondoskodni. Mindennaposak voltak a gyűjtések, jótékonysági rendezvények a hátszágban és az első vonalakban egyaránt. Frontvonalon a tartalékban tartózkodó csapatok gyakran rendeztek jótékonysági színi előadásokat, amelyek szervezésében a tábori lelkészeknek is nagy szerepük volt.

A hátszágban gyűjtőládákat helyeztek el a települések különböző pontjain, ahová bárki bedobhatta adományát. Gyakori volt, hogy a temetésekre szánt koszorúk árát is felajánlották a nemes célra, és csak egy szál virágot helyeztek a sírra.

Azt, hogy mekkora megrendülést okozott az elvesztett hősök hiánya, jól kifejezi a korabeli Nagyvárad című újságban megjelent rövid írás részlete: *„Higgyük, hogy ők velünk vannak. Hogy tovább is velünk küzdenek. Szellemük szárnyaival lengetik, viszik előre a győzelmes lobogóinkat. Diadalunk kivívását, országunk felvirágzását jobb jövőnk hajnali hasadásán velünk örvendeznek. Nem éltek hiába...”*<sup>342</sup>

A hősi halottak számának növekedésével nagy szükség volt minden területre a végső nyugalomra helyezéshez. Kutató csoportunk – Rózsafi János, Pintér Tamás és Stencinger Norbert – munkája során számos olyan temető helyét sikerült beazonosítani, amely az Isonzo folyó mentén található Doberdo-fennsík közelében van. Az itt lezajlott 1-6-ig Isonzo-csata számtalan magyar áldozatot követelt, akiket a harcok közelében helyeztek végső nyugalomra. A Doberdo-fennsík 1916 augusztusában történt kiürítése után a bevonuló olasz csapatok tiszteletben tartották az elhunytak emlékét és nem bolygatták végső nyughelyüket, sőt maguk is gondozták illetve tovább használták a temetőket. A háború befejezése után, a visszatelepült lakosságnak szüksége volt a termőterületre, ezért a temetők nagy részét felszámolták. A halottak földi maradványait fölszedték és nagy központi gyűjtőtemetőket alakítottak ki. Ezek a temetők ma is látogathatók Redipugliában és Gorjanskoban.

A terepbejárások során nem csak a két nagy hadosztálytemető – a 20. honvédhadosztály temetője Devetakiban és a 17. közös hadosztály temetője Visintinben – helyszínét sikerült azonosítani, hanem számos kis sírkertét is. Ezekről a helyszínekről, még a helyi lakosok sem tudták sok esetben, hogy milyen események zajlottak itt le az I. világháború alatt.

A harci leírásokból, jelentésekből, vázlatokból és térképekből, amelyeket a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum Levéltárának iratanyagában vizsgáltunk, már találtunk

---

<sup>342</sup> Nagyvárad, 1915. október 31. XLV. évfolyam

utalásokat, amelyekből a temetők helyszínére következtetni lehetett. Ezt követően a kutatást a bécsi Kriegsarchivban folytattuk. Itt a helységnevek alapján megtaláltuk a temetők vázlatait és az ide eltemetett katonák névsorát. A megtalált pontos vázlatok alapján a terepbejáráson sikerült azonosítani az egykori temetők helyszíneit Cotičiben, Crnčben és a Doberdo-fennsík számos dolinájában.

Összefoglalva: levonhatjuk a történelmi példák alapján azt a következtetést, hogy az első vonalban szolgáló tábori lelkészek szolgálatában az egyik leggyakoribb feladatot a temetés és a végső nyughelyre való helyezéssel járó feladatok tették ki. Nem minden esetben tudtak a végső búcsún részt venni, ilyenkor a rangidős tiszt búcsúzott a hősi halottól, de amint lehetőség nyílt rá, beszentelték a sírt. A temetésen kívül az anyakönyvezetés és az elhunyt családjának értesítése is a lelkész feladata volt. Gyakran szerveztek karitatív eseményeket, s az ebből származó bevételeket az elhunytak hozzátartozóihoz juttatták el.

## **VI. 5. Honvéd tábori lelkészek napi feladatai**

### **VI. 5. 1. Hadosztálylelkész**

A frontvonalban szolgáló honvéd tábori lelkészek napirendje és az ehhez kapcsolódó napi feladatok nagyon sok dologtól függtek. Elsősorban attól, hogy milyen alakulatnál, milyen beosztásban szolgált a lelkész. Értelmszerűen más volt a feladata egy hadosztálynál szolgáló lelkésznek, mint egy ezredlelkésznek vagy egy káplánnak.

Másodsorban az alakulat harcászati feladatai és helyzete is befolyásolta a honvédlelkészek szolgálatát. Nyilvánvaló, hogy egy nagyobb hadműveletre való felkészülés vagy végrehajtása közben a katonai feladatok elsőbbséget élveztek és a honvédlelkészeknek a saját napi feladataikat ennek alá kellett rendelni

A hadosztálylelkészként szolgáló Mándoki József naplójából kiderül, hogy szolgálatának nagy részét az adminisztráció tette ki: *„az egész délután anyakönyvvezetéssel telt. Minden tétel egy derék magyar honvéd halálát jelenti és fájdalom, nagyon sokan esnek el.”*<sup>343</sup>

Az adminisztrációhoz szorosan kapcsolódó munka volt a hagyatékok rendezése. A hadosztálynál harcoló ezredek hősi halottainak személyes tárgyait, ha lehetőség volt rá,

---

<sup>343</sup> Mándoki, 1915. augusztus 15.

hazaküldték a hozzátartozóknak. Sokszor ez a feladat is Mándoki Józsefre hárult, mint ahogy erről naplójában 1915. szeptember 13-án beszámol: „Egész sereg hagyatékot küldtem el.”<sup>344</sup>

Ha az ideje engedte, a naplóból kiderül, hogy általában a délutáni órákban látogatást tett a hadosztályparancsnokság közelében működő katonai kórházban, ahol a betegek és az ott szolgálatot adó személyzet lelki életét gondozta.

Gyakran tett látogatásokat az ezredeknél. Ezeken az utakon nem csak a honvédekkel találkozott, hanem a beosztott lelkészeivel is. Velük személyes kapcsolatban is volt, de a legtöbb alkalommal ők látogatták meg a hadosztály-parancsnokságon: „*Erdődy Gyula és Czabai Ferenc segédlelkészek voltak nálam az anyakönyveket aláírni, el is küldtem a feldsuperiorhoz.*”<sup>345</sup>

Ezen látogatások alkalmával megbeszélték a problémákat, amelyek a szolgálat során felmerültek és ez a hadosztálylelkész hatáskörébe tartozott: „*Erdődy panaszt tett Czabay botrányos viselkedése miatt, akit fel is kell váltanunk. Miután ő maga is haza akar menni, lehet, hogy könnyen túl adok rajta. Ludwig ezredessel közöltem a dolgot, ő is amellett van, hogy simán küldjük el a hadosztálytól.*”<sup>346</sup>

Szolgálatának ez a két része általános volt, minden hadosztálylelkész ezeket a feladatokat, a Szolgálati Utasítás 27. §-a értelmében elvégezte: „*Az ellenség előtt elesetteknek vagy a hadosztály-egészségügyi intézetben elhaltaknak az anyakönyvbe való bevezetése a hadosztály lelkész által azonnal keresztül viendő, mihelyt lehetséges, mégpedig valláskülönbségre való tekintet nélkül.*”<sup>347</sup>

## **VI. 5 2. Ezredlelkész**

Az ezrednél szolgáló tábori lelkész napi feladatai sokkal inkább gyakorlati tevékenységből áll, szemben a hadosztálynál szolgáló felettesével. A pasztorizáció nagy része a honvédek napi gyakorlatához alkalmazkodik, és elsősorban gyóntatásra korlátozódik. Természetesen nehéz a napirendet meghatározni, mert a harci tevékenységek illetve hadműveletek nagyon befolyásolják a napirendet, amely akár

---

<sup>344</sup> Mándoki, 1915. szeptember 13.

<sup>345</sup> Mándoki, 1915. október 23.

<sup>346</sup> Mándoki József, 1915. október 23.

<sup>347</sup> Szolgálati Utasítás 27. §.

alakulaton belül is különböző lehet, illetve változhat. A szolgálati beosztást igyekeztek az első vonalban úgy kialakítani, hogy az egész ezred nem ment egyszerre állásba, így mindig voltak pihenőjüket töltő illetve tartalékban lévő katonák.<sup>348</sup>

A napot a lehetőség szerint szentmisével kezdik, amelyen az előző délután meggyónt legénységnek van lehetősége a szentáldozásra. A rövid szentmisét ismét gyóntatás követi: „1/2 8-tól 1/2 11 gyóntatás és 1/2 11-kor szentmise”<sup>349</sup>. A visszaemlékezésekből kiderül, hogy az ezrednél szolgáló tábori lelkészek napi tevékenységéhez hozzátartozik, hogy a legénységgel beszélgessenek. Ezeknek a „cerlce”-eknek vagy értekezéseknek a témája teljesen változó volt és a legénység problémái, érdeklődési köre határozta meg. Berta Lajos tábori lelkész visszaemlékezésében így ír: „...»cerlce« vagyis értekezés az otthoni dolgokról, politikáról, magas diplomáciai kérdésekről; legtöbbször a béke lehetőségéről és gazdasági okokról. Mindenki elmondja, ami a szívéen fekszik, mesél a hazaiakról, teljesen úgy tekintenek, mintha született székely lennék.”<sup>350</sup>

Délután folyamán, ha lehetősége volt rá, gyóntatott is a tábori lelkész. A honvédeket fél-századonként osztották be, és így biztosítottak időt és lehetőséget a gyónáson való részvételre.

Az ezrednél szolgáló lelkészek azonban nem csak a tartalékban, vonalak mögött pihenő katonák között pasztorizáltak: „Újra gyóntatás, utána a tisztekel megjáróm az állást, benézek a szakasparancsnok urakhoz és néhány legénységi férőhelyre.”<sup>351</sup> A frontvonalban lévő honvédekkel természetesen nem volt alkalom olyan kötetlenül beszélgetni, mint a vonalak mögött pihenőben, de a szolgálat során felmerülhettek olyan lelki problémák, amelyekben segítséget nyújthatott az egyházi személy.

Előfordulhatott, hogy hosszabb időt töltöttek a frontvonalban az atyák és lelkészek, akik ekkor vagy a parancsnokságokon vagy a századoknál laktak. Ez a leírtak alapján, a honvédek lelki életének ápolásában nagyon hasznos volt, mivel hosszabb ideig közvetlen kapcsolatban lehetettek a legénységgel.

Akkoriban nagyon magas volt az analfabéták aránya a legénység sorai között. Ez az otthoniakkal való kapcsolattartásban nehézséget okozott, amelynek megoldásában a tábori lelkészeknek nagy szerepük volt. Mint írni és olvasni tudó emberek, nagyon gyakran, ők olvasták fel a levelet a címzettnek és gyakran ők voltak azok, akik a választ

---

<sup>348</sup> Természetesen ez nem mindig volt tartható. Ha a harci helyzet úgy alakult, gyakran előfordult, hogy az egész ezred a frontvonalban szolgált.

<sup>349</sup> Hangok hazulról, 1917. május 4. 2. szám. Továbbiakban Hangok hazulról

<sup>350</sup> Hangok Hazulról, 1917. május 4. 2. szám

<sup>351</sup> Hangok Hazulról, 1917. május 4. 2. szám

megírták. Zelényi Menyhért így emlékezik erre: „E levelekre én feleltem s körülményekhez<sup>352</sup> képest minden kérdésre válaszoltam. Az otthon lévők egyszerű értesítéssel azonban nem érték be. Ők sok mindent akartak tudni hozzátartozóikról”<sup>353</sup>

A kis szabadidőt, ami este folyamán a rendelkezésükre állt, az atyák, lelkészek a tisztvársaikkal együtt töltötték. Általában beszélgettek, dominóztak, sakkoztak vagy a korban népszerű Hindenburg játékot játszották. Ez nem minden esetben jelentette azt, hogy az atyák is részt tudtak venni a játékban, mert előfordult, hogy egy-egy tisztvársuk lelki problémái megoldásában segédkeztek.

Összefoglalva: levonható az a következtetés, hogy a hadra kelt seregekben szolgáló tábori lelkészek napi feladatai különböztek egymástól, amely különbség több tényezőtől függött. Elsősorban a szolgálati helytől, más alapfeladatokkal rendelkező hadosztálylelkész és mással egy ezredlelkész. Mindkettőjük munkájáról elmondható, hogy fő szolgálatnak tekintették a honvédek gyóntatását. Ez háborús körülmények között érthető is volt. A korban élő emberek életét sokkal jobban áthatotta a vallás, mint napjainkban. Éppen ezért, a harcok során elkövetett bűnök sokkal nagyobb lelki problémákat okoztak. Ezek feloldásában segített a katolikus hívőknek a szentgyónás elvégzése. Fontos volt a honvédeknek, akik nap mint nap szembenéztek a halállal, hogy megtisztulva, bűnök nélkül tegyék ezt.

A hadosztálylelkésznek fontos feladata volt beosztott lelkészeinek az ellenőrzése és a személyükkel kapcsolatos ügyek megoldása. Az ő kezében futott össze az alakulat adminisztrációja is, ami idejének nagy részét kitöltötte.

Az ezredlelkész alapfeladatának kisebb részét tette ki az adminisztráció, tevékenységének nagy része gyakorlati jellegű volt.

## **VI. 6. Nem mindennapi feladatok**

„A halálra ítélt egyént az ítélet kihirdetése után utolsó útjára előkészítse, őt a vesztőhelyre elkísérje és bekövetkező haláláig lelki vigasztalásban részesítse.”<sup>354</sup> - szól a

---

<sup>352</sup> Itt kell megjegyezni, hogy természetesen ezeket a leveleket cenzúrázták, amely ellenőrzéseket a honvédek igyekeztek kijátszani. Jó példa erre Sárközi Zoltán tulajdonában levő hagyaték, amely nagyapja titkosírással történt levelezése és naplója. Minden levelet, amelyet a feleségével váltott meg számoztak, így pontosan tudták, hogy melyik jutott el a címzetthez, vagy melyik akadt fenn a cenzúrára. B. Sárközi Gergely visszaemlékezése a <http://nagyhaboru.blog.hu> olvasható.

<sup>353</sup> HL- Zelényi

Szolgálati Utasítás arról az esetről, ha különösen súlyos vétségért valakit kivégeznek. Békeidőben szolgáló honvédelelkeszek esetén a Ludovika Akadémián pasztoráló lelkésznek volt a feladata, hogy a kerületi fogházban is végezzen lelkészi tevékenységet. Így neki volt esélye arra, hogy elítélt rabot kíséren a vesztőhelyre.

A mozgósított haderőnél azonban, főleg a háború kitörése után, a csapatoknál szolgálatot teljesítő lelkészeknek számolni kellett azzal az esettel, hogy maguk is végső útjára készítenek fel, illetve kíséren elítéltet.

A frontvonal közelében az ítéleteket gyorsan meghozták és megváltozott a bűncselekmény fogalma is a háborús viszonyok között. Olyan esetek váltak büntethetővé, amik békeidőben nem számítottak vétségnek, de az is lehetséges volt, hogy az elkövetett bűnök sokkal keményebb elbírálás alá estek.

*„Wojchisek harcfi urasági családnak a Smordwa község határában levő vadászházban levő lakásán a zsandárok telefon berendezést találtak, melyen így Smord házzal, minthol még oroszok tanyáztak lehetett diskurálni. Miután a kis gnóm alakú öreg galíciai rutén volt a hazaárulás vádjával fogatott perbe. Az ítélet egy órával a kihirdetés után hajtatott végre. Miután az öreg római katolikus volt és papot kért, én részesítettem a vallás utolsó vigaszában és csókoltattam meg a nyomorult bűnbánóval a keresztet, mielőtt a kötelet vékony nyakára hurkolták volna. A kivégzést egy távíró altiszt hajtotta végre, ki nyugodt hangon jelentette nekem, hogy csak a kötelességét teljesítette és az akasztásért járó 25 koronát a katonai öregek és árvák alapjára adományozta. Összeütöttem a bokáimat és tisztelegve fogadtam kijelentését és csakhamar elhagytam a szomorú helyet, hol egy hazaárulót érte jól megérdemelt büntetése.”<sup>354</sup>*

A visszaemlékezésben is utalás van rá, hogy egy kivégzés alkalmával nemcsak kivégzett rabot kellett vallási vigaszban részesíteni, hanem az ítéletvégrehajtó honvédet is. S őt szükség esetén meg kellett gyóntatni a kivégzés után, és feloldozni az elkövetett bűn alól, amennyiben ez lehetséges volt.

Egy másik következtetést is levonhatunk a fenti esetből. A hadvezetőség lehetővé tette, hogy civilek kivégzésénél is teljesítse kötelességét a tábori lelkész, és az elítéltnak is lehetőséget biztosítottak rá, hogy papi segítséggel készüljön fel az utolsó útra.

---

<sup>354</sup> Szolgálati Utasítás 19. §.

<sup>355</sup> Mándoki József, 1915. szeptember 25.

„A hadparancs megbízása folytán, én vettem át a tiszti étkező szellemi vezetését és a mai ebéd az én ízlésem és utasításaim alapján készült és általános tetszést aratott.”<sup>356</sup>- írta Mándoki József naplójában 1915. augusztus 30-án.

Gyakran előfordult, hogy a tábori lelkészek a Szolgálati Utasításban és a Szervi Határozványban foglaltakon kívül egyéb feladatokat is elláttak. Ezek az egyéb megbízások általában a pasztorizációhoz kapcsolódtak, de előfordultak különleges esetek is, mint a fenti idézetből kiderült.

A 40. honvédhadosztály lelkészének új beosztásában számos érdekes feladatot kellett ellátnia. Talán a legkülönlegesebb a trónörökös<sup>357</sup> látogatásának megszervezése volt.

Az előkészületek már napokkal korábban megkezdődtek. Az elsődleges feladat az ünnepi ebéd megszervezése volt: „...Károly Ferenc József főherceg, trónörökös 26-án, kedden érkezik Matevankára és nálunk fog ebédelni. Holnap tárgyalok a gruppéval, miután a mi kamránk nem bír meg egy főhercegi ebédet. Kanizsay főhadnagy pompás téglakályhát épített az ebédlőben. A 6 lángjárattal bíró kolosszus csak úgy ontja a meleget, amire bizony nagy szükségünk van, mert már esteli 6 órától -5 fok volt a hőmérséklet.”<sup>358</sup>

Az étkezéshez valók beszerzése után a közvetlen felkészülést az ebédnek otthont adó étkezőhelyiség feldíszítése jelentette: „...Korán keltem. Az iskolaépületet három sor gyönyörű fenyővel vettük körül. A termet pedig fenyőfüzérekkel és a vmordwai kastélyból elhozott déli növényekkel díszítettük föl. Délután folytattuk a díszítést, a cukrászok pedig elkezdték a tortasütést. Holnap meg kell mutatnunk, hogy mit tudunk. Clanner százados átjött a gruppétól és magával hozta a megállapított ülésrendet a holnapi ebédre. Az étkező mind szebb és szebb lesz, a két oszlop között fenyőlombokból az *Indiviesbiliker at inveparabilitet*, a deszka másik oldalán *Viribus unitis* kirakva. A bal oldalfalon a magyar címer, szintén fenyőlomból. A két ablak között balról magyar és német, jobbról az osztrák, a bolgár, török színek szövetei és I:F:J díszítik a falat. Az egész kis imaház, így ebédlőnek berendezve és déli növényekkel, fenyőgallyal díszítve nagyon kedvesen néz ki. [...] Reggel magát az épület külsejét díszítettük. A bejárat fölött a török, a német, a bolgár zászló, előtte oszlopokon a magyar és osztrák színek. A fehér homokkal felhintett utcát, ezüstös nyárfából ízlésesen felállított diadalkapu fogja át,

---

<sup>356</sup> Mándoki József, 1915. augusztus 30.

<sup>357</sup> IV. Károly, osztrák császár és magyar király. Ottó főherceg és Mária Jozefa gyermeke 1887. augusztus 17-én született, 1916. november 21-én lépett a trónra és december 30-án koronázzák meg Budapesten. 1918. november 13-án visszavonul a magyar kormányzati ügyek intézésétől.

<sup>358</sup> Mándoki József, 1915. október 22.

*melynek közepén hatalmas selyem nemzeti zászló »Fel a biztos győzelemre« felirattal.»<sup>359</sup>*

A látogatásra 1915. október 26-án került sor. A rendkívüli aprólékossággal megszervezett ebédre előre elkészítették az ülésrendet és a felszolgált menü listáját is.<sup>360</sup>

Összefoglalva: levonhatjuk azt a következtetést, hogy a Magyar Királyi Honvédségnél békeidőben szolgáló lelkészek közül a Ludovika Akadémián pasztorálónak volt meg az esélye arra, hogy halálra ítélt rabot az utolsó vigaszban részesítsen. A mozgósított haderőben viszont minden, alakulatnál szolgáló, lelkész kerülhetett ilyen helyzetbe. Ezen kívül a trónörökös látogatásával kapcsolatban láthattuk, hogy a tábori lelkésznek, bár ez egyáltalán nem volt jellemző, különleges feladatokat is meg kellett oldania.

*„A századparancsnokok közül Illés László elesik, Ember főhadnagy súlyosan megsebesül (haslövés). A tiszt nélkül maradt kétszázadnyi legénység fölött Kun Lajos tábori lelkész veszi át a parancsnokságot, s még három rohamot visszaverve, csak 21h-kor vonul vissza. Egész éjjel menetelve, augusztus 31-én délelőtt 10 h-kor érkezik az ezredhez 218 emberrel”<sup>361</sup>* - számol be a székesfehérvári 17-es honvéd gyalogezred két világháború közötti megjelent emlékalbuma az 1915 nyarán lezajlott eseményekről.

Mivel az ezredlelkészek a frontvonalban, a harcok közelében tartózkodtak, óhatatlanul is előfordultak hasonló események, amely során a tiltások ellenére, be kellett avatkozniuk a fegyveres küzdelmekbe. Ez elsősorban azt jelentette, hogy mint tisztai ranggal rendelkezők a csapatok irányításában vettek részt, mint ebben az esetben is.

Kun páter testvér tevékenységére a hadvezetés is felfigyelt és kitüntetésben részesítette a cselekményéért a tábori lelkészt, amelyről így számolt be a korabeli napilap: *„Kitüntetett tábori lelkész. A király Kun Lajos 17-ik honvédgyalogezredbeli tábori lelkészt, aki a harctéren nem csak vigaszban részesíti a katonákat, hanem egy ízben századát rohamra is vezette, Signum –laudissal tüntette ki.”<sup>362</sup>*

---

<sup>359</sup> Mándoki József, 1915. október 25-26.

<sup>360</sup> Az étrend a következő volt: barna leves rántott borsóval, hideg sonka, tojás tormával, bélszín vegyes körettel, zöldborsó, spenót, rizs. Kirántott kelkáposzta, sárgarépa, makaróni, tarhonya. Dobos- és mogyorótorta, alma, sajt, feketekávé. Italok: vörös és fehér egri borok, Liftke pezsgó és likőrök.

<sup>361</sup> A magyar királyi székesfehérvári 17-ik honvéd gyalog- és népfelkelőezredek története. Székesfehérvár, 1937. 29. o.

<sup>362</sup> Székesfehérvári Friss Újság, 1915. július 15. XVII. évfolyam, 167. szám



## VII. Honvédek lelki ápolása hadifogságban

A Nagy Háború egyik nem várt újdonsága a hadifoglyok nagy száma volt. Az ezt megelőző harcokban nem volt jellemző az ellenség ilyen mértékű fogságba ejtése és hadifogolytáborban tartása. A szemben álló felek törekedtek arra, hogy az ellenséget mindinkább meggyengítsék azzal, hogy sokukat elfogják és fogságban tartásuk.

Előfordultak azonban olyan helyzetek is, amikor a hadvezetés kifejezetten tiltotta, hogy csapataik az ellenséget élve elfogják. Ilyen eset volt, amikor Cadorna<sup>363</sup> a Monarchia csapatai által végrehajtott gáztámadás<sup>364</sup> után parancsba adta, hogy minden elfogott katonát ki kell végezni.

Ennek ellentmond, hogy az olaszok számos nagyobb hadművelet előtt úgy igyekeztek a Monarchia csapatainak harci kedvét csökkenteni, hogy fogságba esett társaikról készült fényképeket szórtak a repülőgépről a magyar lövészárkokba. Ezeken a felvételeken olyan helyzetben ábrázolták a már fogságba esetteket, mintha a tengerparton nyaralnának. Ösztönözve ezzel megadásra a még harcolókat. Ezek a felvételek propaganda céllal készültek, és nem a valós helyzetet ábrázolták. Még akkor sem, ha elmondhatjuk a visszaemlékezések alapján, hogy az olasz hadifogolytáborok jobbnak bizonyultak, mint az orosz, de főleg a szerb és román táborok.

A fogságba került katonák lelkiállapota természetesen rossz volt. Ezt a hangulatot a fogságba esés ténye mellett fokozta a bizonytalanság is. Ebben a helyzetben talán még nagyobb lelki támaszt nyújtott a vallás és a tábori lelkészek segítsége.

Az elfogott tiszteket és legénységet minden esetben külön táborban őrizték. Ez megnehezítette a fogságba került tábori lelkész dolgát, aki pasztorizálni szeretett volna, hisz ő tiszti beosztása miatt egykori előljáróival került egy táborba. A különböző táborokban szigorú napirend szerint éltek a foglyok, és az sem volt mindegy, hogy melyik nemzet foglya lett a honvéd.

A szerb hadifogolytáborokat tartották a legkeményebbnek. Elsősorban az alacsony színvonalú higiénia miatt. Nagyon sokan kaptak el különböző fertőző betegségeket és az orvoshiány miatt áldozattá váltak. Egészségügyi dolgozókból nagy hiány mutatkozott a szerb lakosság és a hadsereg körében, ezért az elfogott szakembereket ide irányították.

---

<sup>363</sup> Luigi Cadorna (1850. IX. 4.–1928. XII. 23) olasz marsall, vezérkar főnök. A caporettói áttörésig irányítja az olasz csapatokat az Isonzo-fronton.

<sup>364</sup> Az 1916. június 29-én végrehajtott gáztámadásnak 6000 olasz áldozata volt.

A szerb hadifogolytáborokról megjegyzik, hogy a fogságba került katonáknak nem engedtek misét hallgatni, még akkor sem, ha tábori lelkész is tartózkodott közöttük.<sup>365</sup> Sokkal humánusabbak voltak az olasz táborok. Az olasz állam és a Vatikán tudatában volt annak, hogy ezt a fontos kérdést meg kell oldani. Ebben közrejátszott az is, hogy az ország nagy része katolikus volt és hívőként gyakorolta a vallását. Illetve az is, hogy XV. Benedek<sup>366</sup> nyomatékosan felhívta a püspökök figyelmét arra, hogy foglakozzanak a területükhöz tartozó hadifogolytáborok lelki életével.

1917 húsvétjára a pápa szeretetsomagot, fél liter bort, három doboz cigarettát és egy doboz cukros süteményt adott minden avezzanói táborlakónak és ugyanilyen küldemény érkezett a paduai táborlakóknak is. Majdnem minden tábornak megvolt a maga tábori lelkésze, aki minden vasárnap és ünnepnapokon szentmisét mondott. Az istentiszteleteken nem csak a római katolikus foglyok vettek részt, de más vallásúak, protestánsok és zsidók egyaránt, mint azt az egyik összefoglaló jelentésben olvashatjuk. A szentmisét rendszerint a tábor egyik helyiségében tartották, amit erre a célra átalakítottak a parancsnokság. De tudunk olyan esetről is, amikor a szabadban tartottak misét a foglyoknak. A tiszti táborokban, amelyeket gyakran helyeztek el egykori kolostorokban, már adott volt a kápolnaépület. Előfordult, hogy a környező templomokba vitték ki a hadifoglyokat, de meg volt határozva, hogy a szentbeszéd csak hitéleti dolgokról szólhat. Nagy gondot jelentett a paphiány, valamint az, hogy a foglyok nem beszéltek jól olaszul, az olasz püspöki kar azonban összegyűjtött 20 olyan lelkészt, aki beszélt a Monarchia valamilyen nyelvét. A Szentszék megbízásából járta a táborokat Luigi Dall'Olio szervita atya, aki hosszú időt töltött el Egerben és kiválóan beszélt a magyar nyelvet. A szertartások ünnepi jellegét a foglyok igyekeztek erősíteni: énekkarokat szerveztek a szertartásokhoz. Azokat a foglyokat, akiket kiadtak munkára, misére is elvitték. Különösen nehéz volt az ünnepek feldolgozása.<sup>367</sup> Az otthontól, a családtól való távolság nehezítette a „...*Január 17-én este vacsora után Schamschula tábornok köszönte meg az összes urak nevében, hogy körükben időzve fogságuk szomorú napjaiban lelküket fölemeltem és vigasztaltam: különösen kiemelve a vasárnaponként és karácsonyi ünnepeken mondott szent miséket és prédikációimat, melyeken katolikus és*

---

<sup>365</sup> Bővebben lásd: Hadifogoly magyarok története Athenaeum Iroda és Nyomdai RT. kiadása. Szerkesztette: Baja Benedek, Pilch Jenő, Dr. Lukinich Imre és Zilahy Lajos. Továbbiakban lásd: Hadifogoly magyarok

<sup>366</sup> XV. Benedek pápa 1914. szeptember 3-tól 1922. január 22-ig vezette a katolikus egyházat.

<sup>367</sup> Bővebben lásd: Hadifogoly magyarok I. kötet az olasz hadifogságról szól

*nem katolikus vallású illusztris urak teljes számban, minden alkalommal megjelentek.”*

368

Előfordult az is, hogy a legénységi táborokban sem akadályozták a hadifogoly papok működését. Ekkor a tiszti táborból engedélyezték a fogoly lelkészek számára a látogatást, amely során meglátogathatták a betegeket, és ha kellett, a halottakat eltemethették.

Az északi fronton hadifogságba esett és az oroszok által fogva tartott katonák sorsa változatos volt. Gyakran előfordult az is, hogy kiadták őket különböző munkákra és ekkor a parasztok között szabadon élhettek. Ebben az esetben könnyebben járhattak misére és gyakorolhatták vallásukat. A dolgot nehezítette, hogy a pravoszlávok lakta vidékeken nehezen, vagy egyáltalán nem találtak katolikus templomokat. Illetve a táborokból kikerülve kicsi volt a valószínűsége, hogy tábori lelkésszel találkozhatnak.

Összefoglalva: elmondhatjuk, hogy a hadifoglyok között szolgáló lelkészek, akik maguk is rabok voltak, az egykori katonai beosztásuknak megfelelően a tiszti táborokban éltek. Itt a szerb táborok kivételével pasztorizációs tevékenységet végeztek, ez azonban a korlátozások miatt csak a tisztekre terjedt ki. A hadifogolytáborokban tartózkodó legénység lelki életének gondozása kizárólag a fogvatartók jóindulatán múlt.

## **VIII. A lelkészek munkája és feladata a hátszországban**

### **VIII. 1. Kórházi lelkészek**

*„A honvéd kórházi lelkész a lelkészetet és az egyházi ténykedéseket, mint helyettesítő lelkész gyakorolja a budapesti honvéd helyőrségi kórházban az ezen intézet állományához tartozó és tartósan alkalmazásban levő összes honvéd egyének, valamint az abban gyógykezelés céljából fölvetett egyének fölött”*- szól a honvédlelkészeknek kiadott Szolgálati Utasítás 23.§-a.<sup>369</sup> Ebben meghatározzák és szabályozzák a budapesti helyőrségi kórházban szolgálatot teljesítő atya feladatait, amely hasonló volt más egészségügyi intézményben szolgáló egyházi személyekéhez.

---

<sup>368</sup> A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete, 1914–1918. Szerk.: De Sgardelli Caesar. 161. o.

<sup>369</sup> Szolgálati Utasítás, 23. §

A fő feladat a sebesült, beteg katonák lelki gondozása volt. Szinte minden egészségügyi intézmény rendelkezett kápolnával, vagy ha nem, akkor külön termet rendeztek be időlegesen erre a célra. Arról, hogy a súlyos betegek is részt tudjanak venni a szertartáson a honvédlelkésznek kellett gondoskodni az egészségügyi személyzet segítségével. Természetesen nem minden esetben tudták ezt biztosítani. Azt, hogy távolmaradók is tudják követni a szertartás menetét, a budapesti helyőrségi honvéd kórházban egy nagy csengő segítségével oldották meg, amelyet a misék fő részeinél megráztak, így jelezve a betegársaknak a szertartás menetét.<sup>370</sup>

A szentmiséket vasár- és ünnepnapokon tartották, de mivel előfordulhatott, hogy a lelkész más irányú elfoglaltsága miatt távol volt, ezért a szertartás bemutatására más napot is kijelölhettek.

A tábori lelkészeknek feladatuk volt, hogy a kórházba került sebesültekkel, betegekkel lehetőleg minél gyorsabban vegyék fel a kapcsolatot. Ezért minden új beteg érkezésekor lehetőség szerint értesítették őket.

A súlyos betegek ellátása és a halotti szentségek feladása mellett a lelkésznek „szent kötelessége, hogy ezeket életük utolsó pillanataiban barátságos biztatással, erősítse, buzdítsa.”<sup>371</sup>

Abban az esetben, ha a beteg veszélyes műtéti beavatkozás előtt állt, amelynek nem akarta, vagy nem merte magát alávetni, a tábori lelkész feladata volt erre rábeszélni. Mielőtt ez megtörtént, ellenőriznie kellett, hogy a fejcédulán szereplő adatok megfelelnek-e a valóságnak. Amennyiben ebben hiba volt, a kórházparancsnoknál kellett kérelmezni, hogy kijavíthassa.

Halál esetén, az anyakönyv vezetése és a temetés is a honvédlelkészre hárult. Ezen kívül minden hónap végén az anyakönyvet össze kellett vetni a betegnövédéki jegyzőkönyvvel, hogy egyeznek-e a névsorok.

A háború kitörése után, a hátszágban felállított egészségügyi intézményekben tábori lelkészek is láthattak el szolgálatot. Ennek a munkának és szolgálatnak a megismeréséhez segítséget nyújt Kirner A. Bertalan református lelkész még a háború alatt megjelent írása.<sup>372</sup> Ez természetesen arra nem elegendő, hogy általánosítást végezzünk, de az egészségügyi intézetben végzett szolgáltról jól tájékozódást nyújt.

---

<sup>370</sup> Szolgálati Utasítás, 20. §.

<sup>371</sup> Uo. 21.§.

<sup>372</sup> Kirner, 1915. 4. o.

A publikációban Fábián Sándor, Kriston Elek és a szerző a besztecebányai megfigyelő állomáson eltöltött szolgálatukról számolnak be. Az egészségügyi intézmény a város külterületén helyezkedett el és mintegy 3000 fő befogadására alkalmas barakk-kórház volt, ahova a harctérről érkeztek megfigyelésre a katonák. *”Ha nem veszélyesek, ha nem fertőzők tovább mennek, ellenben itt maradnak hetekig, hónapokig”*<sup>373</sup> - írta a kórház életéről a szerző. Leírásában utal rá, hogy átlagosan háromnaponta érkezett változó létszámú betegszállítmány és átlagosan háromnaponta távozott is. Ez a lelkész munkáját megnehezítette, mert a lelki gondozásra órá bízott katonák közössége nagyon gyorsan változott.

Az egészségügyi intézményben rendkívül gondos ellátásban részesültek a bakák: *„Betegeink a vonatból való kiszállás után frissítő italt kapnak. Az ezután járó munka, a hajnyírás, vetkeztetés, fürösztés, sebátkötés, elrendezés, mindenkinek foglalkozást ad. Egy ilyen szállítmánnyal való foglalkozás sokszor az éjszakába vezet, vagy ha késő az érkezés ideje, a reggelbe nyúlik át, amikor már az itt levő betegek kezelésére kerül sor. A mi munkánk természetesen a betegekkel való foglalkozásban merül ki. A betegek testi lelki ápolásában.”*<sup>374</sup>

A szolgáló lelkész sokrétű munkát végezett és gyakorlatilag az ápoltakkal együtt élt. Ez természetesen veszélyeket is hordozott magában, hisz nagyon sok járványos betegséggel is találkozott.

Az ápoltakkal való szolgálat rögtön az érkezés után megkezdődött. A sok feladatot úgy oldották meg, hogy a munkákat egymás között felosztották: *„E beosztásunk értelmében, egyik napon barakkos lelkészek vagyunk. Másik napon műtős lelkészek, a harmadik napon (irodista) fungens lelkészek. Ha nem megyünk a betegszállító vonattal, e beosztás szerint munkálkodunk.”*<sup>375</sup>

A barakkos lelkész kötelessége volt, a maga napján bejárni az összes barakkot. Útja során, amely gyakorlatilag az egész napját igénybe vette, beszélgetett a betegekkel, lelki vigaszt nyújtott nekik, amelyre talán a legnagyobb szükségük volt besztecei tartózkodásuk során. A beszélgetések nem feltétlenül vallási tárgyúak voltak, és szinte minden gondjukat, örömeiket megosztják a lelkészekkel: *„Ha pedig a kedvesekről,*

---

<sup>373</sup> Uo. 4. o.

<sup>374</sup> Uo. 4. o.

<sup>375</sup> Uo. 5. o.

*gyermekéről, vagy szülőkről, az ifjaknál a szerelmesekről van szó, ezek az emberek olyan boldogok, ezek az emberek olyan erősek.*<sup>376</sup>

Fontos feladata volt a barakkos lelkésznek a katonák olvasnivalóval való ellátása. Ez nem csak a vallási tárgyú kiadványokra vonatkozott. A friss napilapokat, illetve adományként érkezett könyveket szétosztották az olvasni vágyóknak. A visszaemlékezés alapján kitűnik, hogy az elosztásnál gondosan ügyelt arra is, hogy lehetőleg a jobb értelmi képességgel rendelkezőknek adjon olvasnivalót, mert ők felolvasták azokat a többieknek. Természetesen nem hiányozhattak a vallási tartalmú munkák. Elsősorban a hátszágából adományként érkezett imakönyvekkel, zoltárgyűjteményekkel és bibliákkal rendelkeztek. A besztercebányai intézményben meg tudták oldani azt, hogy minden épületben kihelyezték a Szentírást. Ezeket a katonák felekezetre való tekintet nélkül olvasták, ahogy lehetőségük volt rá.

A betegekkel való beszélgetések során, mivel bejárta az összes épületet, sok kérdésben, kérdésben tudott segíteni a hozzá fordulóknak: *„Barakkos lelkész számos, sokszor rendkívül kellemetes dolognak a szerzője s egyben tanúja is. Megesik, hogy összehozta a falubelieket, az ismerőst, a komát, a sógort, a jó barátot, a rokont. De volt rá eset, hogy összehozta a halottnak hitt, régen a harctéren levő bátyját az újonc megsebesült testvéröccsével.*<sup>377</sup>

A betegek lelki gyógyítása mellett a testi gyógyításból is kivette a részét. A mütös lelkész ugyanis az operációt vezető orvosnak segédkezik a műtétek során. Kisebb sebesüléseket, sérüléseket maga is ellát, nagy segítséget nyújtva ezzel az egészségügyi személyzetnek.

A műtetre érkező betegeknek természetesen bátorítást, lelki vigaszt is nyújtott. A beszámolók alapján érzékeljük, mekkora támogatást jelentett, hogy a barakkból ismerős személlyel találkoztak az orvosi beavatkozás előtt és a műtét során.

Kirner A. Bertalan beszámol arról, hogy az így megszerzett orvosi ismeretei milyen nagy segítséget jelentenek majd a háború utáni években, ha olyan kis településre kerül, ahol csak egy orvos van: *„Igaz, miszerint rendkívül nehéz szolgálat, de hisz éppen azért lettünk betegápoló lelkészek, hogy amit sokan lehetetlennek ismernek, ismertek, azt az érettünk is szenvedő emberiség javára krisztusi lélekkel megcselekedjük*<sup>378</sup>

---

<sup>376</sup> Uo. 6. o.

<sup>377</sup> Uo. 7. o.

<sup>378</sup> Uo. 11. o.

A beosztás értelmében, napi váltásban, a harmadik napon „fungens” lelkészi szolgálatot végezett a lelkész. Ekkor az irodájában, illetőleg a katonai parancsnokság ügyeletes tiszti szobájában tartózkodott. Így rendkívüli esetben bármikor megtalálható és mozgósítható volt, ami a barakkos, illetve a műtőben szolgálatot teljesítő társáról nem volt elmondható. Ha egy beteg állapota rosszabbra fordult, bármikor tudott segítséget nyújtani, mert mindig elérhető volt. A temetéseket, és az ezzel járó adminisztrációt is mindig a fungens lelkész végezte és az is gyakran előfordult, hogy a Besztercebányán szolgáló lelkészt is kiségtették.

A fő feladatok mellett természetesen rendszeresen előfordultak váratlan események is. Kérvények szerkesztése, exhumálások intézése, de gyakran még a temetésekre érkezett hozzátartozók megsegítése is a tábori lelkészre várt.

Elsődleges szolgálata azonban természetesen a lelki gondozás volt. Rendszeres lehetőséget biztosítottak a szentgyónásra és áldozásra, valamint a szentmise hallgatására. A besztercebányai barakk-kórházban is volt erre lehetőség. Az sem került el a lelkész figyelmét, hogy délután tartsa meg a szertartásokat, mivel ekkor a pácienseknek a kötözések, rendelések után több szabadidejük volt. „Az istentisztelet a betegek között van, egy-egy barakkban, abban, amelyikben legtöbb a magyar betegek száma. Ide begyűjtik a más barakkbelieket is. Ha saját erejükből nem jönnek el, hordágyon letakarva hozatjuk el őket.”<sup>379</sup> Az istentiszteletek rendkívül látogatottak voltak és gyakran más felekezetbe tartozó hívek is részt vettek rajta, az ápoló személyzettel és a tiszti karral egyetemben.

## **VIII. 2. A lelki támasz**

A hátszágban szolgáló tábori lelkész feladatának tekintette, hogy a frontra induló és az ott szolgáló társainak és a katonáknak lelki támogatást biztosítson. Közvetlenül ezt a laktanyákban tudta megtenni. A frissen bevonultaknak és a sebesülések, szabadságolások után visszatérőknek, nehéz volt lelkiekben felkészülni arra, hogy mi fogadja őket az első vonalakban. Az ehhez szükséges lelki felkészítés mellett természetesen biztosítani kellett a laktanyában tartózkodó katonáknak, honvédeknek a

---

<sup>379</sup> Uo. 14. o.

lehetőséget a szentgyónásra, áldozásra és a szentmise hallgatására. Abban az esetben, ha az alakulatnál nem volt tábori lelkész, nagy segítséget nyújtottak a településen szolgáló civil atyák. Ekkor a laktanyákból a helyőrséghez közeli templomba jártak ki misét hallgatni a katonák és sok esetben a helyi atyák érkeztek be a laktanyákba lelki támaszt nyújtani a rászorulóknak.

Közvetve kiadványok írásával, szerkesztésével tudta segíteni a fronton harcoló katonákat és sok esetben, az első vonalban szolgáló lelkésztársait is.

„*A szemináriumtól a frontig, fronttól a szemináriumig*”<sup>380</sup> című kiadvány Pécsen jelent meg 1917-ben gróf Zichy Gyula megyéspüspök előszavával. A kiadvány elsősorban a pécsi szemináriumot elhagyó kispapoknak nyújtott lelki támaszt a katonai szolgálatuk idejére.

„*A katonáskodással beállt legnagyobb változás rátok nézve kedves fiúk az, hogy a lelki élet gondozásának eszközei nem állnak úgy rendelkezésre, mint eddig*”<sup>381</sup> - fogalmazta meg a szemináriumból kikerült katonák életében bekövetkezett legnagyobb változást a kiadványban a szerző. Megpróbált segítséget nyújtani a fiatal papnövendékeknek abban, hogyan gyakorolhatják hitüket megváltozott körülmények között. Felhívta a figyelmet arra, hogy nem hagyhatják figyelmen kívül korábbi életüket és viselkedésükkel példát kell mutatniuk társaiknak. „*Kint a harctereken - jól tudom - ez nehezebben fog menni, de azért ott sem lesz lehetetlen, csak legyen bennetek jóakarát.*”<sup>382</sup> A legnehezebb feladat az volt, hogy tudatosítsák az egykori növendékekben, hogy a rendkívüli körülmények között is őrizzék meg hitüket és ne felejtsek el azt a hivatást, amit korábban választottak. Bátorítást nyújtottak ahhoz, hogy segítsék katonatársaikat az esetleges lelki problémák leküzdésében, bátorításában, személyes példamutatással a hitük megtartásában.

Azt tanácsolja a kiadvány, hogy alakulatuk tábori lelkészével vegyék fel a kapcsolatot és lehetőségük szerint segítsék a munkáját. Így közösen egymás lelki életét is erősítik, és ez a mindennapok munkájában, megpróbáltatásaiban is könnyebbé teszi.

Szélesebb rétegeket szólított meg az a kiadvány, amelyet a hátszágban szolgáló tábori lelkész, Molnár Vid Bertalan szerkesztett *Katonák imakönyve*<sup>383</sup> címmel. Az imakönyv

---

<sup>380</sup> Dr. Sipos István: *A szemináriumtól a frontig- a fronttól a szemináriumig*. Dunántúl Nyomda, Pécs, 1917. A továbbiakban lásd: Dr. Sipos, 1917.

<sup>381</sup> Uo. 14. o.

<sup>382</sup> Uo. 17. o.

<sup>383</sup> *Katonák imakönyve, Imák és Intelmek a magyar katolikus katonák számára*  
Szerkesztette: Molnár Vid Bertalan, tábori lelkész, címzetes kanonok, apostoli protonárius  
Budapest, Stephaneum Nyomda RT. 1917. Továbbiakban lásd: *Katonák imakönyve*, 1917.



első része általános, minden hívő számára szükséges napi imádságokat tartalmaz. A kiadvány második felében találunk olyan fohászokat és rövid olvasmányokat, amelyek a frontvonalban harcoló katonák mindennapjaiban felmerülő nehézségeire igyekeznek vigaszt nyújtani.

A hatodik fejezet háborús imádságokat tartalmaz.<sup>384</sup> Az első vonalban harcoló katonáknak a legnagyobb lelki vívódást és feszültséget a harcokban való részvétel jelentette. Az imakönyvben külön ima található ütközetet megelőző,<sup>385</sup> ütközet közbeni illetve utáni időszakra.

A harc hevében nem jutott idő az imádságra, így az ekkorra szánt lelki vigasz ennek megfelelően csak rövid mondatokból áll.<sup>386</sup> A harcot követő hálaadó imádság köszönetet mond a támogatásért és áldást kér a csata, ütközet során elesett bajtársak számára.<sup>387</sup>

Az imakönyv a katonaelet egyéb megpróbáltatásaira is tartalmaz lelki támaszt. Található benne többek között imádság menetelésre, amelyben kitartásra buzdítja a katonákat. Érdekes dolog, hogy az akaraterő növelése mellett a fohász tartalmaz a királyra és a hazaszeretetre vonatkozó sorokat is: *„Nagy Isten, kinek a kezében van a sorsa békének és háborúnak, figyelmezz híveidnek az eső szavára. Hallgasd meg imáinkat, kik küzdünk királyunkért és a hazánkért, véd meg országunkat az ellenség dúlásaitól, áldd meg fegyvereinket, vezess győzelemre, mi Segítőnk mi Megmentőnk.*

---

<sup>384</sup> In: Katonák imakönyve 1917. 50-62. o.

<sup>385</sup> Ima ütközet előtt: Hatalmas Isten, élet és halál ura, sorsok intézője, seregek vezére, állj mellettünk a küzdelemben. Bizalommal és reménykedve fordulunk hozzád, ki ott álltál választott néped oltáránál, ha a harcok viharfelhői árnyékozták Izrael fiait: adj erőt a fegyvereknek a hazugság és ámtás fölött. Jámbor szolgádat, Dávidot, Te segítetted győzelemre Góliáttal szemben. Engedd, hogy mi is Hozzád kiáltunk most szorongatásunkban: vezesd győzelemre seregeinket. Világosítsd meg hadvezéreink értelmét, áldd meg szándékaikat és tetteiket, hogy győzzenek elleneinken. Legjóságosabb atyám! Testemet, lelkemet neked ajánlom e nehéz órákban, teljesedjék be rajtam a te szent akaratod. Ha te akarod, a golyók zápora elkerül engem, ha azonban úgy rendezed, hogy meghaljak a hazámért és királyomért, add nekem isteni kegyelmedet és jutalmazd meg az örök élettel, a te szent fiad érdemei által. Ámen! In: Katonák imakönyve, 1917., 50. o. - 51.o.

<sup>386</sup> Ütközet közben: Uram, legyen meg a te szent akaratod!/Istenem, erősíts meg a nehéz órákban. /Imádlak Jézusom! Kínszenvedésedre kérlek, irgalmazz nekem./Magyarok Nagyasszonya könyörögi érettünk./Jézus szíve oltalmaz engem./Jézus szíve fogadj be engem./// In: Katonák imakönyve, 1917., 51. o.

<sup>387</sup> Ima ütközet után: Mindenható atyám, köszönöm, hogy mellettünk állottál az elmúlt nehéz órákban és napokban. A te erős védelmednek köszönhetjük elsősorban a diadalt, mely megalázta elleneinket, kik hazánkra törtek. Szívünk mélyéből adunk hálát neked, jóságos Isten. Dicsérünk és áldunk téged az örvendezés hangos szavaival. Te adtál vezéreinknek tudást és bölcs mérsékletet, seregeinknek bátorságot és kitartást ezer veszély között. Légy áldott érte Seregek Ura!

Én pedig alázatos szolgád kicsiny porszem a népek nagy áradatában, köszönöm neked, hogy a halál angyalának villogó kardját elhárítottad a fejem fölül. Míg élek mindig neked kívánok ezentúl szolgálni, hogy hálát adjak neked a nagy kegyelmedért. Állj mellettem ezután is végtelen jóságoddal, s állj igaz ügyünk mellett mindenható erőddel, hogy e szörnyű háborút mielőbb dicsőséges béke kövesse. Adj elesett bajtársainknak örök nyugalmat és az örök világosság fényeskedjen nekik. A sebesülteknek pedig enyhítsd a fájdalmait, vigasztald és gyógyítsd meg őket, a mi urunk Jézus Krisztus érdemeiért. Ámen! In: Katonák imakönyve, 1917., 51. o. - 52. o.

*Ó Világ Megváltója, ki véreddel váltottál meg engem is az örök élet számára, őrizd meg életemet és véd meg lelkemet a kísértések óráján. Uram, könyörülj rajtunk, a te szent keresztedben van a mi erős hitünk és reménységünk.*

*Én Uram, én Istenem, erősítsd meg lelkemet, hogy eskümet megtarthassam, és mint jó katonája az igaz ügynek, kötelességeimet pontosan teljesítsem. Erősítsd az én testemet is, hogy a fáradalmakat könnyen elviseljem, s hazámnak hasznára legyek. Adj alázatos és béketűrő szívet, s véd meg az életemet, hogy a harc után az otthonomba térve enyéimet viszont láthassam. Ámen!”<sup>388</sup>*

Az első vonalban szolgáló katonáknak a legnagyobb megpróbáltatást, lelki vívódást a halál közelsége jelentette. Az imakönyv külön tartalmaz imádságot a sebesült és a haldokló harcosok számára. Az előbbi fohászban segítséget és támogatást kér a gyógyuláshoz, illetve hálát ad azért, hogy nem halálos a sebesülése.<sup>389</sup>

A haldokló imájában az élete során elkövetett bűnei megbocsátását valamint további segítséget kért szerettei számára.<sup>390</sup>

Az imakönyv hetedik fejezete „Az *Intelmek*”, rövid írásokat tartalmaz, amelyek a hívő katonák szolgálatához kapcsolódik. Felhívja a figyelmet, hogy a szörnyűségek közepette is a legfontosabb, hogy hitüket megőrizték és gyakorolják. Találhatóak írások, jó tanácsok a katonaelet egyéb területeiről is, szó van a lopásokról és öncsonkításról, szökésekről, az előljárával szembeni viszonyról is. Mindenben természetesen engedelmességre, hűségre szólít fel.<sup>391</sup>

Az imakönyv mellett volt egy másik olyan kiadvány, amely elsősorban a pécsi szeminárium katonai szolgálatát töltő kispapjainak szólt és „*Hangok hazulról*” címmel jelent meg.<sup>392</sup> A kiadvány fő feladatának tekintette, hogy a harctéren szolgáló szemináriumú növendékeknek nyújtson segítséget a háború borzalmainak elviselésében. Rendszeresen beszámolt az egykori kispapok aktuális szolgálatáról és alakulatáról. Feljegyezte a sebesülteket és részletesen tudósított arról, hogy ki milyen harctéren illetve melyik alakulatban szolgál. A kiadvány azzal a céllal jelent meg, hogy a közösséget a háború ellenére fenntartsa és az egykori társak a harctéren is találkozzanak, segítsék egymást.

---

<sup>388</sup> Uo. 53. o.

<sup>389</sup> Uo. 55. o.

<sup>390</sup> Uo. 56. o. - 57. o.

<sup>391</sup> Uo. 62. o. - 98. o.

<sup>392</sup> *Hangok hazulról*, Pécs, 1917. Kézirat gyanánt OSZK Mikrofilmtár

A kiadványt a frontvonalban szolgáló tábori lelkészek is rendszeresen olvasták, mint egy, a szerkesztőkhöz eljuttatott írásból kiderül: „A küldött füzetet hálásan köszönöm. Kispapjainknak ünnepnap volt, amikor átadtam. Éppen indultam az állásba gyóntatni, mikor a legényem hozta a postát”.<sup>393</sup> A levélben a szolgálatot teljesítő lelkész részletesen beszámol a frontvonalban eltöltött napjairól, munkájáról és az azokkal járó nehézségekről. Majd végül így búcsúzik: „tiszteletteljes üdvözlettel küldök kispapjaim nevében is hálás köszönetet a kedves füzetekért.”<sup>394</sup>

A kiadvány levelezési rovatából jól látszik, hogy a célját elérte, hisz az egykori szemináriumi társak tudtak egymásról, tartották a kapcsolatot az első vonalban is, és ez nagy segítséget jelentett számukra.

Termesztésen nem feledkezhetünk meg a tábori püspökségeken és a hátországba levő parancsnokságokon dolgozó atyákról sem. Az ő feladatuk elsősorban közvetlen környezetük lelki életének gondozása, valamint a tábori lelkészet rendszerének működtetése, és az adminisztráció volt.

### **VIII. 3. Hátországi szolgálat**

A hátországba szolgáló honvédlelkészek talán legfontosabb feladata a kaszárnyákban levő katonák lelki életének a gondozása volt. Az itt tartózkodó honvédek egy része már megjárta a frontvonalat és tudta, hogy mi vár rá, ha bekerül a menetszázadba. Nekik sokat segített az a lelki felkészítés, megerősítés, amit az atyáktól kaphattak. Erre a lelki megerősítésre azoknak a honvédeknek is szükségük volt, akik még újoncnak számítottak és nem vettek részt korábban a harcokban. A laktanyában és hátországba szolgáló katonáknak, a frontvonalban harcoló társaikkal egyetemben, a hadvezetőség biztosította, hogy vallásuk ünnepeit az egyházi szabályoknak megfelelően megtartsák.

„...Legfelsőbb helyen és hadseregvezetőségénél kifejezésre jutott az az óhaj, hogy minden egyes katonai személynek – kívánságához képest – alkalom nyújtassék vallási kötelemeinek teljesítésére; mások hibájából senki se vonuljon hadba gyónás, illetve Úrvacsorának magához vétele nélkül...” - kezdődik az 1914. december 17-én, a Magyar

---

<sup>393</sup> Uo.

<sup>394</sup> Uo.

Királyi Honvéd Állomásparancsnokság által kiadott 349. számú parancs.<sup>395</sup> A folytatásban a parancs részletesen szól arról, hogy a katonai vezetésnek közvetlenül érintkezésbe kell lépnie a felsorolt plébániákkal és megszervezni, hogy a legénység miképp tudja elvégezni a szentgyónást és áldozást. A parancs értelmében egy-egy napon három, legfeljebb négyszáz ember részesülhetett a szentségekben. Figyelmeztettek arra is, hogy a honvédek közül, aki délután vagy este végezte a szentgyónást, az másnap éhgyomorral vezetendő szentáldozáshoz és csak a templomból való visszatérés után reggelizzen.<sup>396</sup>

A kiadott parancs második felében felsorolják azokat a római illetve görög katolikus plébániákat, amelyeken a katonák elvégezhetik a szentgyónást és áldozást.<sup>397</sup> A felsorolásból is kiderül, hogy a honvéd tábori lelkészek és a polgári lelkészek között nagyon jó volt az együttműködés, amely nagy segítséget jelentett a tábori lelkészeknek. A hátszágban szolgáló honvédeknek az első vonalban harcoló társaikhoz hasonlóan hitéletük szempontjából fontos volt az egyházi ünnepek megtartása. Az erre való felkészülésben és az ünnepek lebonyolításában szintén a polgári és tábori lelkészek együttműködésére volt szükség. A húsvétkor tartott feltámadási illetve Szent István napján tartott körmenetek társadalmi eseménynek számítottak a korabeli Budapesten a háború alatt is. A lehetőség szerint igyekeztek ezeket az eseményeket a békeévekhez hasonlóan megrendezni. A Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság 1915-ben kiadott 89. számú parancsa rendelkezik arról, miként tartsák meg az első háborús feltámadási körmenetet a budai várban.<sup>398</sup> Az ebben kiadott utasítások, szervezési feladatok teljes mértékben megegyeznek az 1912-ben kiadott feltámadási körmenetre vonatkozó paraccsal.

A Szent István-napi körmeneteket a békeévekhez hasonlóan megtartották a háború alatt is. Az 1915. augusztus 18-án, a Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság által Budapesten kiadott 230. számú pótparancs rendelkezik a két nappal később rendezendő ünnepegről. Meghatározták, hogy az egyházi eseményen valamennyi, a fővárosban tartózkodó, tábornoknak személyesen részt kell vennie. Továbbá minden pöttest és intézet részéről további két-két tiszt köteles megjelenni a reggel háromnegyed nyolckor

---

<sup>395</sup> HL-Ludovika Akadémia iratanyaga, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, 349. számú parancs. 1914.

<sup>396</sup> Uo.

<sup>397</sup> A kijelölt plébániák: Római katolikus plébánia hivatalok: VIII. kerület Mária Terézia tér 5, Mária utca 25, IX. kerület Üllői út 75, Bakáts tér 12. Görög katolikus plébánia hivatalok: VII. kerület Rottenbiller utca 5/b, Szegényház tér 9. Református lelkészi hivatal: IX. kerület Kálvin tér 3-5.

<sup>398</sup> HL- Ludovika Akadémia iratanyaga, Magyar Királyi honvéd állomásparancsnokság 89. számú parancs 1915.

kijelölt gyülekezőn, menetöltözetben, a Várkápornában. Rövid ájtatosság után meghatározott útvonalon haladt végig a körmenet, egészen a Mátyás templomig. Itt, valamint a közvetlen az épület mellett található Szent István szobor előtt, tartották az ünnepélyes szentmisét és prédikációt, amelyen az egészségügyi intézetek tábori lelkeszei segédkeztek. Az egyházi szertartás végezetével a körmenet visszatért a Várkápornába.<sup>399</sup>

A csapatok részéről kirendelték az 1-es honvéd gyalogezred pótzászlóaljának egy századát, fegyver és töltenytáska és tábori jelvény kötelező viselésével. Ők a körmenetben a Szent Jobb előtt illetve mögötte haladtak és a szentmise alatt három dísztüzet adtak. Az ezred zenekara is részt vett az eseményen és ők haladtak a körment elején. Az alakulat sorai közül kijelöltek további „6 magas termetű altisztet, őrvezetőt vagy honvédot, lehetőleg egyforma nagyok, oldalfegyverrel felszerelve a Szent Jobb és a templomi zászlók viselésére.”<sup>400</sup> A kijelölt személyeknek mindenképp katolikus vallásúnak kellett lennie és lehetőleg frontszolgálattal és kitüntetésekkel rendelkeznie. Az ünnepélyre kirendelték továbbá a fővárosi honvéd helyőrségi kórház lábadozó betegeit.

A rend fenntartását a 30. honvéd gyalogezred pótzászlóaljának egy százada biztosította. A mintegy 160 fő, 6 lépés távolságra egymástól alkotott sorfalat, oldalfegyverrel és tábori jelvény nélkül. Az ő irányításukra négy tiszt volt kijelölve, közülük egy-egy a várudvarban, a Mátyás templom előtti téren, illetve ketten a Nádor téren voltak.

A szentmise és szentbeszéd, valamint a körmenet befejezése után, a csapatok a Bécsi kapu utcán valamint az Ostrom utcán vonultak szállásukra.<sup>401</sup>

A fenti esemény rövid ismertetéséből is kiderül, hogy a honvédségnek illetve a katonáknak milyen fontos és kiemelt szerepük volt az egyházi és állami ünnepek során egyaránt. Az észrevételt megerősíti az is, hogy a következő esztendőben kiadott parancsok is megegyeznek a fent idézetével és a honvédek kiemelt szerepét támasztják alá az ünnepi eseményen.<sup>402</sup>

A háború előrehaladtával a veszteségek rohamosan nőttek. A bizakodó közhangulat, ami a harcok kezdetekor elterjedt volt, egyre romlott. Az Osztrák–Magyar Monarchia vezetése, a társadalmi és egyházi vezető körök mindent megtettek, hogy ezt a folyamatot

---

<sup>399</sup> HL-Ludovika Akadémia iratanyaga, Magyar Királyi honvéd állomásparancsnokság, 230. számú parancsa 1915.

<sup>400</sup> Uo.

<sup>401</sup> Uo.

<sup>402</sup> HL-Ludovika Akadémia iratanyaga, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, 227. számú parancsa 1916 és 229. számú parancsa 1917.

megállítsák. E célból több olyan rendezvényt szerveztek, amely a győzelem kivívását erősítette a katonákban és a polgári személyekben egyaránt Ennek a gondolatnak a keretében tartottak könyörgő körmenetet a fővárosban az uralkodóház részvételével.

A körmenetet Dr. Csernoch János bíboros, hercegprímás vezette és az uralkodó képviseltében Ő császári és királyi Fensége, Ferenc József főherceg, zászlós úr jelent meg.<sup>403</sup> Az egyházi esemény helyszíne Budapest belvárosa volt. A körmenet a belvárosi templomból ment a Bazilikához. Itt a résztvevők egy része elvált a menttől és átment az Országház előtti térre, így két helyszínen párhuzamosan tartottak misét, amelyek befejezése után a körmenet visszatért a belvárosi templomhoz.

Az előkészületek és a szervezés meghaladta egy Szent István-napi körmenet megrendezését. Ebben az esetben a Szent Jobbot, az 1. honvéd gyalogezred és a cs.és kir 32. gyalogezred pótzászlóaljából kiválasztott katonák vitték<sup>404</sup> Az eseményen részt vettek a fővárosban állomásozó alakulatok, a Ludovika Akadémia akadémistái és a honvéd kórházban lábadozó sebesültek is. A rendfenntartást a három honvéd gyalogezred, 1-es, 29-es és 30-as pótzászlóaljai biztosították a körmenet útvonalán.

A fenti példák szemléletesen érzékeltetik, hogy milyen összefogás volt a polgári és katonai egyházi személyek között. Segítették egymást a karitatív gyűjtések során, lelkesítő vagy éppen vigasztaló prédikációikkal. A főpapság tagjai közül elsősorban a székesfehérvári megyéspüspök, Prohászka Ottokár volt az, aki gyakori körleveleivel igyekezett erőt önteni és kitartásra buzdítani híveit.

Összefoglalva: kijelenthetjük, hogy a honvédlelkészek mind a frontvonalban, mind a hátszágban fontos szolgálatot végeztek az I. világháború alatt. Nehéz körülmények között kellett helytállniuk felekezettől függetlenül hitük védelmében, és eközben segíteni bajtársaikat a borzalmak elviselésében. Békeidőben vállalt kötelezettségeiket továbbra is el kellett látniuk, úgy az oktatási intézményekben, mint a hátszágban található egészségügyi intézetekben. A hátszágban szolgáló tábori lelkészeknek fontos feladatot jelentett frontvonalban szolgáló társaik lelki támogatása.

---

<sup>403</sup> HL-Ludovika Akadémia iratanyaga, Magyar Királyi Honvéd Állomásparancsnokság, 148. számú parancs 1915.

<sup>404</sup> Uo.

## Összegzett következtetések

### A kutatási tevékenység összegzése

A hadtörténelem során, a hadra kelt seregekben mindig fontos szerepet játszottak azok a személyek, akik a katonák lelki életével foglalkoztak. A pogány népeknél az istenekkel való kapcsolattartás a háború sikere érdekében történt. A varázslók, jósok mindent megtettek azért, hogy az istenek kegyelméből a sereg győztesen hagyja el a harcmezőt.

A monoteista vallások elterjedésével egyre inkább előtérbe került a katonák lelki életének gondozása, amely tendencia egészen napjainkig tart. Előfordult a történelem során, hogy ideológiai okokból ez háttérbe szorult a kommunizmus évei alatt, de a rendszerváltást követő években ismét fontossá vált a posztkommunista országok hadvezetése számára.

A magyar haderőben, történelmünk folyamán, mindig kiemelkedő szerepet játszottak a tábori lelkészek, kivéve azt a néhány évtizedet, amelyet a Varsói Szerződés tagjaként töltöttünk. A rendszerváltást követően újjáalakult Magyar Honvédség vezetése ismét nagy figyelmet fordít a katonák lelki életének gondozására. Mivel katonáink számos külföldi misszióban vesznek részt, szükség van rá, hogy a rendkívüli körülmények között helyt tudjanak állni. Ebben nagy segítségükre lehetnek a tábori lelkészek.

Fontos feladat, hogy ne csak a Magyar Honvédség érezze jogelődjenek a korábbi korok honvédalakulatait, hanem az itt szolgáló lelkészek felekezettől függetlenül ismerjék elődeik munkáját.

A mai magyar haderő elődjének tekinti az 1848-ban és 1868-ban alakult honvédséget. Ezeknek a haderőknek szerves része volt a lelkészi szolgálat és mivel a szabadságharc haderejében szolgáló lelkészek történetét már feldolgozták, ezért fontosnak tartottam, hogy megtörténjen ez a Monarchia haderejében szolgáló tábori lelkészek esetében is.

Az értekezés elkészítése során végzett tudományos kutatómunka eredményeként, sikerült feldolgozni az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében működő honvéd-lelkészet szervezetét és a Nagy Háborúban szolgáló lelkészek frontvonalban és háterszágban végzett feladatait egyaránt.

A tudományos kutatás során feldolgoztam a témával foglalkozó szakirodalmat. Először az általános hadtörténeti és vallástörténeti munkákat vizsgáltam. Elmondható, hogy ezek a publikációk nem térnek ki részletesen a tábori lelkészek munkájára.

Ugyanerre a következtetésre jutottam a Nagy Háborút feldolgozó specifikus hadtörténeti munkák vizsgálatakor.

Elmondható, hogy a harcok alatt illetve a két háború között megjelent kiadványok már említik a tábori lelkészek szolgálatát. A korabeli tudósításokból, valamint a megjelent visszaemlékezésekből kitűnik, hogy mennyire fontos volt a Monarchia hadvezetése számára a katonák lelki életének gondozása, hogy azt a vallást tudják gyakorolni, mint a harcok kitörése előtt.

Számos visszaemlékezés nyomtatásban is az olvasók elé került, amelyben szolgáló lelkészek írják le tapasztalataikat. Mivel ezek a publikációk kis példányszámban jelentek meg, komoly kutatómunkával járt a megtalálásuk. De számos adalékkal szolgáltak a tudományos kutatás során.

Az értekezés első felében bemutattam a tábori lelkészi szolgálat kialakulásának történetét, és az itt szolgáló atyák munkáját. Kutatásom során felhasználtam a témában eddig született hadtörténeti és vallástörténeti szakirodalmat, és ezek felhasználásával sikerült összefoglalni ezt a több ezer éves folyamatot.

Az értekezés fő részében az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében szolgáló tábori lelkészek munkájával foglalkoztam. Bemutattam a k. u. k.-ban szolgáló lelkészek munkáját és a tábori püspökség szervezetét. Kitértem a haderőn belül működő Magyar Királyi Honvédségre, és az itt szolgáló honvéd tábori lelkészekre. Részletesen elemeztem a békebeli és a hadra kelt seregben végzett szolgálatukat, valamint azokat a Szervi Határozványokat és Szolgálati Utasítást, amelyek a feladataikat meghatározták. Részletesen beszámoltam arról, hogy milyen különbségek vannak a feladatokban és a szervezeti felépítésben a hadra kelt és a békebeli sereg között. A kutatás során kiderült, hogy a Magyar Királyi Honvédségben békeidőben négy később öt lelkész szolgált. A mozgósítás után a számuk száz fölé emelkedett.

Történelmi példák sorával támasztottam alá, hogy a megfogalmazott utasítások és határozványok miként valósultak meg a harcok alatt a mindennapi tevékenységek során. Levéltári kutatások, visszaemlékezések, naplók és a korabeli kiadványok átvizsgálása mellett terepbejárásokon is részt vettem, amelyek során egykori, ma már használaton kívüli temetők helyszínét sikerült azonosítani Volhyniában és a Doberdo-fennsíkon.



Ezekon a kutató utakon számos olyan tapasztalatot, élményt szereztem, amely az olvasottak jobb megértéséhez vezetett.

Összefoglalva: elmondható, hogy a tudományos kutatás eredményes volt, mert sikerült a honvéd lelkészek munkáját, szervezeti felépítését és dokumentációját megismernem. Értekezésem a kutatás jelenlegi állapotának eredményét tükrözi, mivel folyamatosan kerülnek elő olyan források, amelyek újabb adalékkal gazdagítják az eddigi ismereteket.

### **Új tudományos eredmények**

Az értekezés témájának kutatása, majd írásban történt kidolgozása és a végkövetkeztetések levonása után az alábbi tudományos eredményeket fogalmaztam meg:

1. A kutatás eredményeként számos olyan forrást, elsősorban visszaemlékezést, sikerült felkutatni, amelyek feldolgozása eddig nem történt meg vagy a megjelent kis példányszám miatt kevésbé volt ismert a témát kutatók előtt is.
2. Az értekezéssel részletes ismertetésre került a honvédlelkészek munkája a Nagy Háborúban. Ez tovább gazdagítja az első világgéssel kapcsolatos ismereteinket.
3. A tudományos kutatás és az értekezés eredménye újabb adalékkal szolgál a katonák lelki gondozásának nyomatékosításához. Az eredmények azt erősítik, hogy a hadvezetésnek mindenkor figyelmet kell fordítania erre.
4. A mai Magyar Honvédségben szolgáló tábori lelkészeket megismerteti elődeik munkájával és szolgálatával. Emellett a felsorolt példák segítenek az esetleges problémák megelőzésére.

5. Az értekezéshez kapcsolódó terepkutatások során számos olyan, ma már nem használatos katonai temető helyszínének beazonosítása történt, amely katonai emlékhelynek is kialakítható.

## Ajánlások

Nagyon fontosnak tartom a PhD értekezések jövőben történő hasznosíthatóságát. Ennek megfelelően az ajánlások megfogalmazása során törekedtem arra, hogy azok a hadtudomány, a Magyar Honvédség, a tábori lelkészek és a korszakkal foglalkozó történészek hasznára váljanak.

Elgondolásom alapján értekezésem a jövőben a következő területeken lesz hasznosítható:

1. Tananyagként szolgálhat a különböző felekezetű lelkészek képzésben. Úgy gondolom, hogy egyháztörténeti tanulmányaikhoz megfelelő kiegészítést nyújt, és további ismereteket ad képzésük során.
2. Tananyagként használható történész és katonatiszt hallgatók számára, akik az értekezés alapján megismerhetik az első világháború lövészárkainak, hátországának életét.
3. Háttéranyagként felhasználható misszióba készülők lelkészek felkészítése során. Az értekezésben említésre kerülő történelmi példák segítséget nyújthatnak a saját szolgálatukra való felkészülésben.  
A napjainkban missziót vállaló lelkészeknek hasonló problémákkal kell megküzdenie, mint a Nagy Háborúban szolgáló elődöknek. A feladatról egy beszélgetés során így nyilatkozott Takács Tamás alezredes<sup>405</sup>, tábori lelkész:  
*„Azt hiszem, ha az ember határhelyzetekbe kerül és megváltozik körülötte a*

---

<sup>405</sup> Dr. Takács Tamás alezredes, a Katolikus Tábori Püspökség kiemelt tábori vezető lelkésze

*világ, vagy ha nehézségekbe ütközik, esetleg életveszélybe kerül, akkor egészen másként lát addig teljesen természetes, vagy hétköznapi dolgokat. Emiatt szinte természetes, hogy nagy szükség van egy-egy misszióban a tábori lelkészek jelenlétére.”<sup>406</sup>*

Az atyával készített interjúból kitűnik, hogy a Magyar Honvédség missziókban szolgáló lelkészek feladatai gyakorlatilag teljesen megegyeznek a Nagy Háborúban szolgáló honvéd tábori lelkészek feladataival. A hivatás fő részét a katonák lelki életének segítése, valamint a lelki problémáikban való segítségnyújtás teszi ki. A felmerülő kérdések is hasonlóak, az ünnepek, a szeretteiktől való nagy távolság, vagy a hősi halált halt bajtárs elvesztésének feldolgozása.

*„A tábori lelkész beosztása egy misszióban éjjel-nappali, vagyis valóban 24 órás szolgálat. Én is nem egyszer jártam úgy, hogy a szolgálat leadása után, éjjel 11 órakor keresett meg egy-egy katona valamilyen problémával”<sup>407</sup>*- nyilatkozta Mészáros László alezredes, a Magyar Honvédség Protestáns Tábori Lelkészi Szolgálat kiemelt vezető tábori lelkésze. A beszélgetés során elmondta, hogy minden 150 főt meghaladó misszióban kötelező tábori lelkészt biztosítani, de ez gyakran nehezen teljesíthető. Előfordulhat olyan helyzet, hogy ennél a létszámnál kisebb csoport állandó szolgálatából adódóan nem jutna lelki gondozáshoz. Az ilyen helyzet nem volt ismeretlen a Nagy Háború alatt sem, hiszen számos elkülönített zászlóalj harcolt ezredétől távol, de éppen úgy, mint ma, akkor is biztosítottak számukra lelki vezetőt, *„hiszen a tábori lelkész olyan a misszióban, mint a mentőöv a tengerjáró hajón: sokaknak biztonságot ad, ha támaszra van szükség, elérhető.”<sup>408</sup>*

Összefoglalva, elmondható, és ez a napjainkban külföldi missziókban szolgáló tábori lelkészekkel történt beszélgetésekből kitűnik, hogy ugyanazon nehézségekkel kell megküzdeni a lelkészeknek ma is egy-egy misszióban, mint egykor az I. világháború alatt a frontvonalban szolgáló honvédlelkészeknek. Ezért úgy gondolom, a történelmi példa feldolgozása segíti az ő misszióra való felkészülésüket is.

---

<sup>406</sup> <http://www.honvedelem.hu/cikk/21798/>”volt,-amikor-csak-hallgattam-a-csendet. 2011. június 28.

<sup>407</sup> <http://www.honvedelem.hu/cikk/24639/>fontos-a-lelki-gondozas 2011. június 28.

<sup>408</sup> U. o.

4. A korral foglalkozó történeszek számos forrásként felhasználható visszaemlékezést ismerhetnek meg, amely a tudományos kutatás során előtérbe került.
  
5. A tudományos ismeretterjesztésben segít az érdeklődőknek sajátos szemszögből megismeri a lövészárkok világát és a Nagy Háborúban harcolt honvédek életét.

## **„Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek”**

*„Az élet meleg lüktetése a halál árkaiban-békesziget a hároméves viaskodás árjában, egy-két boldog óra, virágvasárnapos lelkület tükrözik a jobb napokat látott népfölkelő szemekben és a korán megbarnult, ideje előtt megférriasodott, sebhelyes gyerekhonvédcocok. Ilyen a mi nagybőjtünk és egyben húsvétunk. Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek”<sup>409</sup> - írta Berta Lajos tábori lelkész a frontvonalban eltöltött szolgálatáról.*

A harcoló katonák nagyon hálásak voltak a tábori lelkészeknek áldozatos és alázatos szolgálatukért, amely során lelki támaszt nyújtottak a legnehezebb pillanatokban is. Ezt így köszönte meg a halálos ágyán egy honvéd: *„...Atyám, külön is megköszönöm, hogy épp önök akiket leköpní és kigunyolni tanítottak népbolondítóink és különbség nélkül vigaszt, erőt osztanak. Vezetőinknek most néma az ajkuk, kiszáradt a tentájuk, nincs orvosságuk sebeinkre...”*

---

<sup>409</sup> Hangok hazulról, Pécs, 1917.

## Felhasznált irodalom

1. Aggházy Kamill, vitéz, Stefán Valér: A világháború (1914-1918). Budapest: Országos Közművelődési Tanács Könyvosztálya, 1934.
2. Baja Benedek, Pilch Jenő et al. (szerk.): Hadifogoly magyarok története. Budapest: Athenaeum, 1930.
3. Bánlaky [Breit] József, Doberdói: A magyar nemzet hadtörténelme. Budapest: Athenaeum, 1928-1942.
4. Berkó István (szerk.): A magyar királyi honvédség története: 1868-1918. írta Suhay Imre vezetése alatt a Hadtörténelmi Levéltár részéről kirendelt bizottság. Budapest: Hadtörténelmi Levéltár, 1928.
5. Boardman, John, Griffin, Jasper, Murray, Oswyn (szerk.): Az ókori görögök és rómaiak története. Budapest: Maecenas, 1996.
6. Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. Budapest: Zrínyi Kiadó, 1992.
7. Borsányi György (szerk.): Zadravec páter titkos naplója. Budapest: Kossuth Kiadó, 1967.
8. Czékus Zoltán: Az 1914-18. évi világháború összefoglaló történelme. Budapest: Szerző, 1930.
9. Csikány Tamás: A harmincéves háború. Budapest: Korona, 2005.
10. Dezső László: Bevezetés a katonai lelki gondozásba. Pápa, 1941.
11. Evans, A.J.: The Palace of Minos at Knossos. I-IV. köt. London, 1921-1936.
12. Galántai József: Az első világháború. Budapest: Gondolat, 1980.
13. Gáspár Zsuzsa, Horváth Jenő (szerk.): Királyok könyve: Magyarország és Erdély királyai, királynői, fejedelmei és kormányzói. 4. kiad. Budapest: Officina Nova, 1995.
14. Gergely Jenő (szerk.): Vallások és a katonai szolgálat. Budapest, 1989.
15. Graves, Robert: A görög mítoszok. 2. kiad. Budapest: Európa, 1981.
16. Hangay Zoltán: A pápák könyve: A római pápák Szent Pétertől II. János Pálig. Budapest: Trezor Kiadó, 1991.
17. Harai Dénes Dr. Katonadolog? Masszi Kiadó 2003,
18. Hegyi Dolores et al.: Görög történelem a kezdetektől Kr. e. 30-ig. Budapest: Osiris Kiadó, 1995.
19. Hermann Róbert (szerk.): Fegyvert s vitézt: A magyar hadtörténet nagy csatái. Budapest: Corvina, 2003.

20. Horváth László: A tábori lelkészet intézményes megjelenése. In: Hadmérnök, 4. évf., 2009. 3. sz.
21. Horváth Zita: Lelkészek a katonák között. In: Hadmérnök, 4. évf., 2009. 2. sz.
22. Kalamár Dezső: Fontos a lelki gondozás. Zrínyi Média, 2011.03.04.  
<http://www.honvedelem.hu/cikk/24639fontos-a-lelki-gondozas> (2011.06.28.)
23. Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Budapest: Könyvért, 1985.
24. Katolikus Szemle. 29.-34. évf. (1915-1920)
25. Kertész Gyula et al. (összeáll.): Katonai lelkipásztorkodástan: a m. kir. I. honvéd hadtest tart. táb. lelkészi alapkiképző tanfolyamán megtartott előadások. Budapest: Vörösváry, 1942.
26. Király Béla, Veszprémy László (szerk.): A magyar hadtörténelem évszázadai. Budapest: Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003.
27. Lándor Tivadar, Hazai Samu (szerk.): A nagy háború: írásban és képben. Budapest: Athenaeum, 1915-1925
28. Liberati, Anna Maria, Bourbon, Fabio: Az ókori Róma: Birodalom, mely egykor a világ ura volt. Budapest: Officina '96 Könyv- és Lapkiadó Kft.
29. Liptai Ervin (szerk.): Magyarország hadtörténete: Két kötetben. Budapest: Zrínyi, 1985.
30. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár (szerk.): A világháború: 1914-1918: Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. Budapest: Stádium, 1928.
31. Melichár Kálmán: A katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészeténél) és a magyar királyi honvédségnél. Budapest: Pallas, 1899.
32. Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Budapest: Szent István Társulat, 1928.
33. Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918. I-VII. köt. Wien: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931.
34. Pávai Mátyás Sándor, vitéz: A Máramaros-Ugocsa megyei 85-ik gyalogezred története 1914-1918: eredeti harctéri naplók, hadműveleti intézkedések, parancsok, harcjelentések és okmányok alapján. Budapest: Szerző, 1941.
35. Pilch Jenő (szerk.): A magyar katona vitézségének ezer éve I-II. köt. Budapest: Franklin-Társulat, 1933.

36. Pröhle Károly: Háború és theologia: Theologiai elmélkedés a világháború közepette. Pozsony: Wigand K. F. könyvnyomtató-intézetéből, 1915.
37. Pröhle Károly: Háború és vallás: Válaszút arra a kérdésre: Hogyan éljük át ezt a nagy időt? Pészly Károly Könyvnyomdája, 1915.
38. Rácz Árpád (szerk.): Nagy képes millenniumi hadtörténet: 1000 év a hadak útján. Budapest: Rubikon: Aquila, 2000.
39. Ravasz István és Szijj Jolán (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs-ig. Petit Real Kiadó, Budapest, 2000.
40. Rónai Horváth Jenő: Magyar hadi krónika. Budapest: Franklin-Társulat, 1895-1897
41. Schrotti Pál: A tábori papság. In: Katholikus Szemle, 1915. (29. évf.) 6. sz. 561-581. p.
42. Szabó László: Doberdo, Isonzo, Tirol. 2. kiad. Budapest: Kossuth, 1980.
43. Szántó Konrád: A katolikus egyház története. Budapest: Ecclesia, 1983-1987
44. Szűcs László: „Volt, amikor csak hallgattam a csendet”: Beszélgetés Takács Tamás alezredes, katolikus tábori lelkésszel. Zrínyi Média, 2010.09.07. <http://www.honvedelem.hu/cikk/21798/volt,-amikor-csak-hallgattam-a-csendet> (2011.06.28)
45. Szűcs László: A lelkészi beosztás 24 órás szolgálat. Zrínyi Média, 2010.05.25. [http://www.honvedelem.hu/cikk/0/15124/ev\\_katonaja\\_meszaros\\_laszlo\\_alezredes\\_pentek.html](http://www.honvedelem.hu/cikk/0/15124/ev_katonaja_meszaros_laszlo_alezredes_pentek.html) (2011.06.28.)
46. Török József: Egyetemes egyháztörténelem I-II. köt. Budapest: Szent István Társulat, 1999.
47. Ujhelyi Péter: Az állandó hadsereg története: I. Lipót korától Mária Terézia haláláig (1657-1780). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1914.
48. Varga A. József: Soltész Elemér, Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000
49. Varga A. József: A katonai lelki gondozás, In: Hazánk dicsősége. 160 éves a Magyar Honvédség, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008.
50. Varga A. József: Katonák - lelkészek: tábori lelkészek. Budapest: Zrínyi, 2010.



## Felhasznált források

1. A-16. Utasítás a k. u. k. katonai lelkészei számára.
2. A-19. Szolgálati utasítás a m. kir. honvéd lelkészek számára. Budapest: Pallas, 1913.
3. A-2. o. Szervi Határozványok magyar királyi honvéd lelkészek számára. 1899.
4. A-20. Utasítás a lelkészi anyakönyvek vezetésére.
5. Az Est. 5.-8. évf.
6. Bjelik Imre Húsvéti körlevele. HL.VI. Fondfőcsoport, Intézmények, testületek, egyesületek. 34., Cs. kir., ill. cs. és kir. katonai egyházi szervezetek: a. k. k. Ungarische Armee Feldsuperiorat zu Ofen, 1775-1915., b. k. k., resp. k. u. k. Subsidiar Militärseelsorge zu Stuhlweissenburg, 1864-1916, c. k. u. k. griechisch-orientalische Militärseelsorge, 1910-1919.
7. Bring Maxim, Dr.: Impressziók egy doberdói segélyhelyről. In: Rózsahegy Dereáno Ödön: A m. kir. IV. Károly király volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma. Budapest: Volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma kiadóhivatal, 1939. 273.-275. p.
8. Dr. Prohászka Ottokár Háborús körlevele. Székesfehérvár, 1915.
9. HL. II. Fondfőcsoport, Területi hatóságok, alakulatok. C 381, Az Osztrák - Magyar Monarchia hadereje 1867 – 1918. Dandárszintű parancsnokságok. M. kir. 16. honvéd, majd népfölkelő hegyidandár, 1915-1917.
10. HL. V. Fondfőcsoport, Ludovika Akadémia 6.
11. HL. I. Fondfőcsoport, HFP 75.a
12. HL. I. Fondfőcsoport 28. HM. 26. osztály
13. HL. Császári és királyi 26. közös gyalogezred iratanyaga, II. Fondfőcsoport 474.
14. HL TGY 756. Mándoki József naplója
15. József főherceg: A világháború, amilyenek én láttam II. köt. Olasz háború, Doberdo. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1928.
16. Kacziány Géza Dr.: Az 1866-iki hadjárat naplója. In: Magyarország című napilap 1914. július 14-től 1914. augusztus 2-ig.
17. Kapuvári Vargyas Tivadar, Dr.: Tábori lelkészi működésem a felvidéki kassai honvéd hadosztálynál In: Caesar, De Spardelli (szerk.): A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete, 1914-1918. Budapest: Athenaeum, 1940. 158.-162. p.
18. Katonás nevelés: Az ifjúság katonás nevelésének szakközlönye. Budapest, 1911-1918. 26.-33. évf.

19. Kirner A. Bertalan: Betegápoló lelkész munkája a világháborúban. Budapest: Kókai, 1915.
20. Kónya Gábor: Szeretet a harcmezőn: beszédek. Mezőtúr: Török Ny., 1916.
21. Magyar István (szerk.): Hangok hazulról: a pécsi szeminárium katona-kispapjainak. Pécs, 1917. 2. sz.
22. Márkosfalvi Sipos Gyula (szerk.): 17-esek a világháborúban: A magyar királyi székesfehérvári 17-ik honvéd gyalog- és népfelkelő ezredek története. Székesfehérvár: Csitáry ny., 1937.
23. Molnár Vid Bertalan (szerk.): Imák és Intelmek a magyar katolikus katonák számára: Katonák imakönyve. Budapest, 1917.
24. Papp Géza: Egy tábori lelkész harctéri naplója. Debrecen: Hegedűs és Sándor, 1916.
25. Rákóczi Ferenc: Emlékiratok. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985.
26. Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. 1898. 25. évf., 49. sz.
27. Sipos István, Dr.: A szemináriumtól a frontig, a fronttól a szemináriumig. (A katona kispapokhoz). Pécs, 1917.
28. Szabó István: Doberdó, egy honvédhadnagy könyve az Isonzó frontról. Budapest: Rovó Aladár nyomdája, 1917.
29. Székesfehérvári Friss Újság. Székesfehérvár: Székesfehérvári Friss Újság Ny., 1945-1946.
30. Turi Béla: A háború belülről nézve. 2. kiad. Budapest: Élet, 1916.
31. Várady Géza, Laky Imre: Novibazár szadzsák-Plevje: rajzok, elbeszélések és útleírások Törökország novibazári szandzsákjából az okkupációtól az annekszióig terjedő időből. Budapest: Pátria, 1912.
32. Várady Géza, vitéz: Lobogó lángok: különféle alkalmakkor tartott egyházi beszédek s egyéb közlemények. Budapest: May J. Ny., 1938.
33. Várady Géza. Emlékeim Boszniából: úti élmények, rajzok. Budapest: Pátria, 1914.
34. Várady Géza: A közös hadseregtől a nemzeti hadseregig: egy tábori pap visszaemlékezései. Budapest: Szerző, 1933.
35. Várady Géza: Feljegyzések a világháború vérzivataros napjaiból: 1914-1918. Budapest: Apostol Ny., 1925.
36. Vitéz Imre (összegejt.): A dobredói pokol: katona történetek. Budapest: Szabad Szó, 1916.

## Nem hivatkozott irodalom

1. A császári és királyi 34. magyar gyalogezred története 1734–1918-ig Budapest: Pátria, 1937.
2. A magyar királyi 37. honvéd tüzérdandár története 1914–1918. Budapest: Pátria Ny., 1939.
3. A magyar királyi budapesti 1. honvédhuszárezred és a m. kir. 1 népfőlkelőhuszárosztály története 1869–1918. Budapest: Ezred Emlékbizottság, 1927.
4. A magyar királyi debreceni 2-ik honvédhuszárezred története 1869–1918. Budapest: Hornyánszky Ny., 1939.
5. A volt magyar királyi 4. honvéd gyalogezred és népfelkelő alakulatai bajtársi szövetségének értesítője. Gyoma, 1936.
6. A volt magyar királyi brassói 24. honvéd gyalogezred, népfelkelő gyalogezred és pótzászlóalj története. Székelyudvarhely, 1941.
7. A volt magyar királyi kassai 5. honvéd-huszárezred története 1868–1918-ig, Budapest: Held Ny., 1935.
8. A volt magyar királyi szatmári 12. honvéd gyalogezred története 1869–1899. Szatmár, 1899.
9. Ajtay Endre et al.: Erdélyi ezredek a világháborúban. Budapest: Ardói Kvk., 1942.
10. Ajtay Endre: A volt császári és királyi 46. gyalogezred világháborús története 1914–1918. Szeged: Délmagyarország Ny., 1933.
11. Balassa Imre (az ezred volt tisztjeinek közreműködésével összeáll. és írta): Az "Egyes Népfelkelők" hadi története. Budapest, 1933.
12. Bárdy István: Csaba vezér útján: 4-es honvédek a világháborúban. Orosháza: Demarsik Ny., 1932.
13. Benkóczy Emil: A tízes honvédek Galíciában. Budapest: Bárd. Ny., 1931.
14. Berkes Róbert: "Vas-bakák" a haza védelmében északon és délen. Budapest: Pallas Ny., 1931.
15. Bíró Lajos, Antal Áron, Nemesdy Jenő: A volt magyar királyi brassói 24. honvéd gyalogezred, népfelkelő gyalogezred és pótzászlóalj története. Székelyudvarhely: Jodál ny., 1944.
16. Bitó Dezső: A volt nagyváradi és biharvármegyei 37. és 139 gyalogezred története, Budapest: Athenaeum, 1943.

17. Caesar, De Sgardelli (szerk.): A volt magyar királyi budapesti 29. gyalogezred hadtörténeti emlékkönyve. Budapest: Merkantil Ny., 1936.
18. Damó Elemér: Honvédtiszt az I. világháborúban: a 17. honvéd gyalogezred egy tisztjének jegyzetei. Székesfehérvár: MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tud. Tcs.: Honvédség és Társadalom Baráti Kör, 2011.
19. Deseő Lajos: A magyar királyi beszercebányai 16. honvéd gyalogezred története: A Volt Ezred Bajtársi Szövetsége. Budapest, 1941.
20. Deseő Lajos: A magyar királyi szatmári 12. honvéd gyalogezred, valamint menet- és népfelkelő ezredeinek története. Budapest: Dunántúl Ny., 1931.
21. Diószegi István: Az Osztrák - Magyar Monarchia külpolitikája, 1867-1918. Budapest: Vince K., 2001
22. Doromby József: A volt cs. és kir. 38. gyalogezred története és emlékkönyve. Budapest: Hollóssy Ny., 1936.
23. Doromby József: A volt császári és királyi 83-as és 106-os gyalogezredek története és emlékkönyve. Budapest: Hollóssy Ny., 1934.
24. Felber Pál: Negyvenégyesek a világháborúban: versek. 2. kiad. Kaposvár: Szabó Ny., 1916.
25. Gábor Lajos: Csaba vezér unokái. Kalocsa: Kalocsai Földműves Ifj. Egyesület, Árpád Rt. Ny., 1932.
26. Görgey gyalogezred parancsnoksága (szerk.): A volt magyar királyi Görgey Arthur 13. honvéd gyalogezred története. Miskolc: Tapody Ny., 1934.
27. Hanthó Sándor: Emlékirat a II. Lipót császár nevét viselt volt cs. és kir. 33 -ik gyalogezred dicső haditetteiről, valamint azokról, akik az ezred kötelékében küzdve, hősi halált haltak a hazáért. Budapest: Pátria, 1933.
28. Hary József: Az utolsó emberig: isonzói jelentés. Budapest: Püski, 2011.
29. Herczegh Géza: A magyar királyi veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31., 46., 79. honvéd menetzászlóaljak valamint a 31/ 1. népfelkelő zászlóalj története. Cegléd: Volt 31. Honvéd Gyalogezred Bajtársak Szövetsége, 1936.
30. Hirn László (összeáll.): A negyvenhatosok fegyverben: 1914-1918. Szeged: Hirn - Réthy, 1933.
31. Jelič Gyula (összegyűjt.): Aranylapok a cs. és kir. 29-ik "Báró Loudon" ezred történelemből az 1914–1917-es világháborúban. Budapest: Athenauem Ny., 1918.
32. Kun József Jenő (szerk.): A cs. és kir. 23. gyalogezred hadi albuma: 1914–1916. Budapest: Franklin Ny., 1916.

33. Kurtz Géza, Kristófy Géza: A cs. és kir. "Albrecht Főherceg" 44. gyalogezred és a cs. és kir. 105. gyalogezred története. Budapest: Merkantil Ny., 1937.
34. Laky Imre: Egy tiszt naplójából: elbeszélés. 2. kiad. Budapest: Pátria, 1920.
35. Légrády Elek (összeáll.): A volt magyar királyi pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak története. Pécs: Haladás Ny., 1938.
36. Lépesfalvi Lépes Győző, vitéz, Mátéfy Artur: A cs. és kir. Báró Hötzendorfi Konrád Ferenc tábornagy debreceni 39. gyalogezred világháborús története 1914-1918. Debrecen: Nemzeti Könyv- és Lapkiadó Ny., 1939.
37. Machlek Pál: A cs. és királyi 101. gyalogezred 1883-1918. Békéscsaba, 1928.
38. Magyar Nándor: Fegyverleírás a m.kir. gyulai 2. honvéd gyalogezred 2. zászlóaljának műveleteiről 1914. nov. végétől 1915. febr. végéig. Budapest: Kincs E. Ny., 1939.
39. Makkay Machalek Pál (szerk.): 101-es zászló alatt. A volt császári és királyi 101. gyalogezred emlékalbuma. Budapest: Press Ny., 1934.
40. Molnár József: Debreceni honvédek a harcban. Debrecen: M. Nemz. Könyvkiadóváll., 1926-1928
41. Nagy Lajos, S., Róbert Oszkár (szerk.): A 44-esek frontján: Somogy-Tolnai hadi almanach. Budapest: Róvo Aladár, 1916.
42. Nemess Ernő: Tizennyolcas honvédek. Sopron: Soproni Napló-Sopronmegye, Röttig Ny., 1916.
43. Német Deisler Károly: A volt magyar királyi nyitrai 14. honvéd gyalogezred története. 1-2. köt. Budapest: Belügymin. Kísérleti Ny., 1927–1928
44. Nogely István (szerk.): A katolikus hitlejlesztés lapjai: képes folyóirat. Nagyvárad: Szerző, 1911–1918. 30-37. évf.
45. Nónay Dezső: A volt magyar királyi szegedi 5. Honvéd Gyalogezred a világháborúban. Budapest: Szerző, 1931.
46. Oroszlány Gábor, Krahm László: A marosvásárhelyi magyar királyi 22. honvéd gyalogezred háborús története. Budapest: Admiral Ny., 1937.
47. Paulovits Sándor: Harmincas honvédek élete a halálmezőkön. Kecskemét: Hungária Ny., 1939.
48. Réti Béla (összeáll.): A volt magyar királyi szegedi 5-ös honvédek világháborús emlékalbuma. Szeged: Ablaka Ny., 1933.
49. Sassy Csaba (összeáll.): A volt M. Kir. Miskolci 10. Honvéd Gyalogezred világháborús emlékalbuma. Miskolc: Ludvig Ny., 1939.

50. Szabó István (a tizenhetesek közreműködésével szerk.): A tizenhetesek: 1914-1917: emlékkönyv a székesfehérvári honvédek harcaiból. Budapest: Székesfehérvári Honvédezred, Pápai Ny., 1918.
51. Szentí Tibor: Vér és pezsgő: Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból. Budapest: Magvető, 1988.
52. Szepessy-Bugsch Aladár (összeáll.): A magyar királyi nagykanizsai 20-ik báró Szurmay Sándor honvéd gyalogezred története a világháborúban. 1–2. köt. Sopron: Tóth ny., 1931.
53. Tábori Jenő (szerk.): A császári és királyi „Frigyes főherceg” 52. gyalogezred hadialbuma. A pécsi-baranyai katonák szereplése az 1914–18. évi világháborúban. Budapest-Pécs: Volt Cs. és Kir. „Frigyes főherceg” 52. Gyalogezred Bajtársi Szövetsége, 1935.
54. Wodlutschka Károly, Freissberger Gyula: A 29. honvéd gyalogezred története. 1. köt., Szerbia. Budapest: Szerzők, 1928.

*1. számú melléklet. – A tábori lelkészet története a Habsburg birodalom kialakulásáig*

**I. A katonák lelki életének gondozása az ókortól a középkorig**

**I. 1. A katonák lelki életének a gondozása az ókori államokban**

A harcoló katonák lelki életének gondozása nem a tömeghadseregek elterjedésével jelent meg, hanem az embernek ősidők óta kimutatható igénye. Ennek értelmében a harcosok lelki életének gondozásával azóta találkozhatunk, amióta az emberiség háborúkat indít és visel. Részletesen szól erről a különböző népek és nemzetek gazdag mondavilága és az egyetemes vallástörténeti munkák.<sup>1</sup>

Az antik hősi eposzok név szerint említik meg azokat a személyeket, akik társaik lelki életével foglalkoznak a harcok során és nagy szerepet tulajdonítanak nekik a győzelemben. Gondoljunk csak Kalchas szerepére a trójai háború kirobbanásában vagy éppen a bevezetésében.<sup>2</sup>

A témakörben végzett tudományos munkák és publikációk alapján nyilvánvaló, hogy a hadba vonulásokat már a legrégebbi korokban is minden nép, népcsoport különös pompával ünnepelte meg. Ez alkalomból a vallási vezetők különféle szertartásokat végeztek, hogy isteneikben bizakodó reményeiket kifejezzék. A kereszténység elterjedése előtt, valamint a pogány népek között még a mai napig is vallási motívumokat szőnek a harcossá avatás, a hadba vonulás szertartásához is.<sup>3</sup> Az ősi népek úgy érezték és tudták, hogy az egymás elleni harcaikban az isteneik is részt vesznek, akiket szükség esetén kérni vagy kiengesztelni kell. Esetleges győzelem esetén nem maradhattak el a hálaadó áldozatok sem.

A krétai civilizációban is nagy szerepe volt a vallásnak, ezt mutatják a vallási célokat szolgáló tárgyak, vallási tárgyú ábrázolások és a kultuszhelyek nagy száma. A korabeli kultúráktól eltérő vonások jellemezték a sziget lakóinak vallási életét. Feltűnő, hogy nem jelennek meg az ókori Keletre jellemző vagy monumentális templomok, viszont annál több kis, házi kápolnát találtak a régészek. Ezek mellett léteznek a természetben

---

<sup>1</sup> Bővebben lásd: Borovi, 1992. 7. o.

<sup>2</sup> Robert Graves: A görög mítoszok, Budapest, 1981. II. kötet 377. o. - 543.o.

<sup>3</sup> Bővebben In: Borovi, 1992. 7. o.

található kultuszhelyek is, amelyek főleg magaslatokon és különböző barlangokban találhatók, és később szentélyépület is kapcsolódott hozzájuk. Az ábrázolásokon gyakran tükröződik a fák és oszlopok kultusza is.<sup>4</sup>

Az ábrázolt istenek nehezen különböztethetők meg az emberektől, nem csak ember alakúak, hanem a méretük is megegyezik a földi halandókéval. A minószi vallás központi alakja a női istenség, az anyaistennő. Egyes felfogások szerint egyetlen nagy anyaistennő alak van, amelyet különböző aspektusokban tiszteltek.<sup>5</sup> Ezek közül azonban nem tudunk olyanról, amely a háborúé lett volna.

A krétai civilizáció után megjelenő görög kultúrák annál nagyobb figyelmet szenteltek a háborúnak. A harcnak és hadakozásnak két istene is volt: Árész<sup>6</sup> (Άρης) a nem bölcsen vezetett és igazságos háború istene volt, hanem az értelmetlen vérontás és kegyetlen öldöklés megtestesítője. Ezzel szemben Pallasz Athéné (Παλλάς Ἀθήνη) a bölcsesség, az igazságos háború mellett a jog, az igazságosság, a művészetek, a kézművesség és a képzés istennője a görög mitológiában. Ez utóbbi jóval népszerűbb volt és sokkal több szentélyben mutattak be neki áldozatot.

A fénykorát élő Athénban a népgyűlés, mielőtt a háború kérdésében döntést hozott volna, követeket küldött Delphoiba (Δελφοί), hogy az Istenek szándékát megtudja az indítandó háborúról.<sup>7</sup>

Az ókori Rómában Mars eredetileg a mezők, erdők, a termés és a tavasz istene volt, csak görög hatásra azonosították Árészsal. Ennek eredetére utal egy fennmaradt egysoros földműves ima, valamint az első tavaszi hónap elnevezése, Martius.

A legjelentősebb ünnep a Suovetaurila volt, amit minden ötödik évben, a római népszámlálások, censusok után tartottak. Az ünnep során, a Mars-mezőn felsorakozott nép mellett háromszor körbevezették az áldozati állatokat (sertés, juh, bika), majd feláldozták őket a hadak urának tiszteletére. Az áldozatokkal tisztult meg a nép és biztosította Mars további támogatását. Nem csak ünnepekkel, hanem templomokkal és szentélyekkel is tisztelték az istenséget. A legrégebbi templom a Tiberis bal partján állt a Mars-mezőn, itt tartották a hadgyakorlatokat, a népszámlálásokat és a népgyűléseket,

---

<sup>4</sup> In: Hegyi Dolores – Kertész István – Németh György – Sarkady János: Görög történelem a kezdetektől Kr.e 30-ig, Budapest, 1995. 88. o.

<sup>5</sup> Evans A. J.: The Palace of Minos at Knossos I-IV. London, 1921–1936. reprint 1964.

<sup>6</sup> Zeusz és Héra gyermeke, Aphrodité 5 gyermeket szült neki: Deimosz, Phobosz, Erósz, Anterósz, Harmónia

<sup>7</sup> Az ókori görögök és rómaiak története, szerkesztette: John Boardman, Jasper Griffin, Oswyn Murray, Budapest, 1996. 283. o. - 284. o.



ahol a hadi kérdésekről is döntöttek. A Mars-mezőt még a császárság idejében beépítették.<sup>8</sup>

A kereszténység elterjedéséig a Birodalomban az istenek segítségét elsősorban csak a háború győzelmes megvívásához kérték, ezért mutattak be áldozatot. Az új vallás elterjedésével azonban előtérbe került a katonák lelki életének gondozása.

Ennek az ókori vallások közül egyedül a zsidó vallásban találjuk meg a gyökerét. Egyes vélekedések szerint, az Ószövetség egyik könyvében, a Genézisben, a zsidó katonai lelkipásztori szolgálat első nyomairól olvashatunk.<sup>9</sup> Az idézet értelmezése során, Borovi József arra a következtetésre jutott, hogy csata után a katonákat a papok megáldották. Ez a felvetése a forrás elemzése után elfogadható.

A mózesi törvények már egyértelműbben fogalmazzak: *„Ha hadba mégy ellenségeid ellen, s látod a lovasokat, a harci szekereket s az ellenséges had sokaságát, mely nagyobb mint a tiéd: ne félj tőlük, mert veled van az Úr, a te Istened, aki kihozott téged Egyiptom földjéről. Mikor pedig közeledik az ütközet, álljon a pap a sereg elé és így szóljon a néphez: Halljad Izrael! Ti ma megütköztök az ellenségeitekkel: meg ne ijedjen szívetek, ne féljete, ne csüggedjete, ne rettegjete tőlük, mert az Úr a ti Istenetek a közeletekben vagyon, és harcol érettetek az ellenség ellen, hogy megmentsen titeket a veszedelemtől.”*<sup>10</sup>

A zsidó tanítások egy részét, az ekkor létrejött monoteista vallás, a kereszténység is átvette, és az Újszövetség krisztusi tanításaival egészítette ki. A Római Birodalomban kialakuló keresztény vallásnak gondja volt a birodalom haderejében szolgáló testvéreik lelki életének gondozása is. Az egyház és a katonaság kapcsolatát Nagy Konstantin császár uralkodását megelőzően a mártíraktákból<sup>11</sup> ismerhetjük meg elsősorban, de ezeken kívül nagy segítséget nyújtanak a kor haderejének és lelki gondozásának megismerésében a keresztény írók, mint Tertullian<sup>12</sup> is.<sup>13</sup>

---

<sup>8</sup> Anna Maria Liberati – Fabio Bourbon: Az ókori Róma, Budapest, 129. o. - 134. o.

<sup>9</sup> „Megáldá őt és mondá: áldja meg Ábrahámot a fölséges Isten, kinek segítségével kezdedben vannak ellenségeid” (Gen. 14., 19-20)

<sup>10</sup> Deut. 20., 1-4

<sup>11</sup> A legismertebb történet Dioklécián császár testőrparancsnokának, szent Sebestyénnek, mártírhalálának a története, amelyben vezető szerepet játszott Polikárp, a császári seregek katonáinak papja. ...szent Sebestyén mártírhalálának története...

<sup>12</sup> Tertullian (Quintus Septimius Florens Tertullianus) latin egyházi író. 160 körül született Karthágóban. Apja pogány százados volt. A kereszténység felvétele után askéta életmódot folytatott és 213-ban csatlakozott egy monoteista mozgalomhoz, sőt egy külön csoportot is alapított (tertullianisták). Bővebben: Katolikus Lexikon, szerkesztette: Bangha Béla S. J. Budapest, 1933. IV. kötet 343. o.

<sup>13</sup> Borovi, 1992. 9. o.

A római seregben szolgáló keresztény katonák lelkiismereti problémái a keresztényüldözések végezetével, a keresztény vallás államvallássá tételével megoldódtak. A keresztényüldözések végét és ezzel együtt a katonalelkészet kezdetét az egyház történetével foglalkozó történészek Nagy Konstantinnak<sup>14</sup> 312-ben a milviusi hídnál, Maxentius csapatai felett aratott győzelmének idejére teszik. A döntő harcot megelőző éjszaka az uralkodó álmodott, amelyet követve másnap győzelmet aratott, s ezt a katonák pajzsára festett keresztnek tulajdonította. A császár ezt követően a keresztényeknek vallásszabadságot engedélyezett,<sup>15</sup> és elrendelte, hogy „*seregében a katonák lelki gondozását áldozópapok és diakónusok lássák el.*”<sup>16</sup>

A keresztény katonák lelki életének gondozásáról számos korabeli írás beszámol. *Eusebius: Vita Constantini* című munkájában említi, hogy a császár a római hadseregben a pogány papokat keresztény diakónusokkal, papokkal váltotta fel, a lelkészi szolgálatot is megszervezte úgy, hogy minden légió számára egy sátorkápolnát állított fel és papot rendelt.<sup>17</sup> Később *Sozomenus: De visione Constantini* című művében megerősíti a fenti idézetet. A római légiókban szolgáló keresztény légiósok lelki életének gondozásáról számol be I. Pelagius<sup>18</sup> pápa Lőrinc civittavechiai püspökhöz írott levelében, amelyben a római seregben való önálló katonai lelkészet nyomairól olvashatunk.

Összefoglalva: megállapíthatjuk, hogy minden történelmi korban a háborúk alatt nagy figyelmet fordítottak a harcoló felek isteneiknek. Amíg az ókorban a pogány népek a győzelmet várták tőlük és áldozatokat is bemutatnak nekik, addig a kereszténység elterjedésével előtérbe került a katonák lelki életének gondozása.

## **I. 2. A katonák lelki életének gondozása a középkorban**

A Római Birodalom bukását elősegítő népvándorlás során, barbárok támadásainak következtében részben megsemmisült a görög-római kultúra, állam- és életforma. A

---

<sup>14</sup> Nagy Konstantin (Constantinus) 324–337. római császár

<sup>15</sup> Milánói edictumot 313-ban adta ki az uralkodó

<sup>16</sup> Dr. Varga, 2010. 13. o. valamint Kertész Gyula: *Katonai lelkipásztorkodás tan* Budapest, 1942. 62. o.

<sup>17</sup> Dr. Varga, 2010. 13. o.

<sup>18</sup> I. Pelagius 556 áprilisától 561. március 3-ig volt a római katolikus egyház feje

népvándorlás után kiépülő új államalakulatok kiépítésében az egyháznak is fontos szerep jutott, ezért az élet minden területén a vallás befolyása érvényesült.

A VIII. század döntő változásokat hozott a tábori lelkészet történetében. Martell Károly<sup>19</sup> halála után az egyik utódja Karlmann<sup>20</sup> támogatásával Bonifác érsek, mint a római pápa képviselője összehívta és megtartotta az első német zsinatot. A Concilium Germanicum elrendelte a rendszeres lelkipásztori szolgálatot, valamint a második kánon kimondta: *„Szigorúan megtiltjuk a papoknak, hogy fegyvert hordozzanak és háborúba vonuljanak, kivéve azokat, akik szentmise végzésére és az ereklyék gondozása céljából vannak kirendelve a hadsereg kíséretére. Így jogában áll a fejedelemnek a püspökök közül egyet vagy kettőt káplánjaikkal és papjaikkal maga mellé rendelni. Minden seregszereparancsnok rendelkezzen egy áldozópappal, aki jogosult a bűnbánó bűneit megítélni és azokra megfelelő vezeklést kiróni.”*<sup>21</sup>

A szabályozás csak hadra kelt seregekre volt érvényes. Karlmann azonban a zsinati kánonokat királyi törvények rangjára emelte és végrehajtását királyi tekintélyével és hatalmával biztosította.

A VIII. századtól Nagy Károly a Frank Birodalom felállításával mintát adott a középkor kialakuló államainak. Uralkodásának első évtizedeit a hódítás jellemezte, amelyhez új típusú hadszervezetet hozott létre.<sup>22</sup> A 769-ben kibocsájtott első törvényében megerősítette a német zsinat hadba vonult lelkészekre vonatkozó határozatát. Így tehát, a hadra kelt seregekben szolgáló lelkészek pasztorizációs tevékenységének törvényi szabályozásáról van szó, amely a késő középkorig érvényben volt.<sup>23</sup>

Fontos megjegyezni, hogy a törvény csak a hadra kelt seregekre vonatkozott. A seregszereglások után a katonák és a szolgáló lelkészek is visszatértek polgári életükbe. A középkori hadakban nagyon gyakran előfordult, hogy a püspökök nem mint kiváltságos tábori lelkészek, hanem híveiket követő egyházi személyként vettek részt. Ennek értelmében mindig saját megyéspüspökük vagy szerzetesek esetében a rendfőnökük joghatósága alatt maradtak.<sup>24</sup>

---

<sup>19</sup> Martell Károly (714–741) II. Pipin házasságon kívül született fia, majordomusként helyreállítja a megtépzott Meroving birodalom egységét, 732-ben Poitiers mellett megállítja az arabok előretörését.

<sup>20</sup> Karlmann Martell Károly egyik gyermeke, aki apjától a birodalom keleti felét örökli.

<sup>21</sup> Borovi, 1992. 9. o.

<sup>22</sup> Nagy Károly (768–814) a Frank Birodalom megszervezője és uralkodója, akit 800. december 24-én III. Leó pápa császárrá koronázott.

<sup>23</sup> Bonifác érsek tehát nem csak a germán zsinat összehívója volt, hanem a tábori lelkészet megszervezője is.

<sup>24</sup> Borovi, 1992. 13. o.

A zsoldoseregek megjelenésekor megváltozott a lelkészek alkalmazása is a hadra kelt seregeknél. Eleinte a Német–római Császárság zsoldos hadainál alkalmaztak tábori lelkészeket zászlóaljanként. Az egyházi személyeket a parancsnokok fogadták fel, csakúgy, mint a harcosokat.<sup>25</sup>

Összefoglalva: elmondható, hogy a középkori seregekben már megjelennek az egyházi személyek, de csak a hadra kelt seregeknél, korábbi joghatóságuk alatt. Az egyházi vezetők nagyon gyakran, mint feudális földesurak bandériumaik élén jelentek meg a hadak összehívásakor.

## **II. Tábori lelkészek a középkori és újkori magyar haderőben**

A magyar történelemben a kereszténység felvétele után, az állam kiépítésében és szervezésében a Nagy Károly által felépített országot tekintették mintának. Kezdetben az ország földterülete a király tulajdona volt. Így neki kellett gondoskodni a haderő felállításáról illetve költségeinek fedezéséről. Ahogy a királyi birtokok mellett megjelentek a magán- és az egyházi birtokok, úgy hárult a hadseregállítás feladata és az ország védelme is egyre inkább a földbirtokosokra és egyházi vezetőkre. Ennek értelmében XI–XII. században a főpapok nem csak egyházfők, hanem nagy fölbirtokkal rendelkező befolyásos földesurak is voltak. Így sok esetben saját költségükön kellett katonát a király rendelkezésére bocsájtani.<sup>26</sup>

Az első olyan törvénygyűjtemény, amely a honvédelemmel is foglalkozott az 1222-ben II. András által kibocsájtott *Aranybulla* volt. Az okirat 7. cikkelye foglalkozik a királyság honvédelmének ügyével. Ebben arra kötelezte a nemességet, ezzel együtt a papságot is, hogy az országot ért támadás esetén kötelesek az ellenség ellen fellépni és az országot saját költségükön megvédeni. Ezzel szemben támadó hadjárat esetén csak a király költségén kell menniük. Az *Aranybullát* 1231-ben megerősítette az uralkodó, s ez a dekrétum az ominózus 7. cikkelyt változtatás nélkül átvette.

A középkori magyar hadszervezet szempontjából fontos döntés született az 1279-ben megtartott budai zsinaton, amely a hadba vonuló lelkészekről is rendelkezett. A papok számára tilalmazta a háborúban való részvételt, kivéve, ha az ország védelméről volt

---

<sup>25</sup> Borovi, 1992. 13. o.

<sup>26</sup> Borovi, 1992. 14. o., Dr. Varga, 2010.

szó. Ilyenkor kötelességnek számít a harcban részt venni, de nem fegyveresen, hanem a katonák buzdításával, lelki életének gondozásával kellett foglalkozniuk. A fegyverviselést megtiltották nekik.

Feladataik sokkal szélesebb körűek voltak, mint a XX. századi modern hadseregekben. Tanult, olvasott személyek révén elvárták tőlük, hogy ne csak a katonák lelki életével törődjenek, hanem a gyógyításból, sebesülések ellátásából is kivegyék a részüket. Később azonban tovább szabályozták a hadra kelt seregben szolgáló lelkészek feladatait. Meghatározták, hogy csak háború ideje alatt viselhetnek fegyvert, és nem foglalkozhattak olyan esetekkel, ahol vér is folyt. Ennek a rendelkezésnek hatására nem láthatták el a sebesülteket és ez a harctéri betegápolás kialakulásához vezetett. Békében tehát az egyházi személyek nem viselhetek fegyvert, de ez alól gyakran kivételt tettek. A rossz közbiztonság miatt a pálos szerzeteseknek megengedték, hogy a sekrestyében éjszakázó szerzetes fegyvert viselhessen a rend javainak megvédése érdekében.<sup>27</sup>

A XIII. század végére a banderiális haderő nem volt elégséges az ország védelmére, és a zsoldosok szerepe előtérbe került. Egy 1433-ból származó jegyzék szerint a katolikus főpapságnak 6550 lovas katonát kellett a bandériumok mellett kiállítani.<sup>28</sup>

A harcba szálló főpapok mellett külön kell szólni a Magyar Királyságban tartózkodó lovagrendekről. Ezekben a harcoló lovagokon kívül ott voltak a lovagrend papjai is. Az ő feladatuk a katonák lelki ellátása mellett a sebesültek ápolása, vigasztalása és a halottak eltemetése volt. A lovagrendek rendszeres lelkészi szolgálatot végeztek a katonai táborokban. A Magyar Királyságban három lovagrend telepedett le: a templomos lovagokat III. István<sup>29</sup>, II. Géza<sup>30</sup> a johannitákat, II. András<sup>31</sup> a német lovagrendet telepítette le és látta el földbirtokkal szolgálataik fejében.

A lovagrendek mellett meg kell említeni a szerzetesek részvételét a hadra kelt seregek lelki életének a gondozásában. IV. (Kun) László<sup>32</sup> uralkodása alatt született az az okirat,

---

<sup>27</sup> Bővebben lásd: Dr. Varga, 2010. 16. o., valamint Zákonyi Mihály: A Buda melletti Szent Lőrinc kolostor története In: Századok, 1911. 44. o.

<sup>28</sup> Borovi, 1992. 15. o.

<sup>29</sup> III. István, magyar király. II. Géza és Fruzsina, orosz hercegnő gyermeke, 1147-ben született. 1162. május 31-én választják meg uralkodónak és haláláig, 1172. március 4-éig, ült a Magyar Királyság trónján.

<sup>30</sup> II. Géza, magyar király. II. Béla és Ilona gyermeke, 1130-ban született. 1141. február 16-án koronázták meg, 1162. május 31-én bekövetkezett haláláig ült a magyar trónon.

<sup>31</sup> II. András, magyar király. III. Béla és Chatillon Ágnes (Anna) gyermeke, 1177 táján született. 1205. május 29-én koronázták meg, 1235. szeptember 25-én bekövetkezett haláláig ült a magyar trónon.

<sup>32</sup> IV. László, magyar király, V. István és Erzsébet, kun hercegnő gyermeke, 1262-ben született. 1272. augusztus 6-án koronázták meg, egészen 1290. július 10-én bekövetkezett haláláig ült a magyar trónon.

amely az Ágoston-rendiek kiváltságait erősítik meg a morvamezei<sup>33</sup> csatában nyújtott szolgálatért. A rend tagjai a fegyveres küzdelem megkezdése előtt beszédekkel és a katonák között végzett pasztorizációs szolgálattal nagy szerepet játszottak a küzdelem mentének befolyásolásában.

A XIV. század végétől a Magyar Királyság határainál egy új ellenség, az Oszmán Birodalom jelent meg. A keresztény seregekben szolgáló lelkészek feladatai kibővültek, buzdító szózataiknak, lelkesítő beszédeknek jelentősége nőtt a hit védelmében lezajlott harcok során.

Az 1435-ben kiadott dekrétum első cikkelye megkövetelte a főpapságtól, hogy bandériumaikkal és katonáikkal a királyt támogassák háború esetén. A püspököknek, apátoknak és prépostoknak személyes hivataluk révén és birtokaik után bandériumaikkal honvédelmi kötelezettségük volt. Számos korabeli forrás szól arról, hogy az egyházi vezetők személyesen vezették hadba a seregeket. Ez nem csak a katonai vezetésben merült ki, hanem a lelkipásztori tevékenységben is.<sup>34</sup>

Egy 1476-ban kelt háborús naplóban a következőket írják a tábori lelkészekkel szemben támasztott követelményekről: „A tábori káplán jámbor és tanult legyen, aki a kapitány sátra előtt, ahol a katonák dobszóra gyülekeznek, a tiszteknek és közlegényeknek hirdesse az istenfélelmet, jámborságot és minden igazságot. Bűneiket a szemükre vetve, őket erkölcsös életmódra serkentsen, és épületes beszédmódra szoktassa. A pap zsoldja egyenlő legyen a közemberével, és menetelések alkalmával lovat biztosítani számára.”<sup>35</sup>

A Hunyadiak korában a ferences<sup>36</sup> rendiek tűntek ki a katonák között teljesített szolgálattal. Maga a Törökverő a szigorúbb irányzatot támogatta, amelynek tagja volt Kapisztrán János is, cserében a szerzetesek is feltétel nélkül, nagy áldozatokat hozva támogatták a törökellenes harcokat. Az 1444-ben vezetett oszmánok elleni hadjáraton is sokan vettek részt az atyák közül, a katonák lelki életét ápolva, közülük sokan életüket vesztették a vármai harctéren.<sup>37</sup>

---

<sup>33</sup> Morvamezei csata, 1278. augusztus 26-án lezajlott fegyveres küzdelem, amelyben IV. László bandériumaival segítette Habsburg Rudolfot II. Ottokár cseh király ellen. A magyar uralkodónak és csapatainak nagy szerepük volt a győzelem kivívásában.

<sup>34</sup> Borovi, 1992. 15. o.

<sup>35</sup> Dr. Varga, 2010. 17. o. és Borovi, 1992. 16. o.

<sup>36</sup> Az Assisi Szent Ferenc által alapított szerzetesrend két ága is jelen volt Magyarországon: a szigorúbb regula szerint élő obszervánsok és a kevésbé szigorú szabályok szerint élő spirituálisok.

<sup>37</sup> Várna mellett 1444. november 11-én lezajlott csatában az I. Ulászló és Hunyadi János vezette seregek vereséget szenvedtek az oszmán hadtól.

Kapisztrán Szent János<sup>38</sup> kitűnt a szerzetesek közül szervezőképességével, lángoló, lelkesítő beszédeivel, és a katonák lelki életének önfeláldozó gondozásával. Maga adta fel, saját egészségét kockáztatva, az utolsó kenetet a nándorfehérvári diadal után pestisben haldokló Hunyadinak. Haláláig jelen volt a pestissel fertőzött katonai táborban és nagy valószínűséggel a pasztorizációs tevékenység során elkapott kórtól halt meg. Önfeláldozó munkájának köszönhetően 1690-ben szentté avatták, így lett a tábori lelkészek védőszentjévé.

A XV. században megvívott törökellenes harcok erősítették azt az egyre inkább előtérbe kerülő véleményt, hogy a banderiális hadszervezet alkalmatlan a kor követelményeinek megfelelni, és helyette zsoldoseregekre van szükség. Magyarországon elsőként II. István alkalmazott fizetett hadsereget, de az igazán Hunyadi Mátyás<sup>39</sup> uralkodása alatt terjedt el. Az általa beszédett adók nagy részét a zsoldosok fizetésére fordította és a hadjáratok során 15000 lovasból és 10000 gyalogusból álló sereget tartott fent. A modern haderő segítségével eredményesen harcolt az oszmán, cseh, lengyel és osztrák csapatok ellen.<sup>40</sup> A kor követelményeinek megfelelő korszerű haderőben Dr. Varga József véleménye szerint szolgáltak a zsoldosok lelki gondozására felfogadott egyházi személyek. Mivel a „fekete sereg” minden követelményben vetekedett a kor nagyhatalmainak haderejével, minden bizonnyal azokhoz hasonlóan alkalmaztak tábori lelkészeket is.

Az I. Miksa<sup>41</sup> által összehívott zsoldoseregben, már minden ezrednek megvolt a maga tábori lelkésze.<sup>42</sup> Mindennek jogi alapjaként a már említett Nagy Károly által elfogadott törvény szolgált, amely a katonák lelki életének gondozásáról szólt. A személyes kapcsolatokkal rendelkező banderiális katonalelkészek mellett megjelentek a zsoldosi szolgálatot viselő papok. A szolgálatban bekövetkezett változást jól mutatja Szerémi

---

<sup>38</sup> Kapisztrán Szent János (Giovanni de Capestrano) Capestranóban született 1386. június 24-én. Obszerváns ferences szerzetes és vándorprédikátor. 1455-ben érkezik a királyi Magyarország területére és még ez évben a győri országgyűlésen veszi kézbe III. Calixtus pápa megbízását, hogy hadat vezessen a török ellen. 1456. február 15-én, Budán kapja meg a keresztet és az engedélyt kereszties had szervezésére. Nándorfehérvár megvédése után, amelyben nagy szerepe volt kereszteseivel, Újlakon veszíti életét 1456. október 23-án. A tábori lelkészek védőszentje.

<sup>39</sup> Hunyadi Mátyás, magyar király, Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet gyermeke. 1443. február 23-án született Kolozsváron. 1458. február 28-án foglalta el a magyar trónt, de csak 1464. március 29-én koronázták meg. Haláláig, 1490. április 6-ig ült a magyar trónon.

<sup>40</sup> Bővebben lásd: Dr. Varga, 2010. 18. o.

<sup>41</sup> I. Miksa, I. Ferdinánd és Jagelló Anna gyermeke, 1527. július 31-én született. 1564-től 1576. október 12-én bekövetkezett haláláig viselte a magyar királyi címet.

<sup>42</sup> Bővebben lásd: Dr. Varga, 2010. 19. o. és Újhelyi Péter: Az állandó hadsereg története, Budapest, 1914. 9. o.

Györgynek, II. Lajos<sup>43</sup> és Szapolyai János<sup>44</sup> házi káplánjának szolgálata: „A nagyságos András úr meglátott engem, hogy báméskodva álldogáltam és odaszólt: Mi dolgoz itt? Én még ma száz szál gyalogos élére századossá teszek és pénzt kapsz. Ezt én végig hallgattam és azt mondtam: szívesen nagyságos uram, kész vagyok veled tartani halálomig. Hozzál az útra miseruhákat és oltáriszentséget, mivel én meg nem lehetek mise nélkül. Én így felszereltem magam és vidáman vele lovagoltam.”<sup>45</sup>

A XVI. század elején, az 1523-ban hozott törvény értelmében a hadviselésre alkalmatlan papokat és nemeseket felmentették a katonai szolgálat alól, de kötelezték őket, hogy maguk helyett jól fegyverzett lovas katonát állítsanak ki.<sup>46</sup> Az 1543-as országgyűlésen elfogadott törvény pedig kettős honvédelmi kötelezettséget rótt ki a prépostokra és a káptalanbeliekre, akik mind javadalmaik, mind személyük után katonáállítással tartoztak.<sup>47</sup> Az alsópapságot pedig jövedelme tíz százalékának erejéig hadiadó terhelte.

A mohácsi vész után a szerzetesek egyre nagyobb szerepet játszottak a hadra kelt seregek lelki életének gondozásában, miután a világi papok folyamatosan mentesültek a szolgálat alól. Háború esetén monostoronként két-két atyát kértek fel a tábori lelkészet ellátására. A bevezetett reformok után, csak a főpapoktól várták el, hogy ott legyenek a király személye mellett a háborúban. A zsoldosvezéreknek kezdetben maguknak kellett gondoskodniuk a csapatukban szolgáló katonák lelki életének gondozásáról.<sup>48</sup>

Változásként említhető, hogy a XVI. Században, a protestáns vallások elterjedése után, bekapcsolódtak a katonák lelki életének gondozásba a protestáns lelkészek is. A török hódoltság határán kialakult végvárrendszerben a protestáns és katolikus katonák együtt harcoltak. Ennek megfelelően az erődítésekben, a várparancsnok döntése alapján, egyaránt szolgáltak katolikus és protestáns lelkészek.<sup>49</sup>

A könyvnyomtatás elterjedésével már imakönyveket is készítettek a katonák számára. A Szöllősy Mihály református lelkész által szerkesztett *Bujdosó magyarok füstölgő csepűje* címmel elkészült kiadvány a kutatások jelenlegi állása szerint az elsők közé

---

<sup>43</sup> II. Lajos, magyar király, II. Ulászló és Candalei Anna gyermeke, akit már 1508. június 4-én megkoronáztak, de csak édesapja halála után kezdett uralkodni 1516. március 3-án, egészen 1526. augusztus 29-én bekövetkezett haláláig.

<sup>44</sup> Szapolyai János, hadvezér és kormányzó. 1407 körül született és 1456. augusztus 11-én halt meg. Élete során többször sikeresen harcolt a törökök ellen és 1446. június 13-tól 1452-ig az ország kormányzója.

<sup>45</sup> Borovi, 1992. 17. o.

<sup>46</sup> 1523. évi XLII. Törvénycikk: az egyháziak katonáskodásának módjáról.

<sup>47</sup> 1543. évi XIII. törvénycikk: a prépostok, apátok és káptalanbeliek fekvőjóságaik alapján tartsanak katonát és viseljék a többiek terheit.

<sup>48</sup> Bővebben lásd. Dr. Varga, 2010. 19. o.

<sup>49</sup> Mivel a várakban és a magyar földön megfordult seregekben rengeteg külföldi zsoldos járt, egyes vélekedések szerint ez a reformáció elterjedésében nagy szerepet játszott. Bővebben lásd: Dezső László: Bevezetés a katonai lelki gondozásba. Egyetemi jegyzet. ZNME



sorolható. A Kolozsváron megjelent kiadványban könyörgések és a tábori élet fő eseményeihez kapcsolódó imádságok találhatók.<sup>50</sup>

A kor katonai szokásait, és azt, hogy a katonai táborokban, milyen körülmények között kellett a lelkészeknek a szolgálatukat ellátni, jól szemlélteti Magyar István,<sup>51</sup> Nádasdy Ferenc tábori hadseregében szolgáló tábori lelkészének a szavai: „*Háborog az magyar, az spanyol latorkodik; eszik, iszik, tobzódik a német; az cseh hortyog jóllakásában; ásít puhasága miatt az kevélységtől megrészegült lengyel; az olasz bujálkodik; az vallon paráználkodik; fertelmeskedik a francus; az gallus virágéneket fúj; tobzódik az anglus; az scotus torkoskodik; enyeleg a tót; árulkodik a horvát, és csak keveset találsz, aki magát keresztényül viseli.*”<sup>52</sup>

A XVI–XVII. század fordulóján Magyarország még protestáns többségű ország volt, ezért a Habsburg-ház tagja, Rudolf császár példátlan támadást intézett a protestáns vallásúakkal szemben. Ennek egyik kiemelt része a szabad vallásgyakorlat megszüntetése és a katolikus egyházat támogató törvények bevezetése volt. Az intézkedések elleni tiltakozások vezettek a Bocskai István vezette Bocskai István-féle szabadságharchoz. A történelmi esemény után az uralkodó további rekatolizációs lépéseket tett, amelyek hatására ismét egyre többen fordultak a katolikus vallás felé.

Összefoglalva: kijelenthetjük, hogy a magyar haderőben az államalapítástól kezdve nagy szerepe volt az egyházi személyeknek. Árpád-házi királyaink nagy szerepet szántak a lelkészeknek seregeikben, és ezeket törvényekkel is megerősítették.

Az oszmánok ellen vívott harcok, már vallási színezettel is bírnak, ezért a keresztény seregekben is egyre több egyházi személlyel találkozhatunk. A reformáció tanainak terjedése a hadra kelt seregekben is megfigyelhető, csakúgy, mint a prédikátorok szerepvállalása a katonák lelkiéletének gondozásában.

---

<sup>50</sup> Borovi, 2010. 18. o.

<sup>51</sup> Magyar István, sárvári lutheránus prédikátor, tábori lelkész, aki 1602-ben Az országnak való sok romlásoknak okairól címmel írt nagyhatású röpiratot.

<sup>52</sup> Borovi, 2010. 19. o.

### III. Az állandó hadseregekben szolgáló tábori lelkészek a magyar hadtörténelemben

A különálló egységes katonalelkészi szolgálat felépítésére a már említett I. Miksa is megtette az első lépéseket. Nemcsak, hogy ezredenként alkalmazott tábori lelkészeket, de olyan szabályzatot adott ki hadserege részére, amelyben kitért a csapatok szellemi és erkölcsi viszonyaira is. Ebben nagy segítségére voltak a tábori lelkészek, akik alkalmazására kötelezte a zsoldosseregek összehívóit. Rendelkezése értelmében a tábori lelkészek már nem önkéntesként csatlakoztak a hadra kelt sereghez, hanem mint esküt tett, a szabályzatok és a katonai bíraskodás alá vont katonák. Minden tábori lelkészt megilletett a tiszti bánásmód, a zsoldlista első oldalán szerepeltek, tehát a törzshöz tartoztak, de mivel nem rendelkeztek teljes felszereléssel, ezért tisztikaron kívül sorolták őket.<sup>53</sup>

Ami a cikkelyből hiányzott: a lelkészek egységes kiválogatásának, irányításának és ellenőrzésének módja. A tábori káplánok fölött az rendelkezett, aki felfogadta illetve a zsoldját biztosította. A kor hadserege szervezetileg ezredekre volt bontva, ennek megfelelően az ezred plébánosának alkalmazása az alakulat parancsnokának a joga volt. A lelkész feladata pedig az ezred katonáinak lelki gondozása lett, egyházi előjárójának ellenőrzése mellett. A harcoló csapatok egyházi vezetőjét tábori helyettesnek vagy tábori főpápnak, esetenként vezértörzskáplánnak nevezték, aki mint az Apostoli Szentszék delegátusa tevékenykedett.<sup>54</sup> A harcokat lezáró békék, és a hadseregek elbocsájtása után hivatala megszűnt és a zsoldosnak felfogadott katonák is visszakerültek a lakhelyüknek illetékes püspökségek joghatósága alá.

Az ezredlelkészek feletti joghatóság továbbra is nyílt maradt és a kérdés rendezése több stációban történt. I. Ferdinánd 1543-ban kísérletet tett arra, hogy hadba vonult seregének önálló Generalis Vicariust állítson föl. Ennek vezetésére egy püspököt akart kinevezni, aki a Szentatya jóváhagyásával vezette volna a seregben szolgáló lelkészeket. De az intézkedéshez nem sikerült a pápa jóváhagyását megkapni, ezért az ezredlelkészek központi vezetés nélkül végezték a szolgálatot és a katonai joghatóságukat továbbra is az ezredparancsnoktól illetve a lelki joghatóságot a megyéspüspöktől, a szerzetesek pedig a rendfőnököktől kapták.

---

<sup>53</sup> Borovi, 1992. 20. o.

<sup>54</sup> Dr. Varga, 2010. 26. o.

A tábori lelkészek fő feladata a szentmisék bemutatása volt. Erre a célra kápolnasátrakat állítottak föl. A katonákat reggel és este közös imádságra invitálták, illetve minden katolikus vallású harcosnak el kellett végezni a húsvét előtti szentgyónást és szentáldozást. Aki ezt megtagadta vagy elmulasztotta pénzbírságot fizetett, melyet egy tábori kápolnaalapra fizettek be. Az egyházi ünnepek is mindig megünneplésre kerültek a katonai táborokban. A nagyhét utolsó három napján valamint temetésekkor a dobokat fekete posztóval borították be, hogy tompább hangot adjanak. A katonák ekkor a tiszteletadás jeleként fegyvereik csövét lefelé fordították.

A sebesült, haldokló katonák számára igyekeztek lehetőséget biztosítani, hogy az oltári szentséget magukhoz vehessék. Az ehhez szükséges szentgyónás és a szentség kiszolgáltatása minden esetben a tábori lelkész feladata volt, akit az ostyával minden esetben egy díszszakasz kísért.<sup>55</sup>

A XVI–XVII. századra a zsoldoshadseregek egy részét már nem szerelték le a harcok befejeztével. A megmaradt részek téli szállásra vonultak és így nem mentek vissza eredeti plébániáikra, rendházaikba a katonákkal maradt lelkészek sem. A háromhavi beszállásolások során a helyi plébánosokban joggal merült fel a katonák lelki gondozásának igénye. Mivel azonban velük több lelkész a szolgálatban maradt, ezért ez konfliktusforrásként jelentkezett az egyházi személyek között is. A helyzet rendezésére egyre inkább megnőtt az igény, és az uralkodók megpróbálták az egyház keretén belül, de önállóan működő intézményt felállítani, amely a katonák lelki életével foglalkozik.<sup>56</sup>

A XVII. század „világháborújában” a harmincéves háborúban<sup>57</sup> harcoló császári ezredek mindegyike rendelkezett tábori lelkésszel. Az alakulatokban a katonák jó része, az ellenreformáció dacára továbbra is protestáns vallású volt, ezért a hadra kelt seregben nagy számban alkalmaztak protestáns lelkészeket katonalelkészként. Azzal a megkötéssel, hogy csak a táboron kívül folytathatták a lelkészi tevékenységüket.

A háború alatt II. Ferdinándnak sikerült elérnie, hogy a pápa elismerje Generalis Vicarius tisztségét. Továbbra is fennállt az a probléma, hogy az ezred nem tartozott semmiféle egyházi kötelékbe, és az ezredpáter plébániáját képezte, így neki kellett minden pasztorizációs feladatot ellátni.

---

<sup>55</sup> Dr. Varga, 2010. 27. o.

<sup>56</sup> Uo. 27. o.

<sup>57</sup> 1618–1648 között zajlott harci cselekmény. In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Zs. Petit Real Kiadó, Budapest 2000. Szerkesztette: Dr. Ravasz István alezredes és Dr. Szijj Jolán 718. oldalon található világháború szócikkben világháborúnak tekintik az említett konfliktust.

1639. június 6-án Marenzi Antal pedenai püspök lett az apostoli tábori helynök. Szolgálatára elkészítette emlékiratait, amelyet az uralkodóhoz eljuttatott és kifejtette benne a katonák rossz erkölcsi állapotát. Megoldási javaslatként 1641-ben közölte *A tábori lelkészek szervezeti szabályzatát*. A tábori lelkészek kötelességeit eddig még nem határozták meg egységesen, minden ezredtulajdonos maga adott ki alakulata számára szabályzatot.<sup>58</sup> Érdekes ellentét volt, hogy a tábori lelkészek rangban a legfiatalabb őrnagyok után következtek, de csak őrmesteri zsoldot kaptak. Anyagi helyzetüket még a stóladíj javította, de sokszor kényszerültek arra, hogy a tisztek gyermekeit tanítsák.<sup>59</sup>

A tábori lelkészet 1643-ban kapott magasabb szervezeti egységet. Ekkor III. Ferdinánd<sup>60</sup> osztrák császár és magyar király kért és kapott VIII. Orbán pápától a tábori lelkészet számára rendezést. A Szentatya úgy intézkedett, hogy háború idején a császár mindenkor oktatója legyen a hadsereg tábori lelkészeinek vezetője. Ebben az időszakban ez a kiváltság a jezsuita rend tagjait illette meg, és P. Ganns jezsuita atyát püspöki joghatósággal ruházta föl és megbízta, hogy a háborúba vonuló seregben, és mindazok között, akik követik azt, a lelki vezetést gyakorolja.

A joghatóság még mindig csak a háború időtartamára vonatkozott, de már kiterjesztették a katonai tábor követő civil személyekre is.<sup>61</sup> A tábori főkaplánok Bécsben éltek és állomáshelyüket nem hagyhatták el. A fizetésüket az udvartól kapták, feladatuk a szervezés és irányítás volt, és ehhez segítségül kaptak egy vezérkari káplánt, aki a hadra kelt seregnél segítette munkáját.

Továbbra is főnállt az egyházjogi vita, hogy a téli szállásra vonult katonák kinek a joghatósága alá tartozzanak. A kijelölt szálláshelyeken a helyi plébánosok tiltakoztak és továbbra is jogot formáltak a katonák lelki életének gondozására. Ez a joghatósági vita még majd' másfélszáz esztendeig megoldatlan maradt.<sup>62</sup>

A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai<sup>63</sup> béke után egy hosszabb békeidőszak következett, így a tábori főkaplán és a jezsuiták tábori lelkész szolgálata szünetelt. Tizenegy évvel később, 1659-ben I. Lipót<sup>64</sup> utasítást adott a katonák lelki életének a

---

<sup>58</sup> Borovi, 1992. 21. o.

<sup>59</sup> Dr. Varga, 2010. 28. o.

<sup>60</sup> III. Ferdinánd, német-római császár, cseh és magyar király, II. Ferdinánd és Wittelsbach Mária gyermeke, 1608. július 13-án született. 1625. november 27-én Sopronban koronázták magyar királlyá. A koronát 1657. április 2-án bekövetkezett haláláig viselte.

<sup>61</sup> Ide tartoztak a tisztek családtagjai, árusok, kereskedők, szolgák.

<sup>62</sup> Dr. Varga, 2010. 29. o.

<sup>63</sup> A harmincéves háborút lezáró békét 1648-ban írták alá.

<sup>64</sup> I. Lipót, német-római császár, cseh és magyar király. III. Ferdinánd és Habsburg Mária gyermeke, 1640. június 9-én született. 1657-től 1705. május 5-én bekövetkezett haláláig ült a magyar trónon.

gondozására. A megyei püspökökkel a joghatósági viták ismét felerősödtek. Az egyházfő kezdetben nem akart engedni a területi elvből, de a háborús időszak állandósulása miatt kénytelen volt ezt megtenni. XI. Ince<sup>65</sup> 1689-ben a császári hadseregben gyakorolható püspöki joghatóságot kiterjesztette a bárminemű okból származó harci szünetekre valamint a téli szálláson töltött időszakokra, és hatalmát a bécsi udvarban tartózkodó pápai nunciusra ruházta át. Ezzel az intézkedéssel gyakorlatilag önmaga számára tartotta fenn a katonalelkészek joghatósága fölötti hatalmat. A nuncius ezt a joghatóságot bármikor a mindenkori császári gyóntatóra átruházhatta. Ezzel a rendelkezéssel tehát a tábori lelkészeknek a katonák fölötti joghatósága már nem csak a háború idejére korlátozódott, hanem kiterjedt a békeidőszakokra is. A végrehajtást császári és pápai rendeletekkel szabályozták. Rendelkeztek arról is, hogy a tábori lelkészek tábori kápolnákkal való felszerelését a hadi kincstár biztosítsa, sőt rendszeres támogatást adtak azoknak az egyházmegyéhez tartozó papoknak is, akik a katonaságot segítették.

A tábori lelkészek munkája bővült, segítették a toborozást és a jezsuiták jó kapcsolataikat kihasználva a diplomáciai életben is jeleskedtek. Szolgálatuk történetében előfordultak olyan esetek is, amikor az egyházi személy katonai ismeretei alapján vált ismertté. Aviánói Márkot<sup>66</sup> a bajor választófejedelem 1680-ban Münchenbe hívta. Ő elfogadta a felkérést, de a rövid kitérő után I. Lipót kérésre Bécsbe ment. Itt a császár házi papja, személyes jó barátja és politikai, hadi tanácsadója lett. Bécs felszabadítása után<sup>67</sup> a keresztény sereget egészen Nándorfehérvárig kísérte, és a szolgálatára emlékiratokat is készített.<sup>68</sup>

A harcos papok közül mindenképpen említésre méltóak a lilienfeldi cisztercita kolostor vezetői, Strauch Kornél<sup>69</sup> és Kohlweisz Mátyás.<sup>70</sup> Az előbbi a harmincéves háború során, a svéd seregek betörésekor bátor helytállásával megmentette a császárságot a

---

<sup>65</sup> XI. Incét 1676. szeptember 21-én szentelték pápává. 1689. augusztus 12-én bekövetkezett haláláig vezette az egyházat. A szentéletű pápa boldoggá avatásért a kanonizációs eljárás már 1714-ben megkezdődött, de csak 1956-ban avatták boldoggá.

<sup>66</sup> Aviánói Márk (1631–1699) velencei kapucinus szerzetes, Európa-szerte ismert volt szónoki képességeiről.

<sup>67</sup> Bécsset 1683-ban a török sikertelenül ostromolta meg. Kara Musztafa seregei már majdnem elfoglalták a császárvárost, amikor Sobieski János lengyel uralkodó megérkezett felmentő seregével.

<sup>68</sup> P. Röss Bertalan OFM cap.: A pápa követe – A török félhold alkonya Magyarországon, Aviánói Márk küldetése, a Magyar Kapucinus Tartományfőnökség kiadványa. A publikációban részletek olvashatók a visszaemlékezésből.

<sup>69</sup> Strauch Kornél (1611-1652) a lilienfeldi cisztercita kolostor apátja

<sup>70</sup> Kohlweisz Mátyás (1660-1696) a lilienfeldi cisztercita kolostor apátja

teljes összeomlástól,<sup>71</sup> míg az utóbbi a Bécset ostromló oszmán hadaktól szabadított ki több ezer keresztény foglyot. Budavár oszmán fennhatóság alól való 1686-os felszabadításakor Metzger János az ostromló keresztény katonákkal együtt mászott fel a vár falára. Páter Zenerolla Pál és Kolich Lukács jezsuita szerzetesek szintén a keresztény sereggel tartottak a vár felszabadításakor, és irgalmasságukról tettek tanúbizonyságot, amikor az ostrom során török gyermekeket vettek pártfogásukba.<sup>72</sup>

A XVII. századi Habsburg-császárság zsoldos seregeiben a katolikus vallás volt a kötelező. A protestáns katonák vallásgyakorlását és számukra külön lelkész biztosítását és vallásgyakorlásukat külön szerződések szavatolták, azzal a kikötéssel, hogy a római katolikus vallású rendezvényeket is látogatniuk kell. Ezt III. Ferdinánd nyolc pontból álló utasításban fogalmazta meg, amit elküldött a tábori főkaplán számára. Ebben megkülönböztetett öt százsz ezredet, akik külön császári engedéllyel evangélikus prédikátorokat tarthattak. Azt azonban nem engedélyezték a számukra, hogy istentiszteletet tartsanak a katolikus templomokban, ezt a rendelkezés értelmében csak magánházakban vagy a szabad ég alatt tehették meg.<sup>73</sup> A helyőrségek előljáróságának volt feladata annak ellenőrzése, hogy katolikus hívek ne vehessenek részt ezeken a szertartásokon.

Összefoglalva: megállapítható, hogy a hadtörténelemben, ahogy elterjednek az állandó seregek, úgy növekszik egyre inkább a katonai lelkészek szerepe. A katonák egyre több időt töltenek távol az otthonuktól és a vallási vitáknak köszönhetően egyre inkább növekszik igényük a saját felekezetük szokásainak megtartására. A reformáció és ellenreformáció során az egyházi vezetők is mindent megtesznek, hogy híveik vallási igényeinek a hadakozás során is eleget tegyenek.

Az uralkodók rendelkeznek a legnagyobb hadseregekkel és ők mindent megtesznek, hogy törvényekkel és különböző intézkedésekkel segítsék seregükben a tábori lelkészi szolgálat rendszerét.

---

<sup>71</sup> Csikány Tamás: A harmincéves háború, Budapest, 2005.

<sup>72</sup> Boróczy, 1992. 24. o. - 25. o.

<sup>73</sup> Dr. Varga, 2010. 30. o.

#### IV. Lelkészek Rákóczi seregében

Sajátos helyzet alakult ki a Rákóczi-szabadságharc kitörése után megszervezett kuruc seregben. A Habsburg-uralom ellen kibontakozott mozgalom egyik mozgatórugója volt az erőszakos ellenreformáció, amelyet az udvar folytatott. Ennek eredményeképpen tömegesen csatlakoztak a kuruc sereghöz protestáns prédikátorok és velük, illetve az ő toborzásuknak köszönhetően, több ezer önkéntes. A felekezeti hovatartozás egyben politikai pártállást is kifejezett. Az önkéntes haderő nagy része protestáns, elsősorban református vallású volt, ugyanakkor a felkelés vezetői, illetve a sereg vezérkara pedig katolikus.<sup>74</sup> Erről így írt emlékirataiban maga a fejedelem: „Az egész hadsereg, alig tizedrészét kivéve, kálvinistákból állott.”<sup>75</sup> Rákóczi és közvetlen környezetének a szabadságharc kimenetele szempontjából létkérdés volt, hogy a vallási ellentéteket feloldják. Ez, főleg a harcok kezdetekor, nem minden esetben sikerült. A protestáns katonákat nehéz volt visszatartani attól, hogy fegyverrel foglalják vissza templomaikat, amelyet az ellenreformáció időszakában vettek el tőlük. Az is nehéz feladat volt azonban, hogy a katolikus vezetőket visszatartsák a protestáns katonák elleni erőszakos fellépéstől.

A legnagyobb részt bujdosókból, földönfutókból kialakult hadsereg morális állapota nagyon rossz volt.<sup>76</sup> A fejedelem először rendeletekkel próbálta meg rendezni, szabályozni a viszonyokat, megteremteni a békességet a seregen belül. Az 1704. augusztus 12-én kibocsájtott rendeletében vallásszabadságot biztosított a protestáns hívőknek. Ezzel azonban sem protestánsok, sem a katolikusok nem voltak megelégedve, így később a szécsényi országgyűlésen ismét foglalkozni kellett a kérdéssel. Az ekkor hozott intézkedések sokáig iránymutatóak lehettek volna, de a szabadságharc elbukásával hatályukat veszítették.<sup>77</sup>

A kuruc seregben szolgáló tábori lelkészek feladatait a fejedelem által kibocsájtott rendeletek pontosan meghatározták. A korábbi szolgálattal szemben újdonságként jelent meg, hogy a táborban megszállt egyházi személyeket a parancsnokaik számára személyes szolgálatra kötelezték. Az is előfordult, hogy a követségre küldött hadikaplán

---

<sup>74</sup> Dr. Varga, 2010. 31. o.

<sup>75</sup> In: Rákóczi Ferenc Emlékiratok, Budapest, 1985. 105. o.

<sup>76</sup> Bővebben foglalkozik a kérdéssel Esze Tamás: Tábori papok Rákóczi hadseregében, Egyháztörténet, 1943. De maga a fejedelem is kitér a kérdésre hadireguláiban.

<sup>77</sup> Dr. Varga, 2010. 30. o. - 34. o.

nem tudott hadiszemlén részt venni, mert diplomáciai feladatát fontosabbnak tartották, mint a katonai feladatokat.<sup>78</sup>

A kuruc sereg létszáma egyes számítások szerint meghaladta a százezret, ennek megfelelően a lelkészek száma is magas volt, de mégsem alakult ki a protestáns lelkészeket összefogó szervezet. A szolgáló lelkészek kinevezését a fejedelem a világi püspökök joghatóságában meghagyta. Az egyházi vezetők feladata maradt az is, hogy a beosztott lelkészeknek a lelki gondozásban segítséget, iránymutatást adjanak és gondoskodjanak az esetleges pótlásukról is.

A kuruc seregben szolgáló lelkészek névsorait a fizetési táblákon, a posztóigényléshez felállított listákon és a mustratáblákon olvashatjuk. Az egyes egyházkerületek történetét feldolgozó munkák során, Esze Tamás és Thaly Kálmán 72 táborig lelkész nevét gyűjtötte össze, akik közül 47 volt református, 5 evangélikus és 20 katolikus. A táborig élet nehézségeit vállaló káplánok közül 41-en voltak reformátusok, 3-an evangélikusok és 14-en katolikusok. A fejedelem udvarában 4 katolikus és 1-1 evangélikus illetve református lelkész szolgált.

Összefoglalva: levonhatjuk az a következtetést, hogy a Rákóczi által vezetett haderőben a XVIII. század eleji kívánalmaknak megfelelően kezelték a katonák vallási életével foglalkozó lelkészek helyzetét. Még úgy is, hogy a seregen belül felmerülő vallási ellentéteket a végső győzelem érdekében fel kellett számolni. Elmondható, hogy a fejedelemnek sikerült megoldania a problémát és egy vallásilag heterogén állományból sikerült ütőképes haderőt kialakítania, de végül nem ez okozta a haderő felbomlását.

---

<sup>78</sup> Palocsai György lovasezredének káplánját küldte el Kassára követségbe, így ő nem vehetett részt a diószegi díszszemlén.



2. számú melléklet – Tábori lelkészek névsora vitéz Várady Géza, A közös hadseregtől a nemzeti hadseregig című könyve alapján

Andler Kázmér	Bergendy István	Cseh Ferenc	Fantos János	Goloka László
Antonievicz J.	Bilyk János	Cziklay Aladár	Farkas András	Gottschlich Pál
Ambroziák János	Binder István	Czigány Gyula	Fejes Károly	Corbach József
Appel Vilmos	Bischof Antal	Czubsy Staniszlav	Ferenczy Géza	Graumann Imre
Auer Alajos	Basara József	Chielovszki László	Ficzó Károly	Gramann Ottó
Babics György	Baziák Jenő	De André Károly	Fiala József	Grebács Ferenc
Badilla János	Blumentritt József	Darabont György	Figura János	Gurlich Antal
Baier Alajos	Bocsér Vincze	Debu Péter	Fillya István	Gurdinac János
Balasovics Mihály	Bohumitzky János	Dienes Adorján	Florián Gy.	Haydien Henrik
Balota György	Boross Bertalan	Ditelján István	Filó József	Hager János
Baczinski Özséb	Böhm László	Dohalszky Antal	Friedl Ferenc	Halász Vendel
Bán János	Burcsányi Sándor	Domasek István	Frimmer János	Hacker Antal
Bán Frigyes	Budzenko Gergely	Drabek Ferenc	Fuchs Gusztáv	Hamann Vilmos
Bachraty Fülöp	Csabay Ferenc	Drbják Pál	Gabriel Ferenc	Hauk Márton
Bargiel János	Csajkovzky T	Drovrák Antal	Gaja Aurél	Hauser Imre
Bartacek Ferenc	Crappa János	Enzel Mihály	Gaska Kázmér	Harkawy Leon
Belt Antal	Czastka Adrás	Erdődy Gyula	Gafton N.	Harvanek J.
Bednárik Albert	Czeizlinger Lajos	Ernszt Károly	Gaudrik Gyula	Havel Ferenc
Benes Stanislav	Cegnár János	Ettmayer Károly	Gédz Péter	Hawryszczak András
Berának Ferenc	Cseh Ciprián	Eybl János	Gentz Jenő	Heidegger Henrik

Hegedüs Károly	Ivancsuk Simon	Koopil Rezsó	Láng Pál	Mathisz Kálmán
Heger Károly	Ivanovics Anrás	Koráni Elemér	Langhammer Nándor	Matschik Károly
Helle Ferenc	Jellmann Gyula	Koronzay István	Lanchovich Sándor	Medve Mihály
Heissenberger Richárd	Jerema Tivadar	Korbuly István	Lopier János	Meyer Lajos
Herczeg János	Jósics Mihály	Kowalski Sándor	Lauseker Lajos	Michalek Vencel
Hevessy István	Juroszek György	Kovács Balázs	Laurovics Sándor	Mindlik Emil
Hévey Gyula	Kanyó Lajos	Kovács József	Lencse Péter	Mikuss Rudolf
Hill János	Katona Sándor	Kovács Vincze	Lengyel János	Milfajt Antal
Hiti Ferenc	Kautzky János	Kovácsics Mihály	Leopod Edgár	Militanu László
Hoasza János	Kádár József	Lowlovsky Alajos	Leitmann István	Moódy György
Hofer József	Kalmus Alajos	Komer József	Lippai Ferenc	Mammer Gyula
Hofer Ferenc	Kápolnai Zsigmond	Kubán Viktor	Loógó Pál	Móser János
Hofstadter Zan	Karfner János	Kubecska Viktor	Lornz Vencel	Móser Sándor
Holler Ferenc	Károly János	Kucharsky Alajos	Lubovitz Miklós	Mordán Béla

Holeksy Ágost	Keresztes János	Kun László	Luczák Leó	Mucha Adalbert
Hollós Gyula	Kifaika János	Kuzmár Péter	Lukács Dezső	Muráriu Mihály
Holczer Alajos	Kiglitz István	Kravjanszki N.	Lukács József	Nagy Károly
Horáček Ferenc	Kiss Gyula	Kramár István	Lupsa Áron	Navratil Ferenc
Horecsny József	Kizák Viktor	Kronus Vencel	Luttor Ferenc	Neubauer József
Hornyik Sándor	Kizakiovics József	Kriwy Ferenc	Makray Károly	Neumann Vencel
Horváth Lajos	Kletzl Béla	Krisch Emil	Machovich József	Nitsch Artur
Hrezda Frigyes	Klinger Viktor	Krizs Árpád	Malecz János	Novák János
Hufnagel Ferenc	Knapp Ferenc	Krupka Ferenc	Maly Rudolf	Novák Lajos
Hujer József	Klimes Hugó	Labuda András	Mamuta János	Novák Ottó
Huroszek György	Kolecsányi Kálmán	Laczina Lajos	Máric József	Olteán János
Huszár István	Kolos József	Lakatos János	Matyasovszki János	Opravill Ágost
Huttkay Lipót	Kompolsek Ferenc	Láng József	Máthé Ferenc	Orobecz István
Ortvay Rudolf	Rant Fer.	Szeberényi István	Vöröss Nándor	
Ostrwsky Greg	Rédei Kornél	Szöllösy István	Vucskits Imre	
Pálffy Lajos	Ripka Vencel	Sztovicsek B.	Vrebicka Antal	
Pallmann Péter	Rygielsky János	Steffko Ernő	Watz Oszkár	
Papp Kálmán	Ronichetti József	Streit Kuroly	Wieden Frigyes	
Paulits Ferenc	Rom Metód	Springer N.	Weiterschütz József	
Patyi Gyula	Rosics József	Suda Szaniszló	Weszersky Antal	
Paissano Béla	Rössler Ignác	Szukalski János	Winkler József	
Parizek István	Röttgers Károly	Schnitz Ferenc	Wolakir László	
Paus Mihály	Rusár József	Schönweisner Rezső	Wolf Ferenc	
Pretricskó Viktor	Sáring Károly	Schütz Károly	Wolf Vilmos	
Pergel Ágoston	Sausekker L.	Schwarz Károly	Zahnel Rudolf	
Pintér József	Szabari Mihály	Sütő István	Zdun József	
Perlich R.	Szabó Vendel	Tabach János	Zahár Ferenc	
Platzner Jenő	Szalay Viktor	Takács János	Zafijovski Marian	
Pieniazek László	Szebecz Antal	Tarcsafalvy Lajos	Zelényi Menyhért	
Pellich Vladimir	Sebők Imre	Tover Imre	Zimmerman Ferenc	
Perchács János	Szelényi Ede	Tkaczuk Tamás	Zerzi Angelus	
Pilch Theof.	Selinger Alf.	Tomecsek Vincze	Zupanski Péter	
Piosnszky Ferenc	Senior Menyhért	Tóth Lajos	Zwanoecz József	
Pitilicsek Ferenc	Sertics János	Tóth Tihamér	Zucka Vilmos	
Pócza István	Simkovics István	Trungel Iván	Zsák Lajos	
Plank Ferenc	Siroky Ignác	Tschöp József	Zsidek Antal	
Pommersbach Maryan	Szymasszek Stanislav	Tyll József	Zsilinki Stanislav	
Podolinszky Bogdán	Symeczak János	Tyszbyr János	Zsurga Ferenc	
Pospisilik Alajos	Szirmai István	Vaskó György		
Pospisilik József	Skaczel János	Vassicsek József		
Posch Arthur	Skyva János	Viglás Lajos		
Poszgay Gyula	Szladko Gyula	Vlád Izidor		
Povolni Ignác	Sebők János	Vonavka József		
Pullmann Ágoston	Szmida József			
Pickler Dragulus	Solkaj Marian			
Rackowsky József	Sommer Ernő			
Rduch Ede				
Radics István				
Raufstein Antal				
Raniczewski Ian				

### 3. számú melléklet



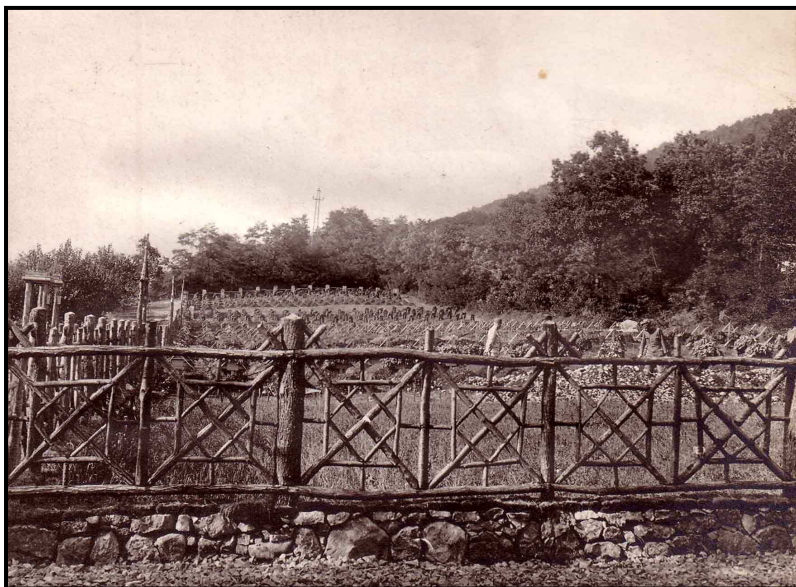
*A honvéd és a közös gyalogezredek hadkiegészítésének ábrázolása térképen  
Forrás: Magyar gyalogság*



*Katonák védőoltást kapnak a járványok ellen  
Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Fényképtár*



*Kun páter, a székesfehérvári 17-es honvéd gyalogezred lelkésze  
Forrás: Hadtörténet Intézet és Múzeum, Fényképtár*



*A 20. honvédhadosztály temetője Devetakiban egykor  
 Forrás: Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, fényképtár*



*A nagy veszteségek miatt előre  
 megásott sírok Devetakiban  
 Forrás: Hadtörténelmi Intézet és  
 Múzeum, Fényképtár*

*Azonosító cédula fémtokjával  
 Forrás: Rózsafi János tulajdona*





Ezredenként más színnel jelölt sírok a Devetaki temetőben  
 Forrás: Kriegsarchive, Wien

535									
618	599	573	599	599	536	517	497	480	
619	600	580	560	540	557	518	498	481	
620	601	581	561	541	538	519	499	482	
621	602	582	562	542		520	500	483	
622	603	583	563	543		521	501	484	
623	604	584	564	544		522	502	485	
624	605	585	565	545		523	503	486	
625	606	586	566	546		524	504	487	
626	607	587	567	547		525	505	488	
627	608	588	568	548		526	506	489	
628	609	589	569	549		527	507	490	
629	610	590	570	550		528	508	491	
630	611	591	571	551		529	509	492	
631	612	592	572	552		530	510	493	
632	613	593	573	553		531	511	494	
633	614	594	574	554		532	512	495	
634	615	595	575	555		533	513	496	
635	616	596	576	556		534	514	497	
636	617	597	577	557		535	515	498	
637	618	598	578	558		536	516	499	

18	1									
19	1	Frischa Mikaly	Zachar							
20	1	Varga Janos								
21	1	Novoselazuk								
22	1	Jos majo								
23	1	Palksheres Joh								
24	1	Wolf Josef	1/10							
25	1	Willebrand	2.9.13	Stal						22.7.14
26	1									14.11.14
27	1	Hd. Antogalia	Anton	H.2.R						14.11.14
28	2	Hd. Antogalia	Anton	H.2.R						14.11.14
29	1	Hd. Antogalia	Anton	H.2.R						14.11.14
30	1	Hd. Antogalia	Anton	H.2.R						14.11.14
31	1	Hd. Antogalia	Anton	H.2.R						14.11.14
32	1	Hd. Antogalia	Anton	H.2.R						14.11.14
33	3	Hd. Antogalia	Anton	H.2.R						14.11.14

**Farbenerklärung.**

- HJR 17
- HJR 4
- HJR 3
- HJR 1
- 20. Brig. H
- Sap. 6/11
- HJR 20
- FKR 1/21
- Sap. 1/4
- Sap. 1/4
- Reg. unbekannt
- Pion. 3/4
- Pion. 1/4
- Schanz K. 6
- Minen Baon.
- HJR ?
- Italiener

*Az egykori temető napjainkban Devetakiban  
Forrás: Stencinger Norbert és Pintér Tamás  
felvétele*





Karácsony a frontvonalban

Forrás: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Fényképtár



Szentáldozás a lövészárokból  
Forrás: Az első világháború és forradalmak képei, Európa Kiadó, 1977.



Halotti nyilvántartási lap  
Forrás: Kriegsarchiv, Wien.

K. u. k. Kriegsministerium  
10. VL.-Abt., Gr.-Gruppe  
Wien, am \_\_\_\_\_ 191\_\_

Wien 20. APRIL 1918  
Nr. 10. VL. Nr. 3693

An das Kommando *Des*  
*36 J B. 4*

Gemeinde *Selbstpost*

Mit der Namentlichen Verlustliste E.-Nr. *2069* v. *19. 10.* 191\_\_ *5* wurde folgende Meldung erstattet:

Gräbergruppe	Charge	<i>Inf.</i>	Vor- und Zuname	<i>Dalogny József</i>		
Truppenkörper, Kommando, Anstalt		<i>36 J B. 4</i>	Gefallen am	<i>19. 10.</i>	1917 bei	<i>Lotici</i>
Grundb.-Nr.	Assentjahr		Ort:	Bezirk:	Land:	
Geburtsort	<i>Jyzelewarasimel-Arad</i>		Beerdigt	<i>Lotici</i>	<i>Ljov</i>	<i>Ungarnland</i>
Zuständig	Geburtsjahr	<i>1890</i>	Art d. Beerdigung Einzelgrab Reihengrab Massengrab Grab-Nr			

im Interesse der richtigen Veröffentlichung des Todesfalles in der Verlustliste sowie der sofortigen Evidenznahme der provisorisch oder definitiv angelegten Grabstätte sind von den umseitigen Anfragen die Punkte *1-11* genau zu beantworten und dieser Auskunftsbogen sodann obiger Abteilung, Wien, VII., Mariahilferstraße 24, vorzulegen.

*10. APRIL 1918*  
*3693 5/4*

A. B.

